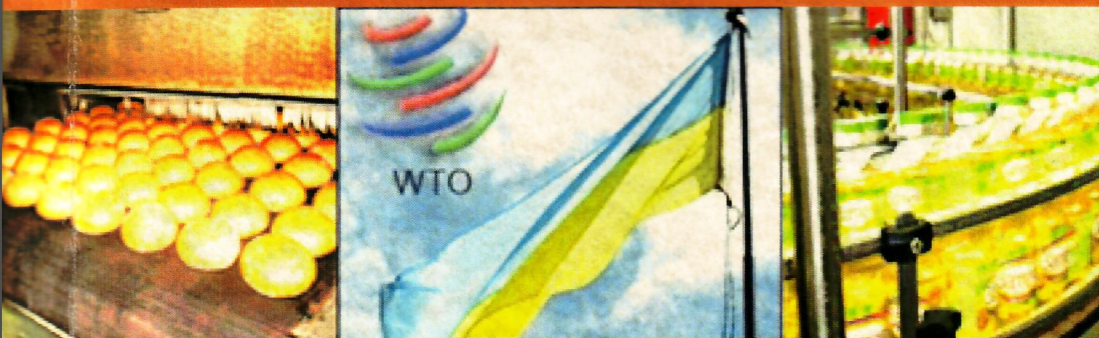

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
РАДА ПО ВИВЧЕННЮ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ УКРАЇНИ**

П. М. КУПЧАК

**ХАРЧОВА ПРОМИСЛОВІСТЬ УКРАЇНИ
В УМОВАХ АКТИВІЗАЦІЇ
ІНТЕГРАЦІЙНИХ ТА ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ
ПРОЦЕСІВ**
Монографія

Київ - 2009

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
РАДА ПО ВИВЧЕННЮ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ УКРАЇНИ**

П. М. Купчак

**ХАРЧОВА ПРОМИСЛОВІСТЬ УКРАЇНИ
В УМОВАХ АКТИВІЗАЦІЇ
ІНТЕГРАЦІЙНИХ ТА ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ
ПРОЦЕСІВ**

Монографія

Київ
2009

УДК 338.439: 339.5
К92

Купчак П. М.

Харчова промисловість України в умовах активізації інтеграційних та глобалізаційних процесів: монографія / за ред. доктора економічних наук, професора Л. В. Дейнеко. – К.: Рада по вивч. прод. сил України НАН України, 2009. – 152 с.

У монографії поглиблюються теоретико-методологічні засади дослідження функціонування харчової промисловості в умовах активізації інтеграційних процесів, науково обґрунтовуються стратегічні пріоритети розвитку галузі та пропонуються практичні рекомендації щодо їх реалізації; висвітлюється вплив глобалізації на розвиток національного господарства, обґрунтовується, що саме економічна інтеграція, яка базується на взаємовигідній діяльності, є одним з шляхів подолання негативних проявів глобалізаційних процесів.

Розвиток харчової промисловості досліджується відповідно до її сутнісно-функціонального призначення – забезпечення потреб внутрішнього ринку в продовольчих товарах та формування потужного експортного потенціалу держави. Особлива увага приділяється визначенню ролі і завдань регіонів України в реалізації місії галузі та виявленню умов і факторів, які відкривають перед вітчизняною харчовою промисловістю можливість налагодження ефективної зовнішньоекономічної діяльності; розробці заходів, які обумовлюють реалізацію та розвиток виробничого потенціалу харчової промисловості, підвищення її конкурентних позицій на внутрішньому та зовнішньому ринках продовольчих товарів.

Монографія призначена для наукових працівників, фахівців державних органів управління економікою, викладачів і студентів вищих та середніх спеціальних навчальних закладів.

Рецензенти:

О. П. Гребельник, д-р екон. наук, проф., Українсько-американський гуманітарний інститут “Вісконсійський міжнародний університет (США) в Україні”;

М. П. Сичевський, д-р екон. наук, Українська академія аграрних наук, академік-секретар, Відділення зберігання і переробки сільськогосподарської сировини та якості харчової продукції

Рекомендовано до друку вченою радою Ради по вивченню продуктивних сил України НАН України (протокол № 6 від 28.05.2009 р.)

ISBN 978-966-02-5486-2

© Купчак П. М., 2009

© Рада по вивченню продуктивних сил
України НАН України, 2009

ВСТУП

Активізація інтеграційних процесів у світовій економічній, у тому числі й в агропродовольчій системах стала визначальною ознакою розвитку національної економіки України на початку XXI-го століття. У 2003 році Україна вступила до міжнародної продовольчої та сільськогосподарської організації (ФАО), у 2008 – до Світової організації торгівлі (СОТ) та інших міжнародних економічних об'єднань. Інтеграція посилила вплив зовнішніх чинників на розвиток вітчизняної харчової промисловості, що несе в собі і нові можливості, і нові виклики.

Роль ефективної, високопродуктивної і динамічно зростаючої харчової промисловості як системоутворюючої галузі полягає у забезпеченні населення повноцінними продовольчими товарами, формуванні експортного потенціалу країни, забезпеченні продовольчої безпеки держави та високої конкурентоспроможності національної економіки.

Загострення ситуації на світовому продовольчому ринку, лібералізація зовнішньоторговельних відносин, зростання світових і внутрішніх цін на продукти харчування висувають першочерговими вимогами підвищення ефективності розвитку галузі та удосконалення її управлінських механізмів. В нових умовах особливого значення набувають соціальна стабільність, зростання добробуту населення, зменшення міжрегіональної напруженості, входження України в коло розвинених країн світу.

Проблеми управління галузями національного господарства України, визначення пріоритетів та розробки стратегій розвитку знайшли відображення у працях вітчизняних науковців-економістів О. М. Алімова, О. І. Амоші, М. П. Бутка, В. М. Геєця, Б. М. Данилишина, А. М. Федорищевої, у дослідженнях фахівців Інституту економіки та прогнозування НАН України, Ради по вивченню продуктивних сил України НАН України, Інституту економіки промисловості НАН України. Розвиток галузей харчової промисловості на різних етапах досліджували П. П. Борщевський, Л. В. Дейнеко, А. О. Заїнчковський, Д. Ф. Крисанов, П. В. Осіпов, В. В. Прядко, М. П. Сичевський, Л. Г. Чернюк та інші українські вчені. Впливи глобалізаційних процесів на національну економіку вивчались у працях В. І. Губенка, Б. В. Губського, О. П. Гребельника, О. І. Рогача; питання інтеграції агропродовольчого комплексу України у світову продовольчу систему входили в коло наукових інтересів О. Г. Білоруса, В. С. Будкіна, В. І. Власова, С. М. Кваші, А. С. Лисецького, О. М. Могильного, Т. О. Осташко, П. Т. Саблука, О. В. Шубравської та багатьох інших дослідників.

Вітчизняні науковці розробили методологічне та методичне підґрунтя для дослідження проблем функціонування галузі, однак більшість з розробок відносяться до того часового періоду, коли впливи глобалізації на розвиток вітчизняної економіки були маловідчутними, а проблеми інтеграції харчової промисловості у світову агропродовольчу систему ще не набули актуальності. Залишаються малодослідженими регіонально-галузеві аспекти зовнішньоекономічної діяльності харчової промисловості. Вступ до СОТ вимагає зміни механізму управління галуззю, визначення стратегічних пріоритетів розвитку, в результаті реалізації яких можна було б при переході на нові правила зовнішньоторговельних відносин збалансувати “плюси” і “мінуси” на користь національних інтересів.

Досліджуючи найбільш актуальні і недостатньо вивчені проблеми, пов’язані з розвитком харчової промисловості України в умовах активізації інтеграційних та глобалізаційних процесів, автор ставив перед собою такі завдання:

- виявити сутність глобалізаційних та інтеграційних процесів й визначити їхній вплив на розвиток національного господарства і зокрема харчової промисловості;

- дослідити місце і роль харчової промисловості у розвитку національного господарства та його промислового сектору;

- удосконалити методологічні підходи до дослідження зовнішньоекономічної діяльності підприємств харчової промисловості в умовах активізації інтеграції економіки у світовий економічний простір;

- на основі комплексного аналізу основних галузевих показників визначити перспективні напрями і стратегічні пріоритети розвитку харчової промисловості;

- дослідити регіональні особливості виробничої та зовнішньоекономічної діяльності промислових підприємств харчової галузі;

- розробити практичні рекомендації з удосконалення зовнішньоекономічної діяльності харчової промисловості в умовах глобалізації;

- виявити загрози та можливості, які відкриває для харчової промисловості України вступ до СОТ;

- розробити рекомендації й пропозиції стосовно стратегічних пріоритетів розвитку харчової промисловості, зорієнтованих на стабілізацію внутрішнього ринку продовольчих товарів й інтеграцію України в світову агропродовольчу систему.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЧНИХ ПРІОРИТЕТІВ РОЗВИТКУ ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ТА ЕКОНОМІЧНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

1.1. Сутність інтеграційних процесів та їхній вплив на розвиток національного господарства й його окремих галузей

В останню чверть ХХ століття світова економіка вийшла на новий етап свого розвитку, який характеризується активізацією процесів глобалізації в усіх її сферах, транскордонним рухом фінансових ресурсів, використанням новітніх технологій, поширенням цих процесів на все більшу кількість країн та встановленням якісно нових економічних зв'язків. У науковій праці «Глобалізація і продовольство» стверджується, що “На зламі ХХ–ХХІ століть світове співтовариство переходить до нової ери глобалізації розвитку”, а ...“світовий досвід другої половини ХХ століття показує, що ніякі специфічні умови, особливості національного розвитку, кризові стани і внутрішні трансформації не можуть ані відмінити, ані відкласти певною мірою *об’єктивних законів глобалізації розвитку*” [154, с. 19].

Сутність сучасних змін в економічних відносинах полягає в переорієнтації відносної замкнутості економіки на відкритість і лібералізацію всіх форм господарської діяльності з метою підвищення ефективності зовнішньоекономічних зв'язків, стабілізації товарної структури зовнішньої торгівлі, а також включення національних економік в систему світового господарства. В контексті сучасних світових економічних тенденцій відстоювання країною власних інтересів можливе лише за умови членства її у впливових міжнародних організаціях або інтегрованих об’єднаннях.

Науковці, характеризуючи закономірності сучасного світового економічного розвитку, широко використовують терміни *глобалізація*, *інтернаціоналізація* та *економічна інтеграція* [2; 8; 47; 78; 79; 80; 88; 92; 99; 154; 163; 180; 211; 217]. Ці поняття пов’язані з подоланням просторових бар’єрів, тенденцією до відкритості національних економік і ринків, розвитком сталих економічних зв'язків між країнами на основі міжнародного розподілу праці, виходом відтворення виробництва за межі національного господарства, зростаючим впливом міжнародних корпорацій та світової телекомунікаційної системи. Остання сприяє організації виробництва у територіально віддалених один від одного регіонах, вона здатна передавати величезну кількість інформації і опосередковувати

управління міжнародними торговельними й фінансовими ринками. В дослідженнях проблем розвитку галузей національного господарства в новітніх умовах учені часто спираються на спільні ознаки, не даючи чіткого розмежування самих понять. Тому ми вважаємо доцільним зупинитись на дослідженні сутності цих категорій і виявленні впливу глобалізаційних процесів на розвиток національного господарства в цілому та харчової промисловості зокрема.

Організація Об'єднаних Націй (ООН) розглядає глобалізацію як процес формування загальносвітових принципів життєупорядкування внаслідок стрімкого розвитку транснаціонального фінансово-інформаційного простору на основі новітніх високих технологій і визначає шість основних тенденцій глобалізації, узагальнюючи її риси, тенденції, чинники та наслідки (рис. 1.1).

Відомий російський дослідник Ю. В. Яковець у монографії «Глобалізація і взаємозв'язок цивілізацій», присвяченій розкриттю сутності, причин, протиріч та наслідків глобалізації, робить акцент на тому факті, що «інтеграційні процеси в світовій економіці досягнули такого рівня і тісноти зв'язку між національними економіками, що правильно говорити про глобальну економіку як пріоритетний феномен, який має свої власні закономірності, тенденції, механізми функціонування і розвитку» [217, с. 10].

Відомий дослідник у галузі глобалістики, геополітики та геоекономіки член-кореспондент НАН України О. Г. Білорус визначає глобалізацію як завершену економічну мегасистему світового масштабу, основу якої складають нові система і структура продуктивних сил, нова висока глобальна комунікаційна технологія, глобальні валютно-фінансова система і власність транснаціональних корпорацій (ТНК), специфічні економічні відносини і глобальна організація виробництва й праці [8]. Він пропонує розглядати глобалізацію з двох точок зору: по-перше, як природне об'єктивне явище і, по-друге, як силовий насильницький процес, що здійснюється в інтересах «глобалізаторів». При цьому неупорядкована, неконтрольована глобалізація створює загрози і для останніх. Він доводить: «Глобальна економіка дестабілізується і через ажіотажну експансію спекулятивного глобального капіталу, що швидко захоплює пануючі позиції. Прагнучи до глобальних вигод і спекулятивного самозростання, глобальний капітал породжує потужні спекулятивні фінансові потоки, які руйнують економіку слабких держав і дестабілізують фінансові ринки навіть сильних держав. Крім того, глобалізація і панування глобальних корпорацій призводять до незворотної деформації двох основних механізмів ринку. *По-перше*, змінюється характер основного двигуна прогресу капіталістичної

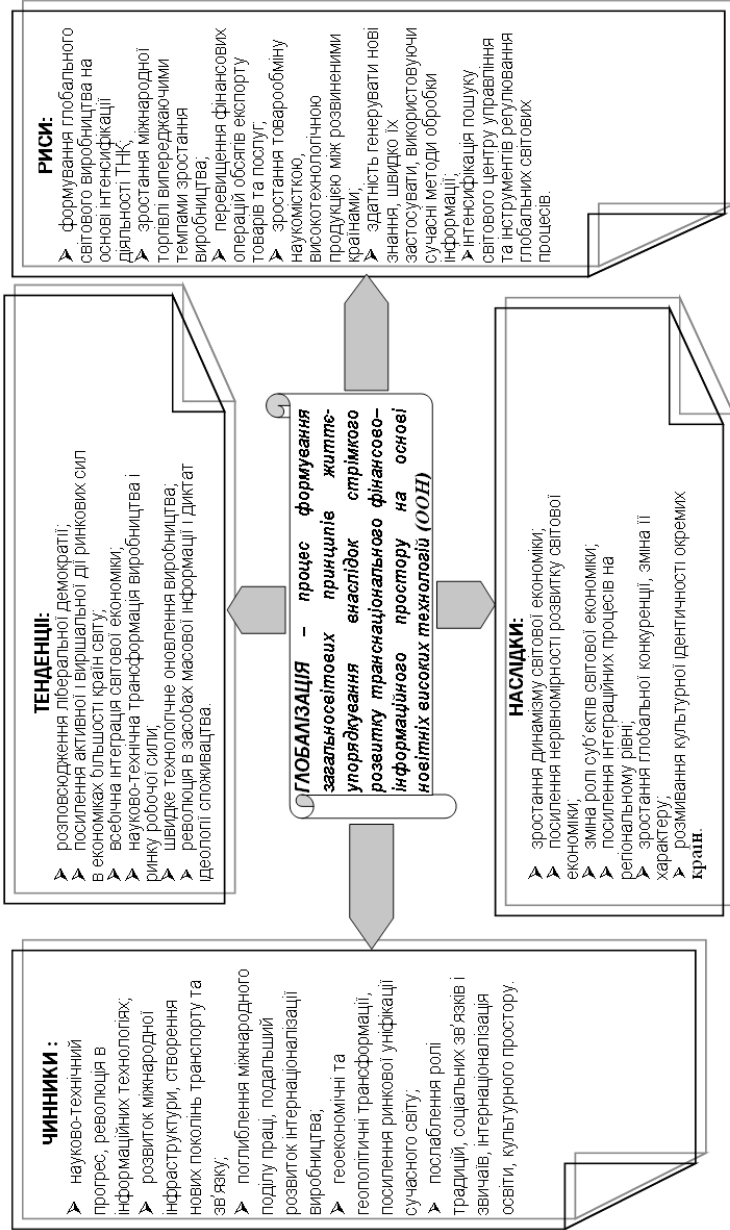

Рис. 1.1 Сутність, чинники, риси, тенденції та наслідки глобалізації

економіки – ринкової конкуренції... Глобальна конкуренція спричинює глобальну монополізацію економіки і позбавляє шансів на змагальність не тільки окремих товаровиробників, а й цілі країни. Чимало з них під ударами глобальної монополізації виробництва втрачає можливість досягнення рівня міжнародної конкурентоздатості й перетворюються на “безнадійні країни”. По-друге, глобалізація остаточно вбиває вільний ринок. Вихід на нього нових неглобальних країн вкрай ускладнений або закритий. Відбувається метаморфоза таких регулюючих інститутів, як попит і пропозиція. Глобальні монополії відмовляються задовольняти потреби людей, самостійно формуючи “глобальний попит” і “глобальну пропозицію” [9, с. 4].

Доктор економічних наук, професор А. С. Філіпенко в своїй останній праці «Глобальні форми економічного розвитку: історія і сучасність» [204] прояви глобалізації вбачає у збільшенні обсягів міжнародної торгівлі та інвестицій, лібералізації і дерегуляції руху капіталу, диверсифікації світових фінансових ринків і ринків технологій, зростанні ролі транснаціональних корпорацій, посиленні глобальної конкуренції, формуванні систем глобального стратегічного менеджменту, широкому застосуванні інформаційних технологій в економічному розвитку. Він відзначає суперечливий діалектичний характер процесів взаємодії, зближення, співробітництва в умовах глобалізації, який полягає у дедалі більшій інтернаціоналізації світового господарства, відкритості національних економік, поглибленні міжнародного поділу та кооперації праці, з одного боку, та у прагненні до економічної незалежності і зміцнення національних господарств – з іншого.

Переважає більшість дослідників звертає увагу на позитивні і негативні сторони процесу глобалізації. Остання, сприяючи посиленню тенденцій до централізації та уніфікації світової економіки, зустрічає опір з боку національних економік через нерівномірність розподілу переваг, які у більшості випадків розподіляються на користь більш економічно розвинених країн.

О. М. Могильний відзначає: “Частина західних дослідників застерігає людство стосовно того, що глобалізація все більше розмиває національні кордони і робить структурно неможливим для окремих націй підтримувати незалежні або навіть автономні економіки, форми правління і соціальні структури... Тому нові громадські рухи виступають проти глобальних порядків, які запроваджуються Світовим банком (СБ), Міжнародним валютним фондом (МВФ), Світовою організацією торгівлі (СОТ), іншими фінансовими, економічними й торговими інститутами. Паралельно триває пошук альтернативних концепцій розвитку людства в ХХІ столітті під гаслом “глобалізації знизу і з людським обличчям”. До таких можна

віднести й ідею створення “нового відкритого світового співтовариства”, яке сприятиме стабілізації системи світової економіки, а також буде зміцнювати і підтримувати універсальні людські цінності” [130, с. 78, 79].

Академік НАН України Ю. М. Пахомов вважає, що наслідки глобалізації не є прямими, а опосередкованими, реалізуються переважно через перетікання доходів між країнами на основі нееквівалентного обміну, який глобалізація в багато разів посилює. Він звертає увагу на прихованість процесу цього перетікання і саме в цьому вбачає “підступність” глобалізації. На його думку, країна миможе, маючи високі темпи економічного зростання, в процесі глобалізації виснажуватися, втрачати доходи і навіть відставати від економік з більш низькими темпами зростання. Він попереджає, що може статися так, що країна, “заколисана” темпами зростання, про небезпечне відставання дізнається надто пізно, коли адекватно реагувати на ризики глобалізації вже неможливо. До країн-донорів, які своїми вартісними потоками живлять економіки технологічно успішних країн, Ю. М. Пахомов відносить й Україну [144].

В. П. Ключко дійшов до висновку: “Негативні наслідки глобалізації – це результат сучасного бурхливого розвитку і невідповідності суспільства до його регулювання. Викликана ринковими силами сама по собі вона не забезпечує ні справедливості, ні соціального прогресу, ні усунування нерівності і потребує великої відповідальності як від національних урядів, так і від міжнародних інститутів по відверненню негативних наслідків” [217, с. 53].

У згадуваній нами праці академіка Російської академії природничих наук Ю. В. Яковця [217] критикується популярна на Заході, в першу чергу у США, теорія однополюсної глобалізації та обґрунтовується її альтернативний варіант, в основу якого покладена концепція партнерства локальних цивілізацій в усіх сферах економічної та соціокультурної діяльності.

Що стосується змісту категорій *інтернаціоналізація* та *інтеграція*, які використовуються при характеристиці глобалізаційних процесів, то варто зазначити, що одні дослідники розглядають обидва ці поняття як стадії єдиного процесу, інші – як окремі і протилежні процеси. Часто глобалізацію пов’язують з підривом національного суверенітету, тоді як інтернаціоналізацію – із глибоким залученням до міжнародних операцій і взаємопроникненням національних економік.

Так, А. Є. Дайнеко вважає поняття *інтернаціоналізація* більш широким, ніж *глобалізація*: “...Глобалізація економіки – зазначає він, являє собою більш високий рівень розвитку інтернаціоналізації господарського життя, важливими складовими і кількісним відображенням якого є зовнішня торгівля, так і іноземні інвестиції” [36, с. 375].

М. О. Косолапов, навпаки, розглядає інтернаціоналізацію як початковий етап глобалізації, розширюючи тим самим її зміст. На його думку, "...інтернаціоналізація припускає вихід чогось раніше суто внутрішнього за початкові рамки; чи ж об'єднання дій декількох суб'єктів світової економіки, політики навколо загальних завдань, цілей, виду діяльності. Вона у принципі універсальна за кількістю охоплених об'єктів і просторі, хоча не обов'язково залучає всіх або майже всіх учасників міжнародного життя... Інтернаціоналізація – історико-еволюційна підготовка глобалізації, прямий і безпосередній попередник останньої, яка не могла б виникнути, якби їй не передували масштабні, довготривалі, всеосяжні процеси інтернаціоналізації" [99, с. 69–73].

З точки зору С. В. Чугрова, *інтернаціоналізація* і *глобалізація* – два протилежні поняття. Інтернаціоналізацію він розуміє як поступове взаємопроникнення технологічних і культурних стандартів, які не зачіпають державного суверенітету. Національні кордони перетворюються на "напівпрозорі перегородки". *Глобалізація* ж, за його думкою, принципово відрізняється від інтернаціоналізації тим, що вона спричиняє руйнацію національних кордонів, підриває основи національних суверенітетів, закладає фундамент якоїсь нової, глобальної спільності. Країни, що розвиваються в полі інтернаціоналізації і глобалізації, опиняються в різних площинах [211, с. 20].

Дефініція *економічна інтеграція* також має велику кількість інтерпретацій. В довідникових виданнях міжнародну економічну інтеграцію найбільш часто визначають як якісно новий етап розвитку і форма прояву інтернаціоналізації господарського життя, що передбачає зближення і взаємоприспосовування, переплетення всіх структур національних господарств, нівелювання відмінностей між економічними суб'єктами-представниками різних держав [53]. Це тлумачення дуже наближене до інших визначень глобалізації, зокрема до сформульованого А. Є. Дайнекою.

У більшості наукових праць відмінною рисою інтеграції зазначають відсутність будь-якої форми дискримінації іноземних партнерів в кожній із національних економік. Певній стихійності глобалізаційних процесів протиставлять впорядкованість чи договірні засади процесів інтеграції. Так, наприклад, О. О. Беляєв та А. С. Бебело розглядають інтеграцію як комплексний процес добровільної взаємодії, зближення і проникнення одна в одну національних економік суверенних країн: "...інтеграція є широким міждержавним об'єднанням, яке функціонує згідно зі спеціальними угодами і має певну організаційну структуру. У рамках такого об'єднання на території країн-учасниць розгортаються визначені види господарської діяльності на особливих пільгових умовах порівняно з іншими країнами" [10, с. 51].

І. З. Сторонянська та С. Л. Шульц пропонують розглядати інтеграцію як “...переплетення, взаємопроникнення і зрощення відтворювальних процесів різних суб’єктів господарювання, розділених в просторі, перетворення їх у цілісний господарський механізм”, що призводить до глибоких структурних змін усередині економічних систем та формування координуючих і регулюючих інтеграційні процеси структур. Дослідники розрізняють інтеграцію насильницького і природного характеру. Військово-політичний шлях об’єднання на макрорівні або “поглинання” підприємств через фіктивне банкрутство на мікрорівні є прикладами насильницького характеру інтеграції. Натомість природна інтеграція “...базується на властивості економічних систем вступати тільки у взаємовигідні взаємодії”. Прикладом природної інтеграції на мікрорівні є створення інтегрованих бізнес-груп з метою отримання додаткового потенціалу для розвитку всіх компаній-учасниць, а на макрорівні – створення Європейського Союзу, що базувалося на принципі “виграють усі” [180, с. 11, 12].

З усього вищенаведеного, на наш погляд, можна зробити висновок, що не зважаючи на певні суперечності у тлумаченнях сутності категорій *глобалізація*, *інтернаціоналізація* та *інтеграція*, це різні, але все ж таки тісно пов’язані між собою аспекти єдиного процесу, яким характеризуються особливості сучасного етапу розвитку продуктивних сил.

Стосовно тлумачення поняття *інтеграція* ми вважаємо за необхідне зупинитись на методологічному підході, який розглядає інтеграцію як процес, що базується на взаємному пристосуванні і пошуку шляхів взаємовигідної взаємодії, оскільки саме на цих засадах, на наш погляд, має відбуватись входження України в світовий економічний простір та визначатись стратегічні орієнтири розвитку національного господарства й його окремих галузей.

Сьогодні Україна є членом більше сорока міжурядових і неурядових міжнародних організацій. За роки незалежності Україна увійшла до складу Міжнародного валютного фонду (МВФ), Міжнародного банку реконструкції та розвитку (МБРР), стала повноправною учасницею Організації з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ), підписала документи про співробітництво та партнерство з Європейським Союзом (ЄС), НАТО, Західноєвропейським Союзом (ЗЄС), стала повноправним членом такої впливової міжнародної регіональної інституції, як Рада Європи (РЄ). Крім того, Україна, як вже зазначалось, – член міжнародної продовольчої та сільськогосподарської організації (ФАО) та Світової організації торгівлі (СОТ).

Про зв’язок національної економіки із сучасними глобальними процесами свідчать дані, наведені у таблиці 1.1, в якій представлені рейтингові оцінки масштабу інтеграції окремих країн у світовий простір

за двома найбільш відомими системами. Перша (**KOF**) є розробкою швейцарського Інституту дослідження бізнесу (Konjunkturforschungsstelle der ETH Zurich). В системі **KOF** індекс глобалізації визначається трьома вимірами (економічним, соціальним, політичним) і обчислюється як сума цих складових із відповідними ваговими коефіцієнтами. Розраховують його для 123 країн світу. Друга система (**CEIP**) застосовується Міжнародною організацією Carnegie Endowment for International Peace. Ця система передбачає визначення за чотирма вимірами (економічним, персональним, технологічним, політичним) і обчислюється як сума вказаних складових із рівними ваговими коефіцієнтами. Цей індекс розраховують для 62 країн світу [76].

Таблиця 1.1

Рейтинги країн світу за показниками рівня глобалізації

Країна	Рейтинги за індексом глобалізації		Рейтинги за складовими індексом глобалізації					
	KOF	CEIP	економічний		соціальний		політичний	
			KOF	CEIP	KOF	CEIP	KOF	CEIP
США	1	4	28	52	1	20	1	31
Швеція	2	8	12	14	4	13	5	19
Канада	3	6	18	25	2	17	8	14
Великобританія	4	12	27	32	12	16	2	10
Люксембург	5	-	1	-	14	-	102	-
Австрія	6	9	10	13	13	14	12	7
Франція	7	18	17	28	22	21	3	6
Австралія	8	13	38	35	3	19	36	25
Швейцарія	9	3	7	12	9	6	33	23
Гонконг, КНР	10	-	2	-	6	-	123	-
Ірландія	11	2	3	3	23	10	24	18
Сінгапур	12	1	5	1	7	12	65	30
Нова Зеландія	13	11	13	33	5	16	59	20
Фінляндія	14	10	8	20	11	15	34	9
Японія	15	28	44	57	8	29	27	15
Бельгія	16	-	6	-	32	-	7	23
Нідерланди	17	5	4	6	18	14	44	8
Данія	18	7	30	29	15	9	15	16
Норвегія	19	14	20	31	10	18	30	17
Німеччина	20	21	35	42	20	23	10	13
Росія	39	52	91	43	67	42	4	29
Україна	64	39	82	18	66	38	38	34

*Складено за даними: [76, с. 3.]

У системі **KOF** Україна за індексом глобалізації посідає середні позиції серед країн, стосовно яких ці показники розраховувались, а за економічною складовою індексу глобалізації в системі **CEIP** вона входить до двадцятки найбільш глобалізованих країн світу.

Найбільш активно Україна розпочала інтегруватись у світогосподарську систему у XXI столітті. Це був об'єктивний процес. Як зазначає О. Г. Білорус, "...шлях України в глобальний простір є неминучим і безальтернативним. Суверенна держава такого масштабу, місця і геостратегічної ролі не може залишатися в самоізоляції, оскільки це означало б не захищеність, а консервацію відсталості, низької міжнародної конкурентоздатності і навіть співвідносну деградацію" [9, с. 4].

Водночас включення України в глобальні та інтеграційні процеси крім нових можливостей несуть у собі нові ризики і нові загрози. І це необхідно враховувати при формуванні національної стратегії подальшої інтеграції у світовий економічний простір. Оцінка реального стану господарського комплексу країни, його окремих галузей і власних можливостей є неодмінною умовою для адекватного та своєчасного реагування на ці виклики. При цьому вважаємо за доцільне наголосити на необхідності дослідження впливу глобалізаційних та інтеграційних процесів на економіку в цілому обов'язково доповнювати дослідженнями на галузевих рівнях, оскільки сьогодні, з одного боку, сильних конкурентних позицій країни, які б були здатними сприяти загальному економічному розвитку, явно недостатньо, а з іншого – високі конкурентні позиції окремих вітчизняних галузей на міжнародному ринку можуть виступати локомотивами національної конкурентоспроможності.

Досліджуючи особливості глобалізаційних процесів на різних рівнях, С. І. Соколенко у своїй праці «Глобалізація і економіка України» [163] показав, що глобалізація набуває різного значення в залежності від того, про що йдеться: окрему компанію, галузь, країну або світове виробництво взагалі.

Глобалізація на рівні галузі, як вважає С. І. Соколенко, визначається тим, наскільки конкурентоспроможність окремої компанії всередині галузі в даній країні взаємопов'язана з рівнем її конкурентоспроможності в іншій країні. "Чим більше глобалізована галузь промисловості – пише він, – тим більше переваг одержує компанія від внесеної технології, виробничого процесу, фабричної марки. Глобалізовані галузі промисловості мають тенденцію домінувати на кожному ринку одним і тим самим набором глобальних компаній, які координують свої стратегічні дії в усіх країнах своєї активності" [163, с. 47]. Основними показниками глобалізації галузі промисловості він вважає:

- співвідношення обсягів зустрічної торгівлі усередині галузі з обсягом світового виробництва;
- співвідношення зустрічних інвестицій з усім інвестованим у цю галузь капіталом;
- пропорції прибутків, що отримали конкуруючі компанії галузі в усіх головних регіонах світу;
- нарощування концентрації капіталу.

Концентрація капіталу призводить до динамічного розвитку міжнародних виробничих комплексів – транснаціональних корпорацій (ТНК) і відбувається через аквізицію (придбання підприємства через скуповування його акцій на біржі з його відома або без нього) та злиття компаній.

Транснаціональні корпорації активно розвиваються в сфері виробництва харчових продуктів. П'ята частка із сотні найпотужніших ТНК світу здійснює свою економічну діяльність саме в цій сфері. Найвідомішими з них є ТНК, материнські компанії яких знаходяться у США – Philips Morris (з 2003 р. Altria Group), Kraft Food, ConAgra, Cargil, PepsiCo, Coca Cola, IBP. Inc., Mars. Inc., Anheuser-Busch, ArcherDaniels Midland Co., SaraLee, RJR Nabisco /KKR/, HJ. Heinz, CPC International, CampbeUSoup, Kalloqq Company, Quaker Oats, General Mills, Coca Cola Enterprises, Borden. Inc., Tuson Foods. Inc., Hershey Foods Corp; Японії – Kirin Brewery, Asahi Breweries, Suntory Ltd., Sapporo Breweries Ltd., Nippon Meat Packers, Yamazaki Baking, Ajinomoto Co. Inc., Snow Brand Milk, Itoham Foods. Inc., Meiji Milk Products; Великобританії – Grand Metropolitan, Allied Domecq Plc, Guinness Plc, Dalgety, Bass Plc, Associated British Foods Plc, Hillsdown Plc, Tate&Lyle Pls, CadburySchweppes, United Biscuits; Франції – Danone, S.A.LVMH Moet Hennessy, Besnier S.A.; Австралії – Posters Brewing Group Ltd.; Голландії – Hemecken; Канаді – Seagram; Швейцарії – Nestle S.A.; Італії – Montedison/Feruzzi/Eridama. До цієї ж групи відноситься міжнародна компанія Unilever з материнською компанією у Великобританії та Голландії.

Ряд компаній з цього переліку активно працюють на українському ринку. Так, Cargill здійснює в Україні довгострокову інвестиційну програму загальною вартістю у 50 млн дол. США, яка передбачає будівництво у Донецьку заводу з переробки соняшнику. Найбільша в світі за розміром надходжень від реалізації харчових продуктів швейцарська компанія Nestle інвестує Львівську кондитерську фабрику “Світоч”. Компанія Kraft General Food International придбала близько 90% акцій Тростянецької шоколадної фабрики “Україна”. Coca-Cola з 1994 року присутня на ринку безалкогольних напоїв України, виробляючи продукцію на підприємствах у Львові та у Броварському районі Київської області. PepsiCo розмістила

свої виробничі потужності у восьми містах України (Києві, Донецьку, Свпаторії, Запоріжжі, Миргороді, Сімферополі, Чернівцях, Черкасах) й зайняла майже п'яту частку вітчизняного ринку безалкогольних напоїв. Philip Morris вклала понад 50 млн дол. США у розвиток тютюнової промисловості України [162, с. 249–252]. Міжнародна компанія Unilever, розпочавши в Україні свою діяльність у 1993 році, у 1998 зареєструвала спільне з Україною ТОВ “Юнілівер Україна” з центральним офісом у місті Києві, яке сьогодні представляє в нашій країні такі відомі бренди в категорії продуктів харчування, як: Lipton, Brooke Bond, Бесіда, Knorr, Calve, Rama, Crème Vonjouг. В Україні також працюють і більш дрібні ТНК у сфері виробництва харчових продуктів.

У рейтингу 100 найбільших виробників харчових продуктів і напоїв в світі (за даними *Food Engineering*) (додаток А) домінуючі позиції посіли виробники напоїв (25 компаній, у тому числі 9 пивоварних). На другому місці – виробники молочної продукції (17 компаній). За національною приналежністю найчисленнішими в рейтингу є компанії США (38), за ними Японія (19), Голландія (7), Великобританія (6), Франція (5), Канада (4). Німеччина, Данія та Мексика представлені у рейтингу трьома компаніями кожна; Італія, Ірландія і Австралія двома, Швейцарія, Бельгія, Нова Зеландія, ПАР, Бразилія і Канада однією.

Варто відзначити, що через активізацію глобалізаційних та інтеграційних процесів, які спричиняють численні злиття, поглинання, перехресні володіння та взаємозалежності, національну приналежність компанії відстежувати стає все складніше.

Так, початок XXI століття відзначився цілим рядом гучних злиттів та поглинань компаній в сфері харчової промисловості. У процесі концентрації виробництв фінансова сторона зміцнюється. Це наочно показало злиття Guinness і Grand Metropolitan, в результаті чого виникла компанія Diageo, яка сьогодні випускає продукцію під відомими марками Gordon's Gin, Smirnoff Vodka, Guinness, Bailey's, Pillsbury і Naagen-Dazs. Ціна цієї угоди досягла 24 млрд ф. ст.

Перше місце за обсягом угод злиття і поглинань між компаніями харчової промисловості належить ринку США: найбільш значним було поглинання гігантом хлібобулочної промисловості Grosseго компанії Kroger Co., яке обійшлося у 13 млрд дол.; купівля інвестиційною компанією Hicks, Muse, Tate & Furst відділення компанії American Home Products, яке випускає продукцію під відомими марками Jiffy Pop і Chef Boyardee, коштувала 1,2 млрд дол. США. Компанія IBP Inc. придбала Russer Foods – лідера США у виробництві м'ясних напівфабрикатів із щорічним обсягом продажів у 150 млн дол. США; найбільший виробник курячого м'яса в США компанія Tyson Foods поглинула корпорацію

Hudson Foods за 700 млн дол. США. На європейському ринку харчової промисловості прикладом розширення і диверсифікації діяльності через злиття і поглинання є об'єднання ірландських Avonmore Foods і Waterfood Foods, внаслідок чого об'єднана компанія Avonmore Waterfood Foods стала лідером у виробництві сиру і посіла четверте місце в Європі з продажу молока і молочнокислої продукції [1].

Серед останніх угод цього роду варто згадати: придбання корпорацією Kraft Food підрозділу французької компанії Groupe Danone, що спеціалізується на виробництві бісквітної продукції (2007 рік); укладання на початку 2008 року угоди на суму 2,1 млрд дол. США між потужним американським виробником харчових продуктів ConAgra Foods Inc. та компанією з управління активами Ospraie Management LLC про продаж останній торговельних підрозділів, які перебувають в управлінні ConAgra Trade Group; продаж у цьому ж році найкрупнішим світовим виробником пива Anheuser-Busch Inbev NV японській Asahi Breweries Ltd більшої частки свого пакета акцій китайської пивної компанії Tsingtao.

На ринках, що розвиваються, як відзначають аналітики [1], найагресивніше поводитися світовий лідер харчової промисловості – голландсько-британський гігант Unilever. За останні кілька років компанія поглинула монополістів з виробництва морозива у Бразилії, Аргентині, Колумбії і Мексиці. Вище вже говорилось про діяльність цієї компанії в Україні. Крім того, у 2001 році Наглядова Рада Unilever ухвалила рішення про створення в Росії так званого об'єднання UnileverRUB у складі Росії, України та Білорусі з єдиною функціональною структурою (Радою Директорів) для визначення стратегії розвитку компанії на територіях цих країн. Офіси керівників-директорів функцій та Голови Ради Директорів розташовані у Москві.

Компанія Kraft Food у 1994 році підписала угоду з Фондом державного майна України про придбання акцій Тростянецької шоколадної фабрики “Україна”, на базі якої було створено ЗАТ Крафт Фудз Україна (КФУ), що увійшла до складу групи компаній Kraft Food Inc. – найбільшого у світі виробника запакованих продуктів харчування. У вересні 1999 року ця компанія розширила свою присутність на українському ринку, придбавши фабрику з виробництва чіпсів у Старих Петрівцях (ТМ “Люкс”). У 2003 році український підрозділ компанії отримав у підпорядкування новий ринок Молдови, а у 2005 – нові території: Білорусь, Грузію, Вірменію та Азербайджан. На сьогоднішній день КФУ є лідером на ринку в усіх трьох категоріях, якими представлена продукція компанії: кава, шоколадні вироби, солоні снеки.

Що стосується “Nestle”, яка з 1998 року володіла контрольним пакетом акцій одного з найкрупніших вітчизняних виробників

кондитерських виробів – львівської кондитерської фабрики “Світоч”, то в грудні 2003 року вона придбала 100% акцій одного з лідерів українського ринку холодних соусів (майонез, кетчуп, гірчиця, соуси) луцької компанії ВАТ “Волинь холдинг”, яка випускає продукцію під відомою торговою маркою “Торчин Продукт”. Обсяг продажів компанії “Нестле Україна” у 2006 році склав 1,947 млрд грн.: на вітчизняному ринку кави загальна частка “Nescafe” перевищує чверть кондитерських виробів компанії у торгових марок “Nestle” і “Світоч” з обсягом реалізації 521 млн грн.; обсяг продажів під торговою маркою “Торчин” і “Maggi” склав 616 млн грн., а продуктів дитячого і спеціального харчування “Nestle” було продано на 56 млн грн.

У жовтні 2006 року завершилась операція з придбання компанією Produits Laitiers Frais Est Europe (Франція), що входить до групи Danone, 100% акцій ЗАТ “Молочний завод “Родич” (Херсон), а також відбулась купівля Coca-Cola вітчизняної сокової компанії Вінніфрут.

Описані вище процеси транснаціоналізації капіталу, злиття і поглинань як прояви впливу глобалізації та економічної інтеграції на галузевому рівні відбуваються не тільки в харчовій промисловості, але й в інших секторах та галузях національного господарства України. Вважаємо за необхідне зробити наголос на специфічному впливі інтеграційних процесів на розвиток харчової промисловості як галузі, яка разом або поряд із сільським господарством виробляє продукти харчування.

У процесі інтеграції у світову продовольчу систему вітчизняні галузі продовольчого комплексу повинні дотримуватись вимог, які діють на світових ринках продовольчих товарів, стосовно безпеки та якості продукції.

Як вже зазначалось вище, Україна інтегрувалась до таких міжнародних структур, як WHO (Продовольча та сільськогосподарська організація ООН) та FAO (Всесвітня організація охорони здоров'я). Саме ці організації сьогодні регулюють проблеми якості і безпечності продовольства на глобальному рівні. FAO надає пріоритетного значення програмам і заходам, пов'язаним з якістю, безпечністю харчових продуктів та із захистом споживачів, а WHO взяла на себе контроль за неухильним дотриманням принципу забезпечення безпеки харчових продуктів як суттєвого елементу та невід'ємної складової будь-якої програми суспільної охорони здоров'я. Україна як член світових організацій у сфері виробництва харчових продуктів свої дії по забезпеченню їх якості та безпеки має узгоджувати з вимогами, які висувають ці структури.

Але проблема не тільки в членстві в цих організаціях. Проблеми дотримання певних стандартів та санітарних норм в глобалізованому світі виходять за межі відносин між країнами-експортерами та країнами-імпортерами, вони мають не тільки національне, але й транснаціональне значення. Усвідомлення цього спонукало посадових осіб з 110 країн та 17 міжнародних організацій скликати і провести глобальний форум FAO/WHO з питань регулювання безпеки харчових продуктів, який відбувся у січні 2002 році в Маракеші. На цьому форумі була визнана необхідність більш активного співробітництва на міжнародному та регіональному рівнях всіх зацікавлених сторін, у тому числі розширення обміну інформацією та досвідом у здійсненні заходів з безпеки виробництва харчових продуктів.

Після прийняття розробленої у США системи управління безпекою харчових продуктів на підприємстві HACCP (Hazard Analysis and Critical Control Points – Аналіз Небезпеки та Критичні Контрольні Точки) в усьому світі здійснювалась робота з освоєння цієї системи (7 принципів HACCP та 12 кроків технології її впровадження), узгодження національних законодавств та стандартів у сфері безпеки харчових продуктів. Був розроблений і почав впроваджуватись перший міжнародний стандарт ISO 22000:2005 “Системи управління безпекою харчових продуктів. Вимоги для будь-якої організації в харчовому ланцюзі”.

Однак і на сьогодні залишається актуальним цілий ряд проблем, що позначається на функціонуванні галузі в новітніх умовах. Серед них, на наш погляд, найважливішими є такі. **По-перше**, принцип “від ферми до столу” або “від поля до прилавка” дозволяє найбільш ефективно знизити ризики за рахунок попередження потрапляння небезпечних речовин в продукцію на всьому ланцюзі її виробництва. Однак на практиці реалізація цього підходу ускладнюється через об’єктивні і суб’єктивні причини, наприклад, відставання у часі, різниці в практиці та технологіях виробництва тощо. **По-друге**, регулювання і контроль за новітніми технологіями і виробництвом нових харчових продуктів. **По-третє**, нездатність недостатньо економічно розвинених країн-імпортерів, які не мають необхідних коштів для перевірки безпечності імпортованого продовольства, здійснювати всередині своєї країни заходи регулювання і контролю безпеки імпортованого продовольства, оскільки фінансування, яке виділяється державою на ці цілі, використовується переважним чином на контроль якості продовольчих товарів власного експорту, чого вимагають країни, в які ці товари експортуються. **По-четверте**, експортні стандарти розвинених країн значно нижчі, ніж стандарти внутрішнього споживання, як, наприклад, в країнах Європейського

співтовариства. До речі, це стосується не тільки харчових продуктів, а й всіх споживчих товарів.

Як бачимо, зазначені проблеми безпосередньо стосуються й України: це і неможливість для багатьох підприємств харчової промисловості, зокрема її молочної галузі, забезпечити контроль від “поля до прилавку” через особливості сировинного забезпечення (тобто навіть за наявності коштів для здійснення такого контролю він є технічно неможливим в умовах існуючої організації сировинних зон переробних підприємств); це і відсутність коштів та необхідного обладнання для контролю продовольства, що потрапляє на територію України, особливо щодо вмісту генетично модифікованих організмів; це і засилля на вітчизняному ринку продовольства низькоякісних імпортних харчових продуктів з великим вмістом стабілізаторів, барвників і ароматизаторів.

І ще одна важлива проблема, яку необхідно мати на увазі, розглядаючи вплив глобалізаційних та інтеграційних процесів на розвиток харчової промисловості. Безумовно, країни, що розвиваються, інтегруючись у світову агропродовольчу систему отримують можливість розширити свої ринки завдяки зниження тарифів і субсидій та підвищення попиту на найрізноманітніші харчові продукти. При цьому вони стикаються з численними перешкодами у вигляді санітарних норм і норм безпеки, що встановлюють країни-імпортери з метою нетарифного захисту своїх ринків, що утруднює для них нарощування потенціалу для того, щоб повною мірою мати можливість в нових умовах користуватися правами і виконувати свої зобов'язання.

Нарощування потенціалу, який потрібен Україні для того, щоб надійно закріпитись на ринках розвинених країн, розширювати на них свою присутність і посісти належне місце в світовій агропродовольчій системі, потребує:

- створення ефективної базової інфраструктури;
- розробки національної стратегії контролю в галузі харчових продуктів;
- гармонізації із світовими вимогами законодавчої і нормативно-правової бази в галузі харчових продуктів;
- налагодження дієвої служби контролю за якістю і безпекою харчових продуктів;
- забезпечення сучасними приладами контролю та вимірювання лабораторій по контролю за харчовими продуктами;
- участі у міжнародних організаціях, які розробляють світові стандарти;
- створення системи забезпечення якості і безпеки харчових продуктів промисловості на засадах HACCP та у відповідності з ISO 22000:2005;

- налагодження обміну інформацією, взаємодопомоги та співробітництва всіх контролюючих харчові продукти органів;
- налагодження системи поширення і впровадження науково-технічних експертних знань та підготовки фахівців у цій сфері.

1.2. Місце і роль харчової промисловості в господарському комплексі України та її регіонів

Харчова промисловість є однією з стратегічно значимих галузей світової економіки, економіки кожної країни та будь-якого регіону, що зумовлено її особливою роллю в задоволенні потреб населення в продовольчих товарах. Сьогодні це глобальна проблема сучасності, не окремої людини або продовольчої безпеки окремої країни, а всього людства. За даними FAO, в наш час у світі страждає від голоду близько 1 млн людей. І це в той час, коли кількість продуктів харчування, яка щорічно втрачається в ланцюгу *виробництво–збереження–переробка–реалізація*, складає майже 1 млрд т, що достатньо для забезпечення потреб в продовольстві більше 7 млн людей протягом року. Саме харчова промисловість за умови використання сучасних технологій здатна забезпечити населення Землі продовольством, збільшити вихід кінцевого продукту з сировини, суттєво скоротити її втрати та запропонувати нові харчові нетрадиційні ресурси.

Основним завданням харчової промисловості будь-якої країни є забезпечення населення різноманітним харчовим продуктами в обсягах і асортименті, які необхідні для достатнього за калорійністю і збалансованістю раціону харчування відповідно до національних традицій, уподобань і звичок. При однаковій кінцевій меті харчова промисловість кожної конкретної країни має цілий ряд специфічних особливостей, обумовлених наявними ресурсами, виробничим потенціалом тощо та іншими факторами, які визначають не тільки закономірності і тенденції розвитку самої харчової промисловості країни, але й той вплив, який вона спричиняє на розвиток інших сфер економічної діяльності, виробничі комплекси певних регіонів та на національну економіку в цілому.

Вітчизняна школа дослідників економічних проблем розвитку харчової промисловості України була сформована академіком УААН, заслуженим діячем науки і техніки України П. П. Борщевським, який підготував 14 докторів та більше 30 кандидатів наук. В його власних працях та працях його учнів знайшли широке відображення теоретико-методологічні і практичні проблеми ефективності та інтенсифікації розвитку харчової промисловості, формування ринкового механізму

регулювання, створення оптимальної структури виробництва в різних регіонах країни, розвитку виробничої інфраструктури, ресурсозбереження, удосконалення територіальної організації, виявлення резервів збільшення виробництва харчових продуктів та підвищення їх якості, практичного використання досягнень сучасного науково-технічного прогресу [12; 41; 162; 150; 148; 149; 51]. Методологічні та методичні положення, розроблені науковцями його школи уможливили визначення місця і ролі харчової промисловості в господарському комплексі України та регіонів на сучасному етапі розвитку та допомогли автору доповнити існуючі характеристики новими аспектами.

Учениця і послідовниця П. П. Борщевського Л. В. Дейнеко пише, що особлива роль харчової промисловості у розвитку продуктивних сил будь-якої країни визначається не тільки великою соціальною значимістю продукції, що має першорядне значення для життя і здоров'я людини як головної продуктивної сили суспільства, але й тим, що у виробничому процесі галузі специфічно поєднуються природні, кліматичні, економічні, геополітичні, соціальні та екологічні умови кожної країни. Галузь виступає організатором та інтегратором агропромислового комплексу, сприяє розвитку і розміщенню складових інших галузей національного господарства як споживач його продукції, здійснює вирішальний вплив на спеціалізацію окремих країн та їх регіонів у виробництві продовольства, а також на розвиток міждержавних та міжрегіональних зв'язків [41, с. 17–19].

На думку М. П. Сичевського, яку ми повністю поділяємо, "...харчова промисловість є і залишиться у подальшому стратегічно важливою галуззю народного господарства, від якої залежить добробут українського народу", місце і роль якої у соціально-економічному розвитку країни зумовлюються тим, що "...її розширене прискорене відтворення виступає однією з найголовніших передумов подолання кризових явищ та досягнення сталого економічного зростання..." [162, с. 8].

Наші дослідження показали, що харчова промисловість за надходженнями до державного бюджету входить у першу п'ятірку промислових галузей, посідає друге місце (після металургії та оброблення металу) за обсягами випуску продукції у структурі промислового виробництва України і спроможна забезпечити внутрішні потреби в продовольчих товарах, на які припадає понад 60% особистого споживання матеріальних благ населення. Галузь має значний експортний потенціал (третина експорту продукції АПК і 4,3% загального експорту країни у 2007 році склали саме готові харчові продукти) і позитивне сальдо зовнішньої торгівлі. Харчова промисловість на одному з перших місць за обсягом залучених іноземних інвестицій, частка яких становить

майже третину від загальних капіталовкладень в економіку України. Галузь має високу інвестиційну привабливість завдяки більш короткому терміну окупності вкладень (два-три роки) порівняно з базовими галузями промисловості. Цей фактор особливо важливий в умовах економічної нестабільності.

Протягом останнього десятиліття харчова промисловість демонструє одні з найвищих темпів зростання обсягів виробництва продукції серед інших галузей економіки (рис. 1.2), незмінно входячи до трійки лідерів. Разом з машинобудуванням та металургією у 2007 році галузю було забезпечено 68% приросту промисловості в цілому, що дає підстави стверджувати, що харчова промисловість являє собою приклад активного перспективного розвитку для інших галузей і секторів національної економіки.

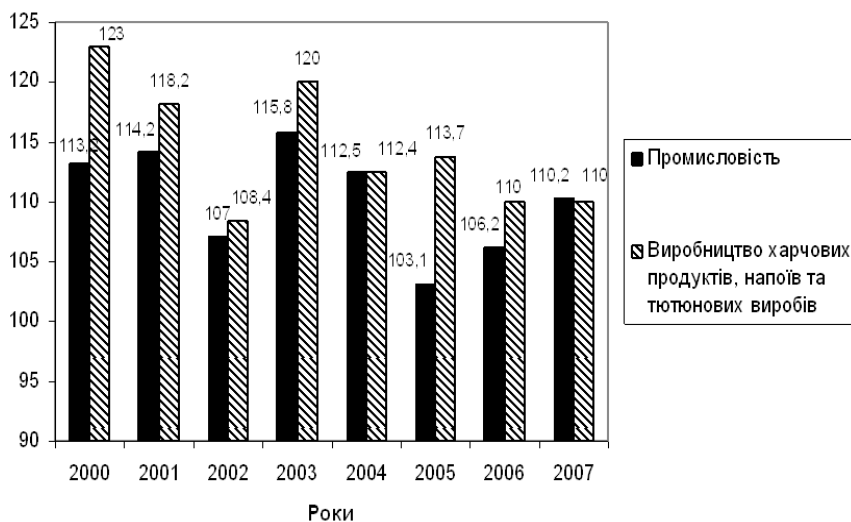

Рис. 1.2 Індеси промислового виробництва, 2000 – 2007.

Місце галузі в структурі промислового комплексу країни та її регіонів характеризують дані таблиць 1.2 та 1.3.

Наведені дані свідчать про те, що харчова промисловість України, виконуючи свою головну функцію – забезпечувати населення продовольчими товарами, створює велику кількість робочих місць, вносить суттєвий вклад у виробництво валового внутрішнього продукту й залучає в країну іноземні капітали. Враховуючи значну питому вагу галузі в промислових комплексах ряду регіонів країни (понад 40% у Вінницькій, Тернопільській, Херсонській та Чернігівській областях),

**Харчова промисловість у структурі промислового
комплексу України, 2007**

Показники	Промисловість	Харчова промисловість	Питома вага харчової промисловості, %
Кількість підприємств, одиниць	57814	10856	18,8
Обсяг реалізованої продукції, млн грн.	599113	85673	14,3
Вартість основних засобів за первісною вартістю на кінець року, млн грн.	5961545	56423	0,9
Вартість основних засобів за залишковою вартістю на кінець року, млн грн.	270582	33464	12,4
Інвестиції в основний капітал, млн грн.	64341	11839	18,4
Прямі іноземні інвестиції, млн дол. США	8138	1564	19,2
Середньорічна чисельність найманих працівників, тис. осіб	3287	454	13,8

*Складено та розраховано за даними: [165, с. 270–273].

велику кількість зайнятих у виробництві харчових продуктів (близько третини всіх зайнятих в промисловості Вінницької, Київської, Одеської, Тернопільської та Черкаської областей), значні обсяги спрямованих в галузь іноземних інвестицій (понад 40% від загального обсягу інвестицій в промисловість таких регіонів, як Вінницька, Київська, Миколаївська, Одеська, Тернопільська, та Херсонська області), а також враховуючи існуючі прямі і непрямі зв'язки з іншими галузями національної економіки (сільським господарством, хімічною та фармацевтичною промисловістю, машинобудуванням, будівництвом, торгівлею, транспортом, громадським харчуванням, іншими галузями виробничої і невиробничої сфери), на нашу думку, є всі підстави розглядати харчову промисловість як ключову (пропульсивну) галузь, яка може слугувати “локомотивом зростання” для майже половини регіонів України – Вінницької, Житомирської, Київської, Кіровоградської, Миколаївської, Одеської, Тернопільської, Херсонської, Черкаської та Чернігівської областей (у табл. 1.3 ці області виділені сірим тоном).

На наш погляд, необхідно також окремо зупинитись на тій важливій ролі, яку відіграє харчова промисловість у забезпеченні продовольчої безпеки країни та її регіонів. Не заглиблюючись у питання сутності, чинників та факторів продовольчої безпеки, які достатньо висвітлені у вітчизняній науковій літературі [24; 48; 82; 106; 113; 125; 136], відзначимо лише ті основні показники продовольчої безпеки, як залежать від ефективності функціонування саме харчової промисловості або характеризують можливості її розвитку. Серед них:

Таблиця 1.3

**Питома вага харчової промисловості у структурі промисловості
України та її регіонів, 2007**

Регіони	Чисельність найманих працівників		Наявність основних засобів на кінець року (за залишковою вартістю)		Прямі іноземні інвестиції (на 01.01.08)		Обсяг реалізованої продукції за КВЕД	
	%	ранг	%	ранг	%	ранг	%	ранг
Україна	13,9	-	12,4	-	17,4	-	15,3	-
АРК	17,1	15	13,2	19	12,0	16	31,0	6
Вінницька	36,4	1	38,2	1	45,6	4	57,2	1
Волинська	22,8	8	25,6	6	9,4	18	24,7	14
Дніпропетровська	8,5	25	5,4	25	1,9	25	6,4	25
Донецька	6,7	26	6,9	23	11,3	17	5,8	26
Житомирська	21,4	12	19,0	9	17,0	13	30,4	7
Закарпатська	11,0	22	16,8	13	14,8	15	14,0	21
Запорізька	8,8	24	6,2	24	25,4	9	8,0	24
Ів.-Франківська	13,0	20	8,6	21	1,3	26	8,1	23
Київська	28,1	5	24,1	7	66,5	1	30,0	9
Кіровоградська	25,0	7	20,4	8	23,9	11	30,3	8
Луганська	4,8	27	3,7	26	2,8	23	3,5	27
Львівська	12,2	21	15,8	15	15,6	14	20,4	18
Миколаївська	16,6	16	13,7	18	51,6	2	29,5	10
Одеська	28,8	4	26,5	5	46,9	3	24,0	15
Полтавська	22,4	9	14,5	17	9,2	20	19,9	19
Рівненська	19,6	13	3,4	27	0,2	27	13,1	22
Сумська	14,9	19	10,9	20	22,8	12	22,6	16
Тернопільська	32,9	2	34,0	2	40,1	6	44,7	2
Харківська	15,2	17	18,4	12	27,2	8	28,0	11
Херсонська	22,1	10	18,6	10	41,2	5	42,2	4
Хмельницька	21,7	11	7,9	22	4,9	22	26,5	12
Черкаська	29,0	3	28,8	4	24,9	10	35,2	5
Чернівецька	19,3	14	16,0	14	32,7	7	25,2	13
Чернігівська	27,7	6	29,2	3	9,4	19	42,9	3
м. Київ	10,4	23	18,5	11	9,0	21	17,1	20
м. Севастополь	15,0	18	15,4	16	2,4	24	20,5	17

*Складено та розраховано за даними: [Таблиця 8; таблиця група ПП 10,11,13,14; таблиця 14.3а Ф.1 – Підприємство за 2007 рік / Держ. ком. статистики України, 2008; 132, с. 55; 45, с. 2].

• питома вага власного виробництва продовольства в загальному його обсязі, яка по основних групах харчових продуктів не повинна бути меншою за 70%, у противному випадку ймовірно уповільнення темпів нарощування власного виробництва продовольства. З огляду на таку можливість завданням харчової промисловості є підвищення рівня

самозабезпеченості країни та її регіонів основними харчовими продуктами;

- співвідношення середньодушового споживання харчових продуктів з раціональними нормами споживання в межах 90–110%. Недостатнє або надлишкове споживання може призвести до погіршення стану здоров'я населення. Завдання харчової промисловості – виробництво продуктів харчування в достатній кількості і асортименті, доступних за ціною для різних верств населення;

- калорійність раціону харчування в середньому має бути 2400 Ккал на добу. Зниження цього показника нижче мінімально припустимого значення (1800 Ккал на добу) загрожує зниженням працездатності населення. Завдання харчової промисловості – виробництво достатньої кількості продукції доступної за ціною;

- співвідношення білків, жирів та вуглеводів в раціоні харчування населення має становити 1:1, 2:4. Незбалансоване харчування може погіршити стан здоров'я, викликати цілий ряд захворювань. Завдання харчової промисловості – збільшення виробництва продукції, багатой на протеїни рослинного й тваринного походження, доступної за ціною всім сегментним групам населення за доходами;

- співвідношення споживання білків, жирів, вуглеводів, вітамінів, мінеральних речовин до рекомендованих норм їхнього споживання. Невідповідність нормам означатиме дефіцит надходження в організм людини основних поживних речовин та уповільнення її розвитку. Завдання харчової промисловості – виробництво збагачених вітамінами та мінералами продуктів, а також продуктів із заданими властивостями, функціональних, для продуктів дитячого й дієтичного харчування;

- вміст небезпечних речовин в харчових продуктах в межах допустимих норм. Перевищення становитиме загрозу життю та здоров'ю населення. Завдання харчової промисловості – впровадження сучасних систем менеджменту якості, дотримання стандартів виробництва продукції, обмеження використання хімічних і синтетичних речовин у виробництві продукції (різних домішок, ароматизаторів, консервантів тощо);

- питома вага витрат на купівлю харчових продуктів в середньомісячних споживчих витратах, що має не перевищувати 50%. Погіршення показника означатиме погіршення рівня життя населення, його зубожіння. Завдання харчової промисловості – підвищення ефективності роботи галузі та здешевлення на цій основі продукції, що виробляється;

- зміни купівельної спроможності населення (кількість основних продуктів харчування, що можна придбати за суму середньомісячного душового грошового доходу). Погіршення цього показника означає

погіршення економічної доступності продовольчих товарів для населення. Завдання харчової промисловості – підвищення ефективності харчової промисловості на основі використання ресурсозберігаючих технологій, гнучка маркетингова політика підприємств;

- питома вага імпорту продовольства в загальному обсязі його споживання, в тому числі за основними групами харчових продуктів, що має не перевищувати 30%. Вихід показника за критичне значення може призвести до погіршення платіжного балансу, особливо за умов зростання світових цін на продовольство. Завдання харчової промисловості – підвищення своїх конкурентних позицій на внутрішньому та зовнішньому ринках.

Дані, що характеризують просторову організацію виробництва продовольчих товарів, представлені на рис. 1.3, а табл. 1.4 дає можливість оцінити рівень самозабезпеченості регіонів за основними групами цих товарів.

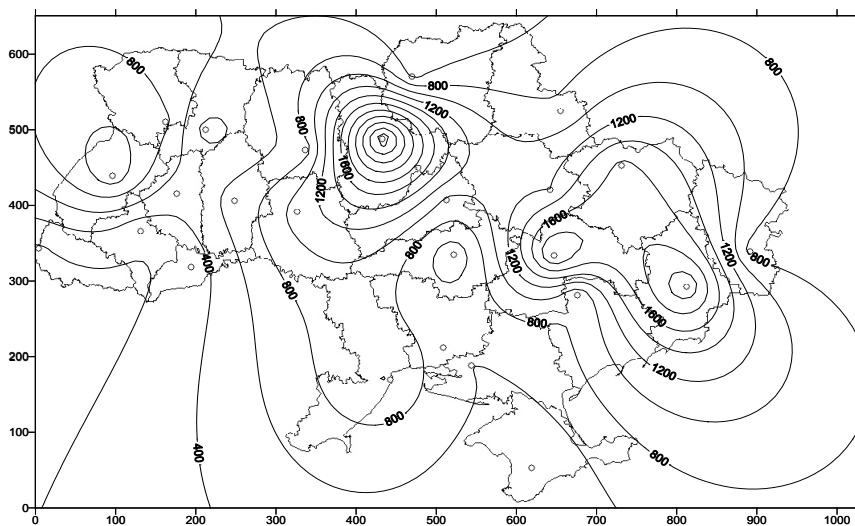

Рис. 1.3 Карта статистичної поверхні потенціалу поля виробництва продовольчих товарів в Україні, 2007

Наведені дані свідчать про суттєві просторові відмінності у виробництві продовольчих товарів як в цілому по повному асортименту, так і в розрізі окремих груп. Найменший розмах варіації максимального і мінімального показників спостерігається у виробництві борошна та хлібобулочних виробів – відповідно 4 та 6 разів. Найбільші ж рівні міжрегіональної диференціації мали місце у виробництві цукру-піску

Таблиця 1.4

Виробництво основних продуктів харчування на 1 особу, 2007

кг

Регіон	Цукор- пісок	Хлібо- булочні вироби	Борошно	Сирні жирні	Молоко оброблене рідке	Кисло- молочні продукти	Олія соняш- никова	Вироби ковбасні
Україна	40,1	43,7	62,5	5,3	18,6	11,5	48,0	7,1
АРК	0,0	36,2	77,7	¹	5,6	6,9	0,6	3,9
Вінницька	180,5	48,2	107,1	9,1	173,1	9,6	46,4	5,1
Волинська	132,2	45,4	68,1	7,9	14,3	¹	¹	16,7
Дніпропетровська	¹	63,2	57,4	0,6	13,0	19,5	55,7	16,5
Донецька	н/д	45,6	61,8	0,3	9,8	13,2	89,6	7,6
Житомирська	35,2	49,3	¹	13,0	9,8	14,3	0,0	4,3
Закарпатська	н/д	17,1	29,1	¹	1,9	0,6	0,0	0,6
Запорізька	н/д	40,5	60,5	9,7	8,5	4,6	158,1	4,0
Ів.-Франківська	¹	23,1	27,2	2,8	9,3	2,7	¹	2,9
Київська	94,1	32,0	77,7	0,7	31,5	23,9	51,4	16,2
Кіровоградська	34,8	28,5	57,8	7,5	¹	¹	216,1	18,2
Луганська	н/д	39,9	51,5	0,9	4,9	3,0	40,8	10,1
Львівська	¹	30,0	32,9	0,9	12,4	19,6	¹	1,5
Миколаївська	н/д	37,1	77,6	8,6	12,8	23,1	49,4	2,6
Одеська	12,6	42,5	56,2	1,3	7,8	3,3	77,2	4,6
Полтавська	170,5	47,4	55,4	31,8	20,6	25,0	80,8	15,8
Рівненська	76,7	33,1	55,3	3,3	5,1	3,5	0,1	4,5
Сумська	43,8	56,4	97,6	16,0	37,8	8,5	4,2	3,7
Тернопільська	159,8	18,3	71,4	3,3	20,8	6,1	¹	3,0
Харківська	50,5	41,7	73,0	3,5	17,2	18,4	87,1	8,7
Херсонська	н/д	36,3	108,3	14,8	8,5	17,3	159,3	0,2
Хмельницька	133,9	44,8	67,9	7,7	39,5	2,9	0,1	5,8
Черкаська	74,7	54,4	103,6	17,1	9,9	12,9	2,1	3,9
Чернівецька	¹	27,8	31,1	¹	¹	0,0	45,4	9,3
Чернігівська	44,8	56,6	64,9	11,4	10,2	5,2	3,8	2,6
м. Київ	н/д	80,4	¹	0,8	14,9	15,7	н/д	3,0
м. Севастополь	н/д	45,6	¹	-	¹	¹	¹	11,1

*Складено та розраховано за даними: [175, с. 146, 148, 150, 151, 153, 155, 157, 159; 131, с. 18; 132, с. 7]

¹Дані конфіденційні.

та соняшникової олії. Пояснюється це тим, що в своєму розміщенні виробляючі ці види продукції підприємства зорієнтовані на джерела сировини, які залежать від природно-кліматичних умов того чи іншого регіону.

Так, в Україні у 2007 році у розрахунку на одну особу було вироблено 62,5 кг борошна. У той же час в Херсонській області цей показник становив 108,3 кг, що в 1,7 разів більше, ніж в середньому по країні, і у 4 рази більше найменшого показника, який мала Івано-Франківська область (27,2 кг). Вінницька, Черкаська, Сумська, Хмельницька Миколаївська області утворюють групу регіонів з найвищим після Херсонської області рівнем виробництва борошна на одну особу.

Найменші обсяги виробництва борошна на душу населення в Івано-Франківській, Закарпатській, Чернівецькій та Львівській областях (менше 32,9 кг). Показники середньодушового виробництва хліба та хлібобулочних виробів мали найменшу регіональну диференціацію, що пояснюється орієнтацією хлібопекарської галузі на споживача продукції, неможливістю тривалого зберігання кінцевої продукції на відміну від сировини для її виробництва. Майже вдвічі вищий рівень виробництва хлібобулочних виробів в місті Києві пояснюється значною мятниковою міграцією в цьому регіоні і тим, що значна частка виробленої продукції вивозиться населенням, яке працює в місті Києві, а мешкає за його межами.

Середньодушове виробництво цукру в Україні у 2007 році складало 40,1 кг. При цьому в ряді регіонів (АР Крим, Донецька, Луганська, Запорізька, Херсонська та Закарпатська області) повністю відсутнє цукрове виробництво, тобто рівень їх самозабезпеченості цукром дорівнює нулю. В той же час у Полтавській області було вироблено 170,5 кг цукру на одну особу, що є найвищим показником серед регіонів України. Більш ніж втричі від середнього показника в Україні виробляють цукор Вінницька, Волинська, Тернопільська та Хмельницька області. Значні обсяги цукру виробляються на підприємствах Миколаївської та Житомирської областей, однак через комерційну таємницю обсяги виробництва в цих регіонах у таблиці не наведені.

Соняшникової олії в середньому у 2007 році в Україні було вироблено 48 кг на одну особу. Найбільший обсяг був отриманий у Кіровоградській області – 216,1 кг, що у 4,5 разів більше від середнього показника. Важливу роль у забезпеченні внутрішніх потреб країни та формуванні її експортного потенціалу відіграє олійно-жирова галузь Запорізької, Херсонської, Донецької областей. Високий рівень самозабезпеченості олією досягли у Полтавській, Харківській, Дніпропетровській, Одеській, Вінницькій, Київській та Миколаївській областях, де він перевищує середній показник в Україні.

За виробництвом ковбасних виробів рівень самозабезпеченості регіонів України є низьким. На душу населення їх виробляється 7,1 кг на рік. Найбільшим цей показник є в Кіровоградській області (18,2 кг). Вдвічі більшим, ніж в середньому по країні, є середньодушове виробництво ковбас у Волинській, Дніпропетровській, Київській та Полтавській областях. Більше ніж у десять разів нижчими від республіканського показника середньодушового виробництва ковбас є показники Херсонської (0,2 кг) та Закарпатської (0,6 кг) областей.

Молоко оброблене рідке в обсягах, достатніх як для задоволення внутрішніх потреб, так і для міжрегіонального обміну, виробляють Вінницька, Київська, Сумська та Хмельницька області. Кисломолочні

продукти понад внутрішні потреби виробляють Дніпропетровська, Київська, Львівська, Миколаївська, Полтавська, Харківська, Херсонська та Запорізька області. Сироробні підприємства Полтавської, Черкаської, Сумської, Херсонської, Житомирської та Чернігівської областей не тільки забезпечують потреби власного регіону та внутрішні потреби країни в цій продукції в цілому, а й експортують її в СНД, у першу чергу на ринки Росії.

Здійснений аналіз продукції харчової промисловості, результати якого представлені на рис. 1.4, дав можливість виділити групи регіонів за рівнем самозабезпеченості продовольством:

- *найвищий рівень* – Київ та Київська область;
- *вище середнього рівень* самозабезпеченості продовольством – Черкаська, Полтавська, Вінницька, Волинська, Чернігівська та Тернопільська області;
- *середній рівень* – Сумська, Миколаївська, Хмельницька, Кіровоградська, Рівненська, Житомирська, Одеська області;
- *нижче середнього* – Херсонська, Харківська, Дніпропетровська, Львівська, Чернівецька, Запорізька області;
- *найнижчий рівень* – Закарпатська, Івано-Франківська, Донецька, Луганська області та АР Крим.

Необхідність підвищення рівня продовольчого самозабезпечення в ряді регіонів країни та оптимізація територіальної організації харчової промисловості у відповідності із завданням державної регіональної політики щодо вирівнювання соціально-економічного розвитку регіонів країни визначають завдання, що стоять перед регіональними владним структурами в царині управління харчовою промисловістю. Схематично ці завдання представлені на рис. 1.5.

Що стосується завдань управління галуззю на державному рівні, вони, на нашу думку, достатньо вичерпно висвітлені у праці М. П. Сичевського «Удосконалення організаційно-економічного механізму розвитку харчової промисловості України» [162]. Разом з тим вважаємо, що в умовах глобалізації та економічної інтеграції особливої важливості набуває положення М. Е. Портера стосовно того, що «...реалізація конкурентних переваг національної економіки опосередковується реалізацією їхніх складових економічними суб'єктами в процесі виробничої діяльності, стимульованої конкурентним тиском на внутрішньому ринку». Розвиваючи цю тезу, М. Е. Портер зазначає, що наслідки товарного обміну з іншими країнами «можуть бути вельми разючими, якщо галузь відіграє базову роль в економіці» [147, с. 56]. А саме такою є роль харчової промисловості в економіці України та її регіонів. Далі М. Е. Портер пропонує механізми державного регулювання в умовах значного

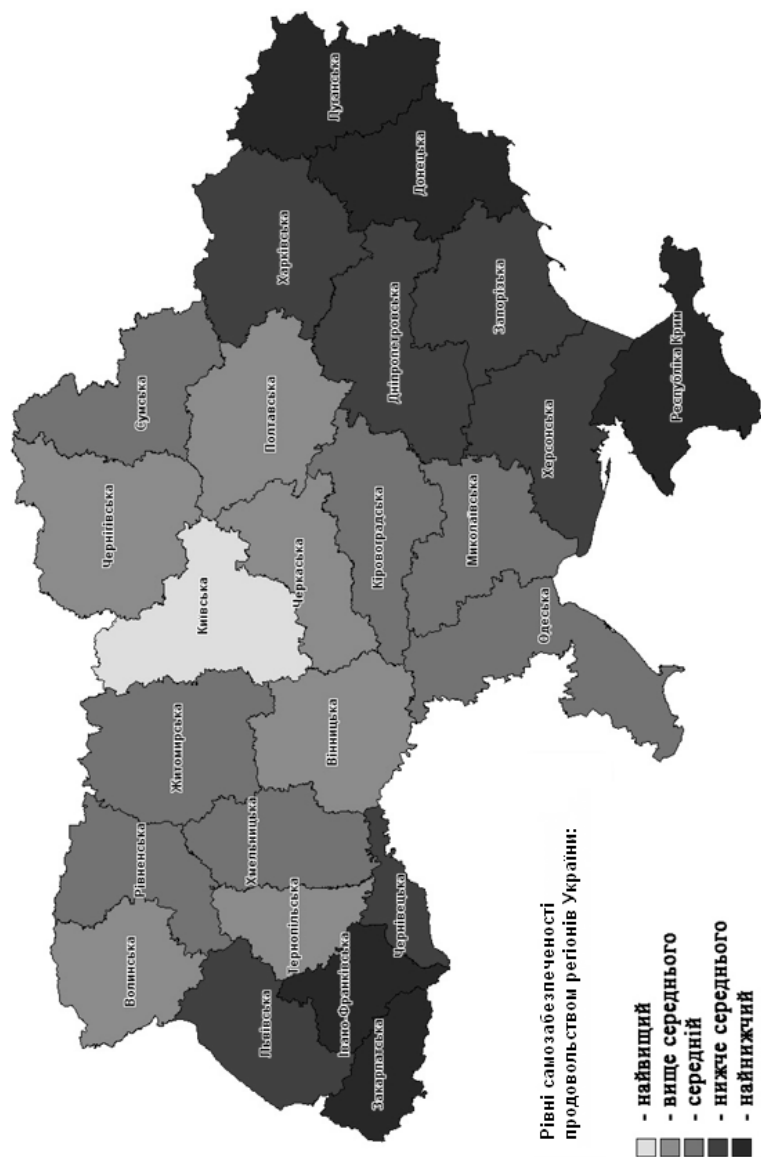

Рис. 1.4 Групування регіонів України за рівнями самозабезпеченості продовольством, 2007

Рис. 1.5 Завдання управління розвитком харчової промисловості України на регіональному рівні

конкурентного тиску з боку іноземних виробників: “Для мінімізації наслідків такої зовнішньоекономічної неконкурентоспроможності уряд має два варіанти врегулювання: реформування галузі й запровадження заходів, спрямованих на підвищення її ефективності, або запровадження обмежень конкуренції на внутрішньому ринку” [там же]. На нашу думку, перший варіант найбільш прийнятний для України і має бути покладений в основу державної стратегії розвитку галузі.

Науковці Національного інституту стратегічних досліджень стверджують, що в управлінні харчової промисловості в умовах зовнішньоекономічної лібералізації “...саме на рівні галузі можливе здійснення узагальної оцінки ефективності використання тих чи інших видів суспільних ресурсів. Втрата галузями конкурентних позицій ставить під загрозу здатність країни підтримувати соціально-економічну оптимальність, стабільне економічне зростання. Підтримання виробництва у найбільш продуктивних галузях, імпорт переважно товарів і послуг, які є продуктами тих галузей, в яких країна є менш конкурентоспроможною – процес, що сприяє зміцненню національної економіки та оптимальному

використанню національних ресурсів. Саме ефективність сукупності підприємств галузі формує її конкурентоспроможність як складову конкурентоспроможності національної економіки та є показником привабливості галузі для міжгалузевого переливу капіталів і припливу нових інвестицій. Відтак галузевий рівень зазвичай є основним об'єктом впливу для різноманітних державних програм та інструментів сприяння розвитку, захисту від надмірної конкуренції тощо" [89, с. 23]. Автор повністю підтримує позицію Національного інституту стратегічних досліджень стосовно місця та ролі галузі в економіці, вважаючи її вичерпною.

1.3. Методологічні засади визначення і реалізації стратегічних пріоритетів розвитку галузі

Зрушення, які відбуваються в сучасній світовій і вітчизняній економіці, мають довготривалий характер, передбачають радикальні трансформації і в економічному житті, і в системі управління та потребують довгострокових стратегій розвитку. Цим зумовлюється актуальність дослідження проблем наукового управління сучасними радикальними перетвореннями.

З теорії і практики стратегічного управління існує чимало робіт зарубіжних і вітчизняних науковців [181; 54; 8; 23; 50; 136; 147; 182; 183; 186; 190]. Ці праці збагачують арсенал методів управління розвитком харчової промисловості в новітніх умовах. Але на практиці буває складно домогтися реалізації важливих, необхідних і аргументованих управлінських рішень. Приймаються численні рішення, які суперечать визначеній стратегії, коригуються або скасовуються вже прийняті рішення, як це, наприклад, сталося стосовно маркування продукції з вмістом генетичномодифікованих організмів (ГМО). Тому дослідження методологічних засад розробки та реалізації стратегічних пріоритетів розвитку харчової промисловості є важливим завданням як для науки, так і для практики господарювання.

Під стратегією (від давньогрецької *στρατηγία* – “мистецтво командуючого”) у широкому сенсі звичайно розуміють загальний, не деталізований план будь-якої діяльності на тривалий період часу, спосіб досягнення складної невизначеної мети, яка для управління на конкретний момент є головною. У подальшому вона коригується залежно від змінюваності ендогенних та екзогенних чинників, які визначають стан керованого об'єкту.

Так, Я. А. Жаліло дає визначення: “Економічна стратегія – це цілісна система дій суб’єкта, спрямована на реалізацію мети, завдань та пріоритетів його економічного відтворення з урахуванням комплексу впливів ендогенних та екзогенних чинників, розрахована на тривалий період часу”. І далі: “... економічна стратегія підпорядковується внутрішнім закономірностям, ресурсному потенціалу та обмеженням системи, в якій вона знаходить свою реалізацію” [54, с. 6, 14].

Як бачимо, наявність стратегії є основою визначеності перспектив розвитку в умовах глобальної нестабільності, і хоч сама вона спрямована на вирішення завдань більш складних і тривалих, ніж поточні, але будучи прийнятою, вона стає передумовою ефективної реалізації цих завдань. При її відсутності оперативні рішення можуть бути хибними або не давати очікуваних результатів.

На основі вищезгаданих літературних джерел та чинних нормативно-правових документів [181; 54; 124] загальний процес формування стратегії розвитку галузі відбувається таким чином.

Вихідним моментом є формування позитивного, оптимістичного уявлення про майбутнє галузі, яке спирається на бачення місії (вищого сенсу, мети) її розвитку і складає основу тих завдань, які будуть визначені стратегічним планом.

Наступний етап передбачає дослідження стартових умов розвитку галузі шляхом SWOT-аналізу, який, виявляючи її внутрішній потенціал розвитку (strengths), ресурси та обставини, що неефективно використовуються і ускладнюють розвиток (weaknesses), можливості, сприятливі умови (opportunities), явища і фактори, які можуть бути несвоєчасними або перешкоджати виконанню галуззю своєї місії та досягненню нею поставлених цілей (treats), надає можливість визначити конкурентні переваги та обмеження перспективного розвитку галузі. Таким чином, SWOT-аналіз є базою для ідентифікації проблем розвитку галузі, вибору стратегічних напрямів та формування і обрання базового сценарію її розвитку. Сценарій розвитку являє собою послідовність подій розвитку, яка ґрунтується на певних комбінаціях сильних та слабких сторін, можливостей та загроз. Крім базового, розробляються альтернативні варіанти сценарію, що необхідно для подальшої корекції цілей стратегії та стратегічних пріоритетів відповідно до змін, які відбуваються у внутрішньому та зовнішньому середовищах. Варіанти сценаріїв мають бути розглянуті усіма зацікавленими сторонами – на галузевому, регіональному та державному рівнях. В обраному сценарії визначаються цілі, які бажано досягти в коротко-, середньо- та довгостроковому періодах і які мають відповідати завданню вирішення

визначених на етапі SWOT-аналізу проблем. Цим пов'язуються поточні дії з довгостроковими результатами.

Вибір стратегії починається з попереднього (загального) аналізу об'єкту, на основі якого формується широке коло цілей. Більш детальний аналіз дозволяє уточнити і обрати цілі та пріоритети, які формують план дій, спрямований на їх реалізацію. На заключному етапі формування стратегії розвитку галузі розробляється план конкретних заходів, який передбачає виконання стратегічних цілей в порядку встановленої пріоритетності.

На наш погляд, стратегію розвитку галузі слід розглядати як конкретний сценарій інституційних, структурних, інвестиційних, зовнішньоторговельних та іншого роду перетворень в економіці галузі, в якому визначені принципи, розгорнуті в часі послідовні дії. При цьому найважливіші зміни, які мають відбутися на кожному етапі реалізації стратегії, визначаються відповідними цьому етапу пріоритетами розвитку галузі.

Формування реалістичної та ефективної стратегії розвитку галузі можливе лише на базі достатньої інформації, глибоких комплексних знань з питань, що стосуються об'єкта управління і чинників розвитку.

Для того, щоб стратегія розвитку харчової промисловості могла бути ефективною, вона має узгоджуватись з реальними обсягами ресурсів, мати адекватний механізм здійснення регулятивних заходів в кожній конкретній ситуації та контролю виконання намічених дій. Важливими факторами забезпечення ефективності стратегії є постійне спостереження за станом харчування і здоров'я населення, відслідковування розвитку науки і техніки в сфері виробництва сільськогосподарської сировини і харчових продуктів, обізнаність з медичними дослідженнями потреб людини в харчових речовинах та енергії, структурою харчування і споживання продуктів відповідно до фізіології людини, рівнем захворюваності від порушення структури харчування. Крім того, остання має визначати якість і безпеку продуктів харчування, особливості стану довкілля, економічну та технологічну доцільність виробництва, використання нових видів харчової продукції та інші чинники.

Основними інформаційними блоками аналітичної бази розробки стратегії розвитку галузі на державному рівні мають бути:

- кон'юнктура світового ринку;
- індикатори економічної кон'юнктури (інфляція, валютний курс);
- екзогенні параметри економічної політики;
- обсяги виробництва з боку попиту (в постійних цінах);
- обсяги виробництва з боку пропозиції (в діючих цінах);
- галузеві індекси цін і дефлятори;

- формування доходів в діючих і постійних цінах;

Процеси розробки, прийняття і реалізації сценарію розвитку галузі та визначення стратегічних пріоритетів розвитку харчової промисловості в контексті формування стратегії представлені на рисунках 1.6 і 1.7.

Рис. 1.6 Процес визначення пріоритетів розвитку харчової промисловості

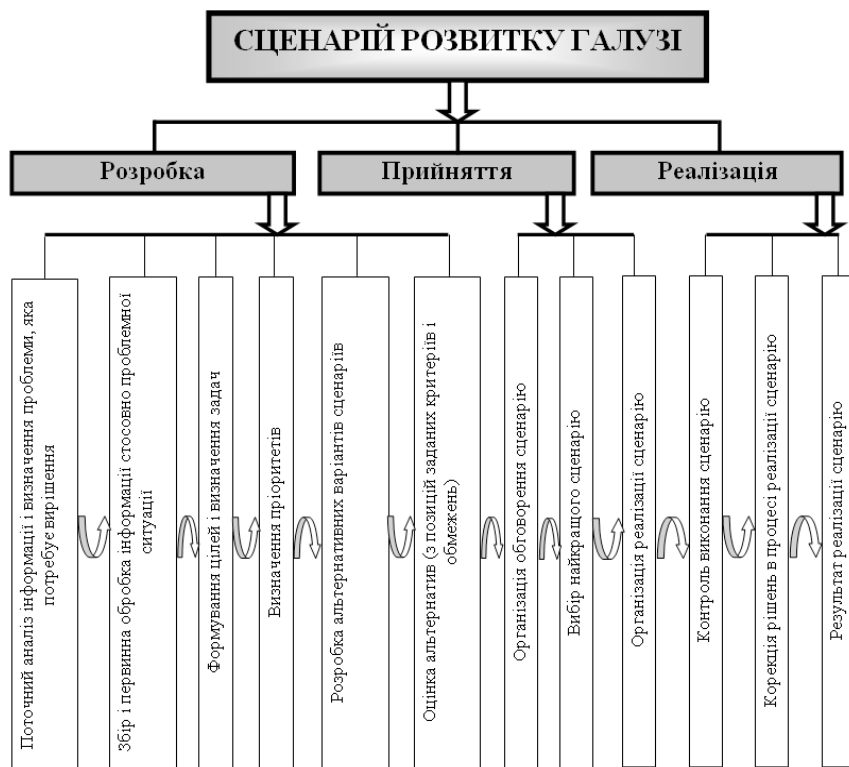

Рис. 1.7 Схема процесу розробки, прийняття і реалізації сценарію розвитку галузі

Таким чином, визначення стратегічних пріоритетів на основі цілей розвитку та обраного сценарію є одним з ключових моментів формування стратегії регіонального розвитку галузі і потребує сучасної методологічної бази.

При визначенні стратегічних пріоритетів розвитку використовуються методи узгодження інтересів і вирівнювання технологічних виробничих циклів (усунення дисбалансів розвитку). Кожний з них обґрунтовує вибір пріоритетів та конкретних заходів з їх реалізації за власною методикою. Оскільки пріоритети як об'єктивна категорія відбивають певну систему економічних інтересів, головним методом є визначення пріоритетів узгодження інтересів. У випадку харчової промисловості, враховуючи її роль і місце в національному господарському комплексі України та її регіонів, суб'єктами цих інтересів виступають держава, окремі регіони, підприємства галузі та населення як споживач продукції. Зміст, спорідненість та протиріччя між суб'єктами інтересів формують систему цілей розвитку галузі, і вже на їх основі визначаються конкретні пріоритети.

Державні інтереси в розвитку галузі зумовлюються перш за все завданнями державної економічної політики, спрямованої на досягнення високого рівня соціально-економічного розвитку, ринкового потенціалу та підвищення конкурентоспроможності економіки країни в світовій економіці. До критеріїв, за якими здійснюється відбір пріоритетів відповідно до державних інтересів, відносяться: *по-перше*, наявність та надійні перспективи платоспроможного попиту, оскільки лише продукція, на яку є попит, забезпечує позитивну динаміку економічного ростання (нагадаємо, що на споживання продовольчих товарів припадає більше половини споживчих витрат населення України); *по-друге*, конкурентоспроможність галузі, яка характеризується високими показниками ефективності, сталості та динамічності розвитку, складає основу конкурентоспроможності країни; *по-третьє*, мультиплікативний вплив галузі на розвиток суміжних галузей визначається міцністю та інтенсивністю зв'язків між ними, що дозволяє розглядати галузь як пропульсивну, тобто як таку, розвиток якої дозволить отримати максимальний сукупний ефект від заходів промислової політики в масштабах всієї економіки.

Отже, державні інтереси трансформуються на регіональному рівні залежно від мети і завдань розвитку певної території.

Господарючі суб'єкти харчової промисловості також мають власні стратегічні інтереси, які в першу чергу полягають в нарощуванні обсягів виробництва, розширенні ринків збуту продукції, підвищенні

і рентабельності виробництва продукції та отриманні максимально можливої за наявних умов норми і маси прибутку.

Інтереси населення у розвитку харчової промисловості визначаються специфікою кінцевої продукції галузі та можливістю задоволення власних потреб, смаків та уподобань відповідно до власного доходу. Саме тут, при визначенні конкретних інтересів населення і пріоритетів, спрацьовує метод маркетингових досліджень. За його допомогою здійснюється групування потреб населення, у тому числі й у продовольчих товарах, ранжування їх за значимістю на певний період часу. Таким чином, пріоритети, що визначають розвиток галузі враховують потреби населення.

Пріоритети стратегії розвитку галузі мають визначатись на основі максимальної узгодженості всіх груп інтересів і формуватись відповідно до ряду державних програм, серед яких: Державна програма розвитку промисловості на 2003–2011 роки (постанова Кабінету міністрів України від 28 липня 2003 року № 1174); Програма розвитку інвестиційної діяльності на 2002–2010 роки (постанова Кабінету міністрів України від 28 грудня 2001 року № 1801); Комплексна програма забезпечення реалізації Стратегії подолання бідності (постанова Кабінету міністрів України від 21 грудня 2001 року № 1712); Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2015 року (постанова Кабінету міністрів України від 21 липня 2006 року № 1001). Так, наприклад, Державна програма розвитку промисловості для харчової галузі визначає стратегічним пріоритетом “...виробництво розширеного асортименту харчових продуктів поліпшених поживних та смакових властивостей, лікувально-профілактичних продуктів і препаратів з рослинної сировини, харчових домішок, продуктів термічної обробки та швидкого приготування” [44].

Для соціально орієнтованої ринкової економіки, яку Україна намагається побудувати, характерна орієнтація державних, регіональних та галузевих інтересів на задоволення потреб людини. У цьому зв'язку інтереси всіх зазначених суб'єктів є спільними й пов'язаними з безпекою харчових продуктів і продовольчої сировини, доступністю харчових продуктів для малозабезпечених верств населення, формуванням у населення свідомого ставлення до принципів раціонального харчування.

Таким чином, пріоритети розвитку мають враховувати не лише інтереси галузі, а у першу чергу суспільні потреби, тобто мати на увазі не тільки отримання прямих вигод, а й непрямі ефекти, серед яких, крім вищезгаданих, слід відзначити ті, що визначають рівень життя населення (здоров'я, тривалість життя) та вплив на навколишнє середовище. Пріоритети розвитку галузі повинні узгоджуватись з пріоритетами державної промислової та аграрної політики і відповідати стратегічним цілям розвитку галузі. Спочатку мають бути визначені

пріоритети, які відповідають цілям першого порядку з подальшою їх конкретизацією по етапах і напрямках розвитку. Необхідно також передбачити можливість коригувати пріоритети залежно від відповідності прогнозованих параметрів розвитку реальним змінам.

Проведені нами дослідження стану та тенденцій розвитку харчової промисловості, про результати яких буде йти мова у подальшому, виявили, що основними гальмуючими розвиток галузі чинниками та причинами низької конкурентоспроможності її продукції є незадовільний стан матеріально-технічної бази значної частини підприємств, їхня техніко-технологічна відсталість, яка зумовлює високу ресурсомісткість продукції, чим знижується конкурентоспроможність галузі та породжуються негативні екологічні екстерналії. Ми дійшли до висновку, що ефективність реалізації потенціалу, її місії та завдань розвитку харчової промисловості можливі лише за умови здійснення інноваційного сценарію, оскільки він дозволить розв'язати не тільки існуючі проблеми, а й забезпечити формування довгострокових конкурентних переваг і для галузі, і для країни в цілому.

Інноваційна стратегія базується на прискореному інноваційно-технологічному розвитку на основі спільного його бачення всіма зацікавленими сторонами: державою, виробниками, науково-дослідними установами, інженерними організаціями та ін. Тому вважаємо за доцільне особливу увагу приділити використанню сучасного методу формування такого спільного бачення, яким є Foresing.

Foresing має ряд принципових відмінностей від вже відомого і використовуваного в нашій країні науково-технічного прогнозування. Він зокрема, передбачає дослідження і врахування не тільки науково-технічних, але й соціальних, економічних та екологічних факторів, не тільки дозволяє визначити майбутні технологічні можливості для виробництва, але й забезпечує передбачення можливих збитків від технологічного відставання, оскільки дає можливість прогнозувати ймовірні доходи від застосування нових технологій, втрати ринків та збитки від технологічного відставання. Цей аспект особливо актуальний для харчової промисловості і для промислового комплексу України в цілому, оскільки сьогоднішня дешевизна робочої сили в Україні поки що забезпечує власникам підприємств можливість отримання прибутків і не спонукає їх до оновлення виробництва, а це не може тривати вічно.

Нові умови економічного розвитку, пов'язані з глобалізацією економіки і науки, зростаюча конкуренція, перехід до концепції сталого розвитку, обмеженість державних бюджетів у витратах на науку стали причиною того, що з 90-х років Foresing активно використовують в

практиці стратегічного управління та визначення пріоритетів науково-технічного розвитку уряди розвинутих країн – США, Великобританії, Іспанії, ФРН, Австралії, Угорщини, Франції, Японії – з метою розробки заходів, що дозволять використати нові можливості, які надають досягнення науково-технічного прогресу для підвищення якості життя. У Швеції, Італії та Португалії Foresing широко використовується бізнесовими структурами.

Однак при такому широкому розповсюдженні Foresing досі не має єдиної методології. Кожна країна застосовує цей метод по-своєму, у відповідності з національними умовами та інтересами, використовуючи для прогнозування майбутнього такі методи, як «мозковий штурм», Дельфі, сценарний, SWOT-аналіз, міжкраїнні співставлення та інші, які дозволяють досягнути спільного бачення альтернативних шляхів розвитку всіма зацікавленими сторонами: державою, бізнесовими структурами, науковцями. Разом з тим спільним для всіх у Foresing є:

- генерування максимального набору сценаріїв майбутнього, виявлення всіх можливих альтернатив розвитку та ризиків;
- широта участі всіх залучених до інноваційного ланцюжка, включаючи розробників нових технологій, споживачів їхньої продукції, тих, хто приймає рішення;
- формування експертного знання, здатного забезпечити широкий консенсус думок різних суб'єктів національної інноваційної системи та прийняття ефективних рішень та стратегічних зобов'язань;
- визначення пріоритетів з позиції їхнього впливу на соціально-економічний розвиток країни.

Тож, на наш погляд, використання як самого методу Foresing, так і методологічних підходів, на яких він базується, при формуванні стратегії розвитку галузі є важливою передумовою наукової обґрунтованості та ефективності процесу відбору стратегічних пріоритетів.

РОЗДІЛ 2. СУЧАСНИЙ СТАН ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ УКРАЇНИ ТА ЇЇ РЕГІОНІВ

2.1. Сучасний стан харчової промисловості

Визначення стратегічних пріоритетів розвитку харчової промисловості, прийняття ефективних рішень з питань його регулювання потребує оцінки сучасного стану галузі, аналізу чинників, які впливають на її функціонування, тенденцій і процесів, що останнім часом спостерігаються в цій сфері. В табл. 2.1 наведені основні показники, що характеризують розвиток харчової промисловості у XXI столітті. Варто детальніше розглянути, найбільш важливі з них.

Аналіз динаміки обсягів виробництва харчової промисловості показав, що у 1998 році галузь здолала рубіж падіння і забезпечила подальше їх нарощування по 2007 рік. В цілому обсяги виробництва зросли у 3,5 разів. За переважною більшістю видів продовольства також відбулось зростання їх виробництва, зокрема, з додатку Б видно, що за 2003 – 2007 роки збільшились обсяги виробництва: свинини жирної свіжої – у 2,2 рази, мороженої – 1,3, м'яса свійської птиці свіжого або охолодженого – у 3,5, мороженого – 2,3 рази; ковбасних виробів – на 21,8%; продуктів готових та консервів із свинини – на 74,2%; напівфабрикатів м'ясних – у 2,5 разів; соків фруктових та овочевих, нектарів – 2,7; олії соняшникової нерафінованої – 1,8 разів; молока обробленого рідкого – на 34,3%; вершків – у 1,5 разів; сиру свіжого неферментованого – 1,65 разів; сирів жирних – на 42,2%; кисломолочних продуктів – 25,1%; шоколаду та інших харчових продуктів готових із вмістом какао – у 1,6 разів; коньяку – на 27,5%; горілки – у 1,4 рази; лікерів солодких, наливки, інших спиртових напоїв – 4,5 разів; вина виноградного – на 27,5%; вина “Шампанське” – у 1,6 разів; пива – у 1,9; вод натуральних мінеральних негазованих – у 5; вод натуральних мінеральних газованих – у 1,7 разів; напоїв безалкогольних – на 38,4%; сигарет, які містять тютюн або суміші тютюну із заміниками тютюну – на 1/3.

Відповідно зросло і середньодушкове виробництво окремих видів харчових продуктів. З табл. 2.2 видно, що у 2007 році порівняно з 2003 виробництво на душу населення сирів жирних зросло на 47,2%, олії – на 83,6; молока обробленого рідкого – на 38,5; соків фруктових та плодоовочевих – майже втричі; ковбасних виробів – на 24,5%; м'яса і субпродуктів харчових із свійської птиці – у 3,5 разів. Водночас по деяких видах продуктів спостерігалось скорочення обсягів середньодушового

Таблиця 2.1

**Основні показники розвитку харчової промисловості
України, 2001 – 2007**

Галузь	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Обсяги виробленої (з 2004 р. – реалізованої) продукції, млрд грн.	34,9	38,7	48,9	63,4	70,8	85,8	110,0
<i>у % до попереднього року</i>	118,2	108,4	120,0	112,4	113,7	110,0	110,0
Кількість підприємств, одиниць	16991	16490	15475	13727	12635	11484	10856
Кількість промислових підприємств за видами діяльності, одиниць	9079	9107	9167	8777	8607	8379	7844
Середньорічна кількість найманих працівників підприємств у харчовій промисловості, тис. осіб	575,5	548,9	528,4	526,9	527,8	566,7	512,4
<i>у % до попереднього року</i>	94	96	96	102	103	101	90
Продуктивність праці, <i>у % до попереднього року</i>	108	120	129	125	123	124	125
Основні засоби харчової промисловості (у фактичних цінах, на кінець року), млн грн.	21242	...	25160	40778	40763	47221	57037
Фінансовий результат від звичайної діяльності до оподаткування, млн грн.	1209,9	719,8	588,2	924,7	2474,6	4425,3	...
Чистий прибуток (збиток), млн грн.	594,5	...	...	259,5	1487,5	3118,5	2096,8
Інвестиції в основний капітал, млн грн.	2187	3086	4109	5016	6418	8290,4	11830
<i>у % до попереднього року</i>	110,6	134,8	128,5	107,9	109,6	119,5	127,5
Рентабельність операційної діяльності промислових підприємств у харчовій промисловості, %	4,0	3,3	2,7	2,0	3,7	5,1	4,7

*Складено та розраховано за даними: [179, с. 374; 174, с. 26, 33; 165, с. 35; 174, с. 15, 33, 58, 60, 66, 86, 87, 93].

виробництва, зокрема вершкового масла, цукру, хліба та хлібобулочних виробів, деяких видів м'ясної продукції.

Аналіз динаміки виробництва виявив, що максимальний річний приріст обсягів виробництва у 23% було досягнуто у 2000 році. З того часу почалось уповільнення темпів зростання. До 2006 року індекси обсягів виробництва продукції харчової промисловості випереджали середньопромислові, а у 2007 році спостерігалось відставання на 0,2 процентних пункти, що свідчить про недостатність передумов для сталого розвитку в майбутньому.

У динаміці виробництва існувала суттєва галузева диференціація. У 2001 – 2007 роках перевищували середньогалузевий показник темпи виробництва м'ясної, олійно-жирової, кондитерської, борошномельно-круп'яної, плодоовочеконсервної, пивоварної галузей, а також виробництво дитячого харчування та безалкогольних напоїв. Помітно відставали в

Таблиця 2.2

Динаміка середньодушового виробництва найважливіших видів продукції харчової промисловості

к2

Види харчових продуктів	2003	2004	2005	2006	2007
Яловичина і телятина, свіжі (парні) чи охолоджені	3,9	3,0	3,0	3,3	3,4
Яловичина і телятина, морожені	2,0	1,2	1,1	0,8	1,3
Свинина свіжа (парна) чи охолоджена	1,7	1,6	1,7	2,7	3,9
Свинина морожена	0,4	0,3	0,4	0,5	0,5
М'ясо і субпродукти харчові свійської птиці, свіжі чи охолоджені	2,7	4,2	5,8	6,9	9,9
М'ясо і субпродукти харчові свійської птиці, морожені	0,8	0,8	1,2	2,1	1,9
Вироби ковбасні	5,7	7,0	6,6	6,4	7,1
Напівфабрикати м'ясні (включаючи з м'яса птиці)	1,5	4,6	3,0	3,2	2,8
Соки фруктові та овочеві, нектари	8,4	10,0	14,3	15,9	23,3
Овочі консервовані натуральні	1,9	2,1	3,2	3,4	2,2
Джеми, желе фруктові, пюре та пасти фруктові чи горіхові	1,5	1,3	2,0	1,7	1,4
Олія соняшникова нерафінована	26,3	28,3	29,3	43,2	48,3
Маргарин і продукти аналогічні	5,2	5,9	6,4	6,4	6,9
Молоко оброблене рідке	13,5	15,1	18,3	17,5	18,7
Вершки	0,2	0,5	0,5	0,3	0,3
Масло вершкове	2,9 ²	2,4	2,5	2,2	2,2
Сири жирні	3,6	4,7	5,8	4,6	5,3
Вироби хлібобулочні	48,8	48,6	48,1	46,0	44,0
Цукор-пісок	52,0	45,2	45,4	55,4	40,4
Шоколад та інші продукти харчові готові з вмістом какао в брикетах, пластинах чи плитках	4,3	5,1	6,0	6,5	7,1
Вироби кондитерські з цукру без вмісту какао	6,1	6,5	6,1	5,2	5,5
Вироби макаронні без начинки, не піддані тепловій обробці	2,3	2,1	2,2	2,3	2,3
Напої безалкогольні, л	26,1	29,6	35,9	37,7	4,2

*Складено та розраховано за даними: [179, с. 224; 176, с. 58].

своєму розвитку цукрова, спиртова, крохмало-патокова, молочна та хлібопекарська галузі.

У 2007 році на підприємствах, що виробляють харчові продукти, напої та тютюнові вироби, обсяги продукції збільшились на 10%, у м'ясній промисловості – на 18, виробництві напоїв – 16,2%, переробленні та консервуванні овочів і фруктів – на 14,6, молочній промисловості – на 11,3, кондитерській – на 9,6, виробництві олії та тваринних жирів – на 6,8, макаронних виробів – на 5,8%. При цьому у цукровій промисловості відбулось зменшення виробництва на 28,1% порівняно з 2006 роком (додаток Б).

Аналіз стану матеріально-технічної бази харчової промисловості дозволив виявити одну з основних причин гальмування темпів розвитку галузі й недостатності передумов для сталого розвитку галузі в майбутньому.

Основні засоби харчової промисловості, їхня вартість, динаміка та місце в структурі основних засобів промисловості представлені на рис. 2.1 та в табл. 2.3.

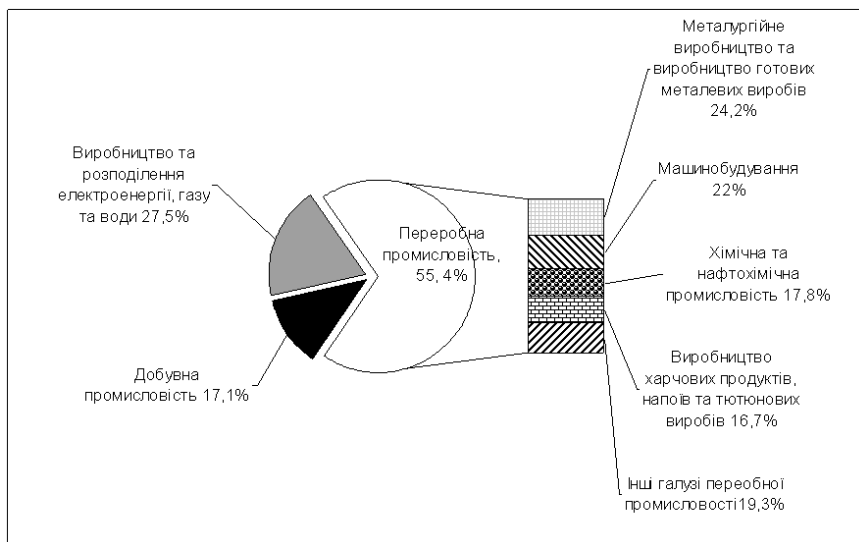

Рис. 2.1 Структура основних засобів підприємств промисловості на 01.01.07

Так, вартість основних засобів харчової промисловості складає лише 9,3% загальної вартості основних засобів промисловості, тоді як вартість реалізованої галуззю продукції становить 15,6% аналогічного показника по промисловості. Ми вважаємо це непрямим свідченням існування в структурі основних засобів галузі значної питомої ваги

Таблиця 2.3

Динаміка та стан основних засобів підприємств харчової промисловості України, 2000 – 2006

Галузь	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Вартість основних засобів:							
Промисловість, млн грн.	278523	304472	332507	355465	412543	448568	510051
Виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів, млн грн.	21009	21242	23263	25160	40778	40763	47221
Питома вага галузі в структурі промисловості, %	7,5	7,0	7,0	7,1	9,9	9,1	9,3
Залишкова вартість основних засобів:							
Промисловість, млн грн.	142382	146081	150867	154630	170952	187695	211089
Виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів, млн грн.	12375	12634	13933	15420	17925	20456	24404
Питома вага галузі в структурі промисловості, %	8,7	8,6	9,2	10,0	10,5	10,9	11,6
Рівень зносу основних засобів:							
Промисловість, %	48,9	52,0	54,6	56,5	58,6	58,2	58,6
Виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів, %	41,1	40,5	40,1	38,7	56,0	49,8	48,3
Довідково:							
Частка продукції галузі у загальному обсязі промислової продукції, %	16,8	18,9	19,1	18,9	15,8	16,3	15,6

*Складено та розраховано за даними: [174, с. 26, 33].

неавтоматизованої і немеханізованої праці, а дороге високотехнологічне обладнання займає в ній лише незначну частку. У цьому зв'язку більш швидкі темпи зростання вартості основних засобів в харчовій промисловості можна оцінити як позитивну тенденцію. У 2006 порівняно з 2000 роком цей показник в галузі зріс більш як у 2,2 рази, тоді як в цілому по промисловості – у 1,8 разів.

Також відносно кращим, ніж в середньому по промисловості, був показник рівня зносу основних засобів, однак і в промисловості, і в галузі спостерігалась негативна тенденція до його зростання.

Гостроту проблеми реновації основних засобів харчової промисловості відбивають дані табл. 2.4. Галузевий коефіцієнт оновлення лише в окремі роки перевищував 10%, тобто той мінімальний рівень, який забезпечує належне відтворення матеріально-технічної бази виробництва.

Величина та динаміка коефіцієнтів вибуття основних засобів свідчить про нагромадження в галузі застарілої техніки й обладнання та відсутність достатніх фінансових джерел для їх відтворення. У цьому полягає причина низької продуктивності праці, високих цін і недостатньої конкурентоспроможності продукції.

Таблиця 2.4

Динаміка руху основних засобів підприємств харчової промисловості України, 2000 – 2006

млн грн.

Показники	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Введено в дію	1688	1610	2431	2900	3139	4392	4845
Ліквідовано	187	295	224	185	216	4293	228
Коефіцієнт введення в дію основних засобів, %	8,0	7,6	10,5	11,5	7,7	10,8	10,3
Коефіцієнт вибуття основних засобів, %	0,9	1,4	1,0	0,7	0,5	10,5	0,5

*Складено та розраховано за даними: [173, с. 26, 29, 32, 33.].

Досягнення високої конкурентоздатності та економічної ефективності харчової промисловості потребує постійного оновлення основних засобів, що націлює підприємства галузі на активний пошук джерел фінансування, а державу – на створення умов для інвестування.

На рис. 2.2 наочно представлені стан і динаміка інвестиційних процесів, які відбуваються в харчовій промисловості.

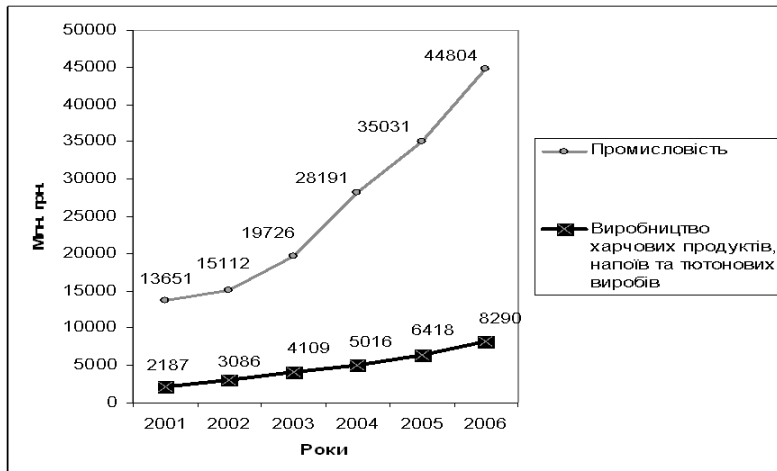

Рис. 2.2 Динаміка інвестицій в основний капітал харчової промисловості

З наведених даних видно, що протягом періоду, що аналізувався, обсяг інвестицій в основний капітал галузі складав близько п'ятої частки всіх інвестицій у промисловість. Темпи збільшення інвестицій загалом відповідали середньпромисловим показникам, становлячи 30% на рік. Четверть їхнього загального обсягу в основний капітал галузі витрачалась на будівельні і монтажні роботи.

В структурних галузях харчової промисловості спостерігається певна диференціація в інвестиційних процесах (табл. 2.5 та 2.6).

Таблиця 2.5

Структурно-динамічні зрушення в загальному обсязі інвестицій в основний капітал харчової промисловості України, 2001 – 2006

%

Галузі виробництва	2001	2002	2003	2004	2006
Харчова промисловість	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
М'ясна промисловість	5,3	7,1	6,9	6,5	6,3
Промислове виробництво рибної продукції	0,6	1,0	0,9	1,0	1,0
Промислова переробка овочів та фруктів	4,9	4,6	4,5	4,7	4,6
Виробництво жирів	7,9	4,4	8,1	10,8	11,2
Виробництво молочних продуктів (молочна промисловість)	12,2	14,5	12,2	12,1	12,0
Оброблення зерна, виробництво крохмалю	5,7	4,4	2,8	4,6	3,9
Виробництво інших харчових продуктів	30,7	24,9	22,3	21,4	21,2
Виробництво хліба та хлібобулочних виробів	5,7	4,5	3,5	4,4	3,9
Виробництво цукру	6,4	3,8	3,4	3,0	3,2
Виробництво напоїв	30,9	38,3	39,7	35,9	36,8
Виробництво дистильованих алкогольних напоїв	2,8	4,6	4,8	6,5	6,7
Виробництво вин	2,6	1,8	2,0	1,7	1,8
Виробництво пива	19,6	23,5	25,2	21,8	23,2
Виробництво мінеральної води та прохолодних напоїв	4,2	4,5	3,7	4,9	4,8

*Складено та розраховано за даними: [Форма 2–ІН. Розділ 4. Інвестиції в основний капітал за видами економічної діяльності – К. : Держ. ком. статистики України, 2007].

Таблиця 2.6

**Інвестиції в основний капітал галузей харчової промисловості
України, 2006**

Виробництво	Освоєно інвестицій в основний капітал			у тому числі за рахунок коштів державного бюджету		Фактичні витрати на будівельні і монтажні роботи	
	тис. грн.	до відповідного періоду минулого року, %	до загального обсягу інвестицій, %	тис. грн.	до загального обсягу за видами економічної діяльності, %	тис. грн.	до загального обсягу інвестицій в основний капітал, %
Харчові продукти, напої та тютюнові вироби	8290437	119,5	100,0	19282	0,2	2172759	26,2
Харчові продукти, напої	7775079	128,9	93,8	19282	0,2	2070343	26,6
М'ясо та м'ясні продукти	495427	123,3	6,0	4808	1,0	64943	13,1
Рибні продукти	197534	431,0	2,4	41	0,0	121759	61,6
Перероблення та консервування овочів та фруктів	575035	134,2	6,9	—	—	184138	32,0
Олія та тваринні жири	543134	85,2	6,6	—	—	147544	27,2
Молочні продукти та морозиво	855887	97,8	10,3	4617	0,5	116917	13,7
Продукти борошномально-круп'яної промисловості, крохмалю та крохмальних продуктів	232096	96,0	2,8	2893	1,2	41316	17,8
Готові корма для тварин	287646	88,4	3,5	3500	1,2	84047	29,2
Інші харчові продукти	1660174	123,8	20,0	1183	0,1	348356	21,0
Хліб та хлібобулочні вироби	325866	123,8	3,9	1183	0,4	53259	16,3
Сухарі, печиво, пироги і пастечка тривалого зберігання	277418	—	3,3	—	—	111754	40,3
Цукор	447037	212,0	5,4	—	—	48207	10,8
Какао, шоколад та цукристи кондитерські вироби	304622	—	3,7	—	—	75962	24,9
Макаронні вироби	68777	—	0,8	—	—	8253	12,0
Чай, кава	20466	—	0,2	—	—	7666	37,5
Приправи та прянощі	38089	—	0,5	—	—	9661	25,4
Продукти дитячого харчування та дієтичні продукти	67163	—	0,8	—	—	3973	5,9
Харчові продукти, не віднесені до інших груп	110736	—	1,3	—	—	29621	26,7
Напої	2928146	171,3	35,3	2240	0,1	961321	32,8
Дистильовані алкогольні напої	511716	—	6,2	—	—	118262	23,1
Виноградні вина	164140	—	2,0	2240	1,4	63619	38,8
Пиво	1535016	—	18,5	—	—	554446	36,1
Мінеральні води та інші безалкогольні напої	553286	—	6,7	—	—	140482	25,4
Тютюнові вироби	515358	57,7	6,2	—	—	102416	19,9

*Складено та розраховано за даними: [164, с. 25–27, 50, 51].

Найбільші інвестиції в основний капітал мали виробництва напоїв та пива. На їхню долю припадало більше половини загального обсягу інвестицій в харчову промисловість (35,3 та 18,5% відповідно). Такий стан речей пояснюється тим, що саме ці галузі забезпечують швидкий оборот капіталу і мають високу прибутковість. Найменше інвестицій було спрямовано у виробництво прянощів, приправ, чаю та кави (додаток В).

Низька рентабельність роботи багатьох підприємств харчової промисловості (див. табл. 2.1) обмежувала можливості технічної модернізації їхнього виробництва. В першу чергу це стосується підприємств м'ясної, молочної, мукомельно-круп'яної, хлібопекарської, цукрової та спиртової галузей. Дані табл. 2.6 демонструють, що інвестування здійснювалось переважно за рахунок власних джерел підприємств.

Із державного бюджету у харчову промисловість у 2006 році було вкладено лише 125 млн грн., тобто 0,2% загального обсягу інвестицій в основний капітал галузі. У переробній промисловості цей показник був вдвічі вищий. Загалом же в промисловості питома вага інвестицій з державного бюджету становила 5,6%.

Майже чверть державних коштів, спрямованих на інвестування галузі, отримали виробництва м'яса та м'ясопродуктів (4,8 млн грн.). Приблизно стільки ж (4,6 млн грн.) бюджетних коштів було спрямовано у виробництво молочних продуктів і морозива. Також держбюджет підтримував виробництва: готових кормів для тварин (18,2%); продуктів борошномельно-круп'яної промисловості; крохмалю та крохмальних продуктів (15,0%); напоїв (11,6%); виноградних вин (11,6%); інших харчових продуктів (6,1%); хліба та хлібобулочних виробів (6,1%); виробництво рибних продуктів (0,2%). Така соціально значима галузь, як виробництво продуктів дитячого харчування та дієтичних продуктів, державної підтримки не отримувала взагалі.

Для економічного зростання галузі важливим фактором є її кадровий потенціал. З даних табл. 2.1 видно, що в харчовій промисловості України зайнято понад півмільйона працівників. Продуктивність праці в галузі має стійку тенденцію до зростання, що зумовлено розвитком ряду позитивних тенденцій. Зокрема, у структурі операційних витрат харчової промисловості чітко простежується тенденція збільшення частки витрат на оплату праці і соціальні заходи (табл. 2.7, рис. 2.3). Заробітна плата промислово-виробничого персоналу в харчовій промисловості з 2001-го по 2007 рік зросла у 3,3 рази – з 364 до 1223 грн.

Таблиця 2.7

Динаміка структури операційних витрат харчової промисловості України, 2001–2007

	<i>% до загальних витрат</i>						
Операційні витрати	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Матеріальні витрати	77,0	76,9	78,3	77,8	77,8	75,0	75,8
Амортизація	3,7	3,6	3,3	3,0	3,2	3,4	3,4
Витрати на оплату праці	6,8	7,0	6,4	6,1	6,6	7,4	7,1
Відрахування на соціальні заходи	2,1	2,3	2,0	2,3	2,3	2,5	2,4
Інші витрати, тис. грн.	10,4	10,2	10,0	9,8	10,1	11,7	11,3
Витрати на одиницю реалізованої продукції, коп./грн.	97,3	98,7	104,6	90,5	95,2	95,8	95,3

*Складено та розраховано за даними: [178, с. 111; 174, с. 31–32].

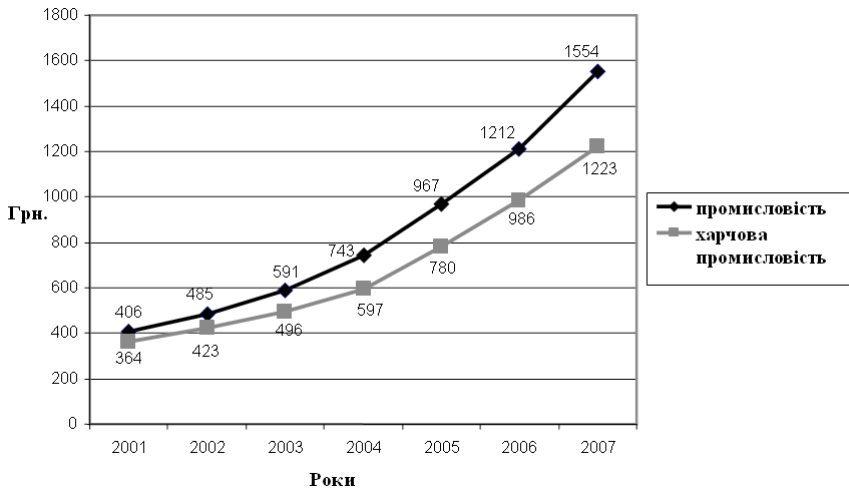

Рис. 2.3 Середньомісячна номінальна зарплатна плата одного найманого працівника в харчовій промисловості

Однак в порівнянні з економічно розвиненими країнами в Україні частка витрат на оплату праці в структурі витрат в галузі залишається надзвичайно малою. Спостерігається також відставання темпів зростання заробітної плати від середньопромислових, що загострює проблему кадрового забезпечення галузі, особливо кваліфікованим інженерно-технічним персоналом. Найбільший дефіцит харчові підприємства відчувають в таких спеціалістах, як: маркетологи, менеджери ринку харчових продуктів, ревізори контролінгу за якістю харчової продукції, інженери-екологи.

Розвиток харчової промисловості значною мірою обумовлений діяльністю і розвитком сільського господарства: від нього залежать не тільки обсяги виробництва готових продовольчих товарів, але й їх асортимент, якість та загальна цінова динаміка на продовольчому ринку країни. Однак останніми роками через скорочення обсягів сільськогосподарського виробництва все більше загострюється проблема забезпечення харчової промисловості сировиною у необхідному асортименті і потрібній якості. Позначається також відсутність технологічно пов'язаних між собою виробництв в ланцюгу “*поле-завод-торгівля*”. Відсутня також інфраструктура закупівлі сільськогосподарської сировини для дрібнотоварного виробництва. Крім того, існують й інші фактори, що стримують розвиток харчової промисловості. Нестача оборотних коштів обмежує обсяги закупівлі сировини, особливо сезонної; відсутність достатньої кількості виробництв для переробки сільськогосподарської сировини в місцях виробництва та потужностей для її глибокої безвідходної переробки.

Оцінюючи стан і перспективи сировинної бази для харчової промисловості, необхідно відзначити, що на сьогодні найбільш сприятлива ситуація складається у виробництві зерна, насамперед пшениці. Сприятлива ситуація із забезпеченням потреб харчової промисловості в насінні олійних культур. Низька рентабельність виробництв цукрового буряку, картоплі, овочів, плодів та ягід зумовлює низьку конкурентоспроможність переробних підприємств. Тільки за умови подолання недоліків у забезпеченні галузі необхідною сировиною можуть бути повною мірою використані існуючі і потенційні можливості виробництв, наявні потужності яких здатні повністю задовольнити потреби країни у харчових продуктах. Тваринництво також потребує підвищення рентабельності виробництва і конкурентоспроможності продукції, збільшення обсягів її виробництва, і тільки тоді, коли цей результат буде досягнутий, можна створити міцну сировинну базу для харчової промисловості. Іншою умовою вирішення проблеми забезпечення переробних підприємств тваринницькою сировиною є відтворення системи її заготівель. Загалом

для розвитку сировинної бази виробництва харчової продукції тваринного походження необхідне відновлення і зміцнення племінної справи у скотарстві і м'ясоному птахівництві, удосконалення існуючих і виведення нових ліній, типів і порід, спрямування селекційно-племінної роботи на підвищення продуктивності і зниження собівартості для поетапної заміни безпородних і малопродуктивних порід худоби на найбільш продуктивні, а також приведення вітчизняних ветеринарно-санітарних і технологічних нормативів з виробництва і переробки продукції тваринництва у відповідність до європейських стандартів [7; 18; 130; 135; 154].

Одним з найважливіших завдань розвитку сировинної бази харчової промисловості є підвищення якості продукції сільського господарства, виробництво сировини із заданими технологічними властивостями. Насамперед це стосується харчової сировини, яка має відповідати екологічним і санітарним стандартам та вимогам, особливо у виробництві дитячого і дієтичного харчування. Без дотримання цих вимог важко розраховувати на освоєння зовнішніх ринків [42; 90; 191].

Серед чинників уповільнення темпів розвитку харчової промисловості необхідно відзначити також зниження купівельної спроможності значної частини населення, яке відбулося через прискорення інфляційних процесів та вплив зовнішньоторговельної сфери [85; 114; 116; 141; 161]. Інфляція, перешкоджаючи оновленню основних засобів підприємств, створюючи бар'єри для підвищення попиту на продовольчому ринку, тим самим стримує структурні перетворення в харчовій промисловості. Інфляційні процеси породжують незадоволений попит харчових виробництв на дешеві кредитні ресурси, що змушує шукати кошти за межами України. Внаслідок цього знижується рівень залучення інвестицій. Все більше вітчизняних підприємств переходить у повну або спільну з іноземним бізнесом власність, створюючи таким чином реальну загрозу продовольчій безпеці країни.

Збереження темпів економічного зростання в галузях харчової промисловості України потребує посилення ролі держави в цьому секторі економіки, надання субсидій на відшкодування частини витрат на сплату відсотків за кредити підприємствам, які виробляють соціально значимі продукти харчування, що допоможе їм здійснити структурні перетворення і перевести виробництво на сучасні прогресивні технології.

2.2. Зовнішньоекономічна діяльність харчової промисловості

З точки зору функціональності економіка складається з двох секторів: внутрішньої та зовнішньої. Призначення внутрішньої економіки полягає у задоволенні потреб споживачів за рахунок внутрішнього виробництва, зовнішньої – у виході на міжнародні ринки товарів і послуг. При активізації інтеграційних процесів зовнішній сектор економіки набуває все більшого розвитку, поглиблюється його вплив на загальний стан країни і функціонування внутрішнього сектору. При цьому дослідження зовнішньоекономічної діяльності як важливого аспекту функціонування харчової промисловості в новітніх умовах має особливу актуальність.

У законі України “Про зовнішньоекономічну діяльність” [63] цей вид діяльності визначається як діяльність суб’єктів господарської діяльності України та іноземних суб’єктів господарської діяльності, яка побудована на взаємовідносинах між ними, що мають місце як на території України, так і за її межами. Основними видами зовнішньоекономічної діяльності є: експорт та імпорт товарів; надання суб’єктами зовнішньоекономічної діяльності послуг іноземним суб’єктам господарської діяльності; наукова, науково-технічна, науково-виробнича, виробнича, навчальна та інша кооперація з іноземними суб’єктами господарської діяльності; навчання і підготовка спеціалістів на комерційній основі; міжнародні фінансові операції та операції з цінними паперами у випадках, не заборонених законодавством; кредитні та розрахункові операції між суб’єктами зовнішньоекономічної діяльності й іноземними суб’єктами господарської діяльності; спільна підприємницька діяльність між суб’єктами зовнішньоекономічної діяльності України та іноземними суб’єктами господарської діяльності, що включає створення спільних підприємств різних видів і форм, проведення спільних господарських операцій і спільне володіння майном на території України і за її межами; організація і здійснення діяльності в сфері проведення виставок, аукціонів, торгів, конференцій, симпозіумів, семінарів та інших подібних заходів, що здійснюються на комерційній основі за участю суб’єктів зовнішньоекономічної діяльності; товарообмінні (бартерні) операції та інша діяльність, побудована на формах зустрічної торгівлі між суб’єктами зовнішньоекономічної діяльності та іноземними суб’єктами господарської діяльності та інше.

Проведені дослідження показали, що для харчової промисловості України в умовах глобалізації найбільш поширеними є зовнішньоторговельні, фінансові, виробничі та інвестиційні зовнішньоекономічні зв’язки.

Експерти Світового банку вважають, що протягом перших десятиліть ХХІ сторіччя міжнародна торгівля залишатиметься

основним двигуном глобальної світової економіки, а тому значення зовнішньоекономічних відносин буде постійно зростати. Участь у різноманітних формах міжнародного бізнесу дозволяє країнам швидкими темпами нарощувати свій економічний потенціал. Дослідження ролі і місця зовнішньоекономічних відносин в національних економіках – важлива частина сучасних наукових розробок вітчизняних і зарубіжних економістів [1; 26; 27; 30; 96; 117].

Вже неодноразово згадуваний нами український вчений М. П. Сичевський з цього приводу пише: “Зовнішня торгівля – один з основних і найважливіших напрямів зовнішньоекономічної діяльності. В товарній структурі зовнішньоекономічної торгівлі продукція агропромислового комплексу посідає четверте місце після продукції металургійного, машинобудівного та хімічного комплексів” [162, с.234].

Особливістю харчової промисловості є те, що вона відноситься до тих промислових галузей, для яких зовнішній попит має істотне, навіть визначальне значення для забезпечення динамічного розвитку виробництва, оскільки експортна складова галузі становить майже чверть обсягу всього її виробництва. За період з 2001-го по 2007 рік зовнішньоторговельний оборот готових харчових продуктів збільшився майже у 4 рази і досяг 4147,1 млн дол. США. В структурі експорту найбільшу питому вагу займав експорт: напоїв алкогольних і безалкогольних, оцту – 25,6%; какао та продуктів з нього – 16,9%; залишків та відходів харчової промисловості – 16,2%. Стан та динаміка зовнішньої торгівлі продукцією АПК у 2000 – 2007 роках характеризують дані таблиці 2.8 та додатків Д1–Д4. Середньорічні темпи приросту зовнішньої торгівлі агропродовольчих товарів в групах товарів готових харчових продуктів; алкогольних і безалкогольних напоїв та оцту, тютюну та його замінників становлять близько 30% і за значенням збігаються з показниками темпів зростання зовнішньоторговельного обороту продукції всього агропродовольчого комплексу України.

Динаміка зовнішньоекономічної діяльності АПК демонструє, що у 2001 році експорт його продукції склав 1823,9 млн дол. США, у 2007 році – 6247,8 млн дол. США. Темпи приросту галузі у 2007 році відносно 2001 збільшилися у 3,4 рази (додаток Е). Протягом досліджуваного періоду частка готових харчових продуктів в загальному експорті агропродовольчої продукції була в середньому на рівні 30%. Так, у 2001 році цей показник становив 450,6 млн дол. США (або 24,7% в загальному експорті продукції АПК), а в 2007 році – 2056,2 млн дол. США (32,9%). Збільшення експорту даної групи товарів у 2007 році проти 2001 склало 4,6 разів. При цьому імпорт готових харчових продуктів становить більшу половину імпорту продукції АПК

Таблиця 2.8

**Щорічні темпи зростання зовнішньої торгівлі продукцією АПК,
2001 – 2007**

%

Характеристика товарної групи	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
<i>Вся продукція АПК:</i>							
Експорт	1,3 рази	1,3 рази	114,4	127,0	124,0	109,5	1,3 рази
Імпорт	123,9	99	2 рази	87,8	1,4 рази	118,0	1,3 рази
Зовнішньоторговельний оборот	129,0	118,8	1,4 рази	109,7	1,3 рази	112,7	1,3 рази
<i>Живі тварини та продукти тваринного походження:</i>							
Експорт	124,1	83,8	1,4 рази	123,9	112,9	54,2	1,9 разів
Імпорт	1,8 разів	77,9	1,3 рази	1,7 рази	1,6 рази	1,3 рази	118,9
Зовнішньоторговельний оборот	1,4 рази	81,9	1,4 рази	1,4 рази	127,8	84,9	1,5 разів
<i>Продукти рослинного походження:</i>							
Експорт	1,9 рази	1,6 рази	66,5	1,5 рази	1,5 рази	115,1	88,5
Імпорт	87,9	82,8	3,5 рази	56,6	119,6	127,8	128,1
Зовнішньоторговельний оборот	1,4 рази	1,4 рази	113,5	103,5	1,4 рази	118,1	98,7
<i>Жири і масла тваринного або рослинного походження; продукти їх розщеплення; готові жири; воски тваринного або рослинного походження:</i>							
Експорт	93,9	1,5 разів	1,6 разів	97,7	107,6	1,7 разів	1,8 разів
Імпорт	1,4 рази	128,0	98,7	1,4 рази	1,4 рази	93,6	2 рази
Зовнішньоторговельний оборот	103,6	1,5 разів	1,5 разів	104	113,8	1,5 разів	1,8 разів
<i>Готові харчові продукти; алкогольні та безалкогольні напої та оцет; тютюн та його змішанки:</i>							
Експорт	111,8	121,3	1,7 разів	126,2	113,2	108	1,5 разів
Імпорт	134,3	108,5	1,7 разів	91,4	1,5 разів	113,7	126,4
Зовнішньоторговельний оборот	123,5	114	1,7 разів	107,1	128	111,0	1,4 рази

*Складено та розраховано за даними: [132, с. 67].

(додаток Е). У 2001 році в Україну було імпортовано готових харчових продуктів становив 590,4 млн дол. США (52%), а в 2007 році – на 2090,9 млн дол. США (50,9%). Досліджуваний період характеризується від'ємним сальдо зовнішньої торгівлі готовими продуктами: у 2001 році – 139,8 млн дол. США, а в 2007 – 34,7 млн дол. США, і це на тлі щорічного позитивного сальдо зовнішньої торгівлі продукції АПК. Однак у 2004 році в даній групі товарів зовнішньоторговельний обіг мав позитивне сальдо в розмірі 136,1 млн дол. США.

Таким чином, не зважаючи на те, що Україна у міжнародному розподілі праці традиційно сприймається як постачальник на світовий ринок продовольчої продукції, а в економіці країни продукція агропродовольчого комплексу складає основу експортного потенціалу, за товарним наповненням структура зовнішньої торгівлі продукцією АПК наближається до структури країн, що розвиваються.

Останнім часом в Україні склалися передумови для поліпшення структури зовнішньої торгівлі продовольчими товарами. Так, за даними Міністерства економіки, сприятлива зовнішньоекономічна кон'юнктура на ринках харчових продуктів, яка склалася після скасування обмежень з боку Росії на імпорт вітчизняної м'ясо-молочної продукції, які діяли з січня 2006 року, та підвищення цін на світових ринках темпами, найвищими за останні десятиліття (за даними Bank of America, у 2007 році продовольча інфляція в країнах, що розвиваються, склала 11% проти 4,6% до попереднього року), призвели до нарощування експорту галузі. Так, за 2007 рік експорт яєць та меду збільшився у 1,8 разів, борошномельно-круп'яної продукції – у 2 рази, олії – на 76,9%, готових харчових продуктів – на 47,5%, м'яса – у 3,2 рази та молочної продукції – на 82,9%. Загальний же експорт продукції АПК і харчової промисловості збільшився на 32,6% [132, с. 62; 190 с. 8].

В той же час в останні роки проявилось тенденція до поступового витіснення вітчизняних виробників з окремих внутрішніх ринків продукції. Про це свідчать випереджаючі темпи приросту імпорту готових харчових продуктів над приростом обсягів реалізованої продукції вітчизняної харчової промисловості. Так, у 2007 році у харчовій промисловості перевищення динаміки імпорту над приростом власного виробництва становило 2,6 разів. Для виявлення глибини світогосподарських зв'язків галузі та її перспектив в зовнішньому товарообміні необхідний аналіз зовнішньої торгівлі агропродовольчою продукцією по країнах світу, який дозволить визначитись з обсягами і товарною структурою зовнішньоекономічної діяльності харчової промисловості.

Наші дослідження [149, с. 106–110] виявили, що основними зовнішніми ринками збуту для харчової промисловості України є ринки країн СНД. При цьому важливо не тільки те, що саме на ці країни припадає понад 40% експорту, але й те, що зовнішньоторговельне сальдо з цими країнами є позитивним. Основними статтями експорту до країн СНД є м'ясо та харчові субпродукти, цукор і кондвироби з цукру, молоко та молокопродукти, а по таких видах продукції, як ефірні олії, косметичні препарати, мило та миючі засоби, імпорт перевищує експорт. Одночасно з експортом Україна імпортує агропродовольчої продукцію. Третина продовольчих товарів імпортується з країн ЄС, половину з них складають готові харчові продукти (додаток 3).

На рис. 2.4 та 2.5 схематично представлені структури експорту та імпорту агропродовольчої продукції по країнах світу, побудовані на матеріалах Міністерства аграрної політики [75, с. 37]. З цих структур видно, що Україна є нетто-експортером в зовнішній торгівлі продовольчими товарами з країнами СНД та Африки та нетто-імпортером із розвиненими країнами світу.

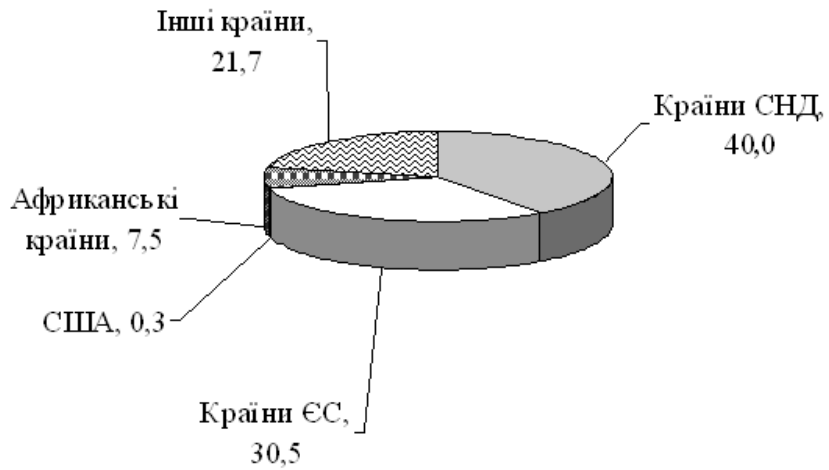

Рис. 2.4 Структура експорту агропродовольчою продукцією по країнам світу, 2007, %

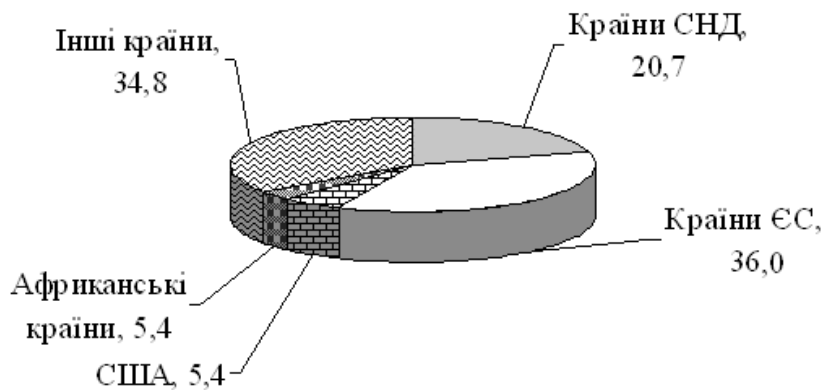

Рис. 2.5 Структура імпорту агропродовольчою продукцією по країнам світу, 2007, %

Треба детальніше зупинитись на подіях 2007 року, оскільки саме того року набули розвитку ті процеси і зміни в кон'юктурі світового агропродовольчого ринку, які, на думку багатьох експертів, визначатимуть ситуацію в цій сфері на найближче десятиліття.

У 2007 році у загальній структурі зовнішньоторговельного обігу України частка країн СНД складала 32% і поступалась країнам ЄС на 1 процентний пункт. Зовнішньоторговельний обіг в системі агропромислового комплексу між Україною та країнами СНД досяг 3,6 млрд дол. США і порівняно з відповідним періодом минулого року збільшився на 1,1 млрд дол. США, або на 49%. Однак це збільшення відбулось за рахунок сировинної складової експорту.

Майже дві третини зовнішньоторговельного обігу України з країнами СНД та 19% у загальній структурі зовнішньоторговельного обігу припадає на частку Російської Федерації. У 2007 році товарообіг між нашими країнами склав 2,2 млрд дол. США, у порівнянні з попереднім роком він збільшився у півтора рази. В товарній структурі експорту готової харчової продукції до Російської Федерації у 2007 році провідні позиції займали такі товарні групи, як: олія (247,3 млн дол. США); сири і йогурти (221,7 млн); какао-боби, продукти з них, шоколад (203,9 млн); спирт (201,1 млн); м'ясо та субпродукти (95,1 млн); пиво (72,2 млн); овочеві і плодові консерви (70,1 млн); вироби із зерна та хлібних злаків (55,3 млн); тютюн та вироби з нього (11,5 млн дол. США). В імпорті продукції харчової промисловості з Російської Федерації переважали такі товарні групи: різні інші харчові продукти (75,4 млн дол. США); тютюн та вироби з нього (70,9 млн); сири і йогурт (63,7 млн); какао-боби, продукти з них, шоколад (67,4 млн); вироби із зерна та хлібних злаків (57,6 млн); кава, чай, мате та прянощі (56,5 млн); готові та консервовані продукти з риби та ракоподібних (38,1 млн); овочеві і плодові консерви (23,5 млн дол. США).

Частка країн Європейського співтовариства у загальній структурі зовнішньоторговельного обігу України у 2007 році складала 33%, а його обсяг склав 3,6 млрд дол. США, що порівняно з 2006 роком більше на 27%. Позитивним є те, що зростання зовнішньоторговельного обігу відбулося за рахунок збільшення експорту на 32%. Найбільшу питому вагу в структурі експорту продукції харчової промисловості до країн ЄС мали такі групи товарів, як: олія (807,5 млн дол. США); залишки і відходи харчової промисловості (113,6 млн); спирт (47,6 млн); сіль (16,5 млн). Імпорт в обсязі 1,6 млрд дол. збільшився порівняно з 2006 роком на 20%, а основними його товарними групами були: різні інші харчові продукти (272,1 млн дол. США); какао-боби, продукти з них, шоколад (115,9 млн); тютюн та вироби з нього (112,9 млн); риба, ракоподібні, моллюски (60,9 млн дол. США).

Зовнішньоторговельний обіг агропродовольчої продукції між Україною та Сполученими Штатами Америки у 2007 році склав 255,9 млн дол. США і в порівнянні з 2006 роком збільшився на 55%, тобто мав найвищу динаміку. Експорт того ж року склав 19,4 млн дол. США і порівняно з 2006 роком виріс майже на третину. Україна експортує до США переважно: какао-боби, шоколад; води натуральні та мінеральні; спирт; рибу, ракоподібні, молюски; вироби із зерна і хлібних злаків; соки; мед натуральний; олію. Збільшення імпорту із США відбулося на рівні 36,3% і досягло 236,5 млн дол. США, при цьому найбільшу частку в імпорті готової харчової продукції мали такі її види: тютюн та вироби з нього; м'ясо та субпродукти; риба, ракоподібні, молюски; різні інші харчові продукти; желатин, пептини тощо.

Зовнішньоторговельний обіг між Україною та африканськими країнами у 2007 році порівняно з відповідним періодом попереднього року збільшився на 28% і склав 640,6 млн дол. США. Одночасно експорт збільшився на 26% – до 510,2 млн дол. США. Україна експортувала свою продукцію в Алжир, Єгипет, Лівію, Марокко, Судан, Туніс. Постачались головним чином олія, залишки й відходи харчової промисловості, молоко згущене. Імпорт в Україну з африканського континенту у 2007 році становив 130,4 млн дол. США, що на 35,4 млн більше, ніж у 2006 році. Основними країнами-імпортерами до України були Єгипет, Нігерія, Намібія, Марокко, Малаві, а імпортованою продукцією – какао-боби та продукти з них, шоколад, плоди, горіхи, цедра, тютюн та вироби з нього, риба, ракоподібні, молюски, кава, чай, мате, прянощі, шелак, камеді та інші харчові продукти.

Із здійсненого аналізу видно, що для України історично склалося так, що найбільші стратегічні партнери харчової промисловості були і залишаються на території колишнього СРСР. Разом з тим протягом останнього десятиліття випереджаючими темпами зростала активність зовнішньої торгівлі агропродовольчою продукцією із західними країнами, однак структура цієї торгівлі не повною мірою відповідає інтересам України. Сприятливі умови доступу українських виробників та експортерів на світові агропродовольчі ринки повинно повноправне членство нашої держави в Світовій організації торгівлі.

В умовах обмеженого державного інвестування галузі і нестачі внутрішніх ресурсів для оновлення і модернізації виробництва харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів, а також існування проблем із залученням кредитів зростає значимість прямих іноземних інвестицій для подальшого розвитку галузі.

У структурі надходжень прямих іноземних інвестицій харчова промисловість посідає помітне місце (рис. 2.6, табл. 2.9).

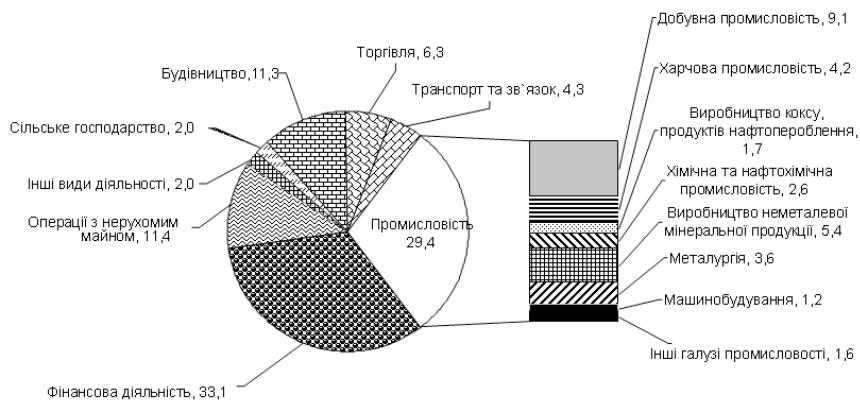

Рис. 2.6 Структура надходжень прямих іноземних інвестицій, на 01.01.08, %

Таблиця 2.9

Прямі іноземні інвестиції в харчову промисловість України, 2001 – 2007

млн дол. США

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Усього	3875,0	4555,3	5471,8	6794,4	9047,0	16890,0	21186,0
Промисловість	2063,2	2443,6	2821,5	3394,1	3867,1	5169,2	6003,5
виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів	795,7	808,0	862,0	1006,4	1127,6	1171,6	1274,6
Частка в загальних інвестиціях, %	20,5	17,7	15,8	14,8	12,5	6,9	6,0
Частка в інвестиціях в промисловість, %	38,6	33,1	30,6	29,7	29,2	22,7	21,2

*Складено та розраховано за даними: [166, с. 43].

Власне саме харчова промисловість була однією з перших галузей, в які іноземні інвестори з початком лібералізації зовнішньоекономічної діяльності України спрямували свої кошти. У 2001 році на харчову промисловість припадала п'ята частка всіх прямих іноземних інвестицій в економіку України та більше третини таких вкладень у промисловий сектор. З часом сфера спрямування іноземного капіталу в економіку

розширювалась, що призвело до поступового скорочення питомої ваги харчової промисловості в загальному обсязі прямих іноземних інвестицій та зростання їх абсолютної величини, однак в структурі інвестицій у промисловість частка галузі залишається значною, – станом на 1 січня 2007 року вона складала 21,2 %.

У 2007 році тенденція до скорочення частки харчової промисловості в прямих іноземних інвестиціях в промисловість була подолана, розпочалось стрімке їх зростання. Так, у 2007 році в порівнянні з попереднім роком вкладення в харчову промисловість зросли більше ніж у півтора рази. Пояснюється це, перш за все, бажанням іноземних виробників продовольчих товарів закріпити свої позиції на привабливому українському ринку в умовах формування споживчого патріотизму в українського населення та зниження ефективності від імпорту їхньої готової продукції в Україну.

Розрахунки показують, що вплив іноземного капіталу на нарощування обсягів виробництва продукції харчової промисловості набув значних масштабів. У 2007 році на 1 грн. реалізованої продукції в середньому по галузі припадало 10,6 коп. внутрішніх інвестицій в основний капітал та 1,6 центів (або 8,1 коп. за курсом НБУ) прямих іноземних інвестицій.

У табл. 2.10 приведена динаміка прямих іноземних інвестицій з країн, що здійснюють найбільші вкладення в нашу харчову промисловість. Більше половини обсягу іноземного інвестування здійснювали три країни: Нідерланди, США та Кіпр, частка яких становила 26,8, 13,3, 12,5% відповідно. Має значення також той факт, що попри нестабільну економічну і політичну ситуацію в Україні в аналізованій період всі країни-інвестори, крім Німеччини, збільшили свої вкладення в галузь.

Позитивним індикатором якості інвестиційних процесів в харчовій промисловості України в умовах зовнішньоторговельної лібералізації є динаміка прямих закордонних інвестицій в галузь, про що свідчать дані табл. 2.11. У 2004 році розпочався відплив капіталу з країни у вигляді прямих закордонних інвестицій в Російську Федерацію. У 2006 році до країн-реципієнтів додалась Литва, що збалансувало європейський і пострадянський вектори зовнішньоекономічної діяльності України. З початку 2004 року і до початку 2007 обсяги закордонних інвестицій харчової промисловості збільшились майже у 50 разів. Слід також відзначити, що достатньо динамічний і сталий процес нарощування виробництва в харчовій промисловості та зростання обсягів іноземного інвестування відбулися завдяки безпосередньому виходу на вітчизняний ринок ряду крупних іноземних компаній, які інтенсифікували концентрацію виробництва галузі шляхом злиття та поглинань окремих

Таблиця 2.10

Динаміка прямих іноземних інвестицій окремих країн світу в харчову промисловість України, 2001 – 2007 (на початок року)

млн дол. США

Країни	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2007 до 2001, %
Австрія	10,4	10,9	13	17,8	26,5	22,1	24,9	239,4
Беліз	1,8	2,7	3,8	3,9	3,8	3,8	2,6	144,4
Віргінські острови, Британські	5	6,2	8	10,2	15,6	19,1	33,3	у 6,7 рази
Данія	–	0	2,4	18,7	24	24,6	30,8	у 12,8 рази ¹
Італія	2,3	2,4	2,8	2,1	2,5	2,3	2,4	104,3
Кіпр	55	69,4	69,1	75,2	90,5	109,4	159,6	290,2
Ліхтенштейн	1,2	1,3	1,6	1,8	1,3	1,2	5,1	у 4,3 рази
Нідерланди	272,4	263,5	265	277,4	300,9	305,5	341,7	125,4
Німеччина	68,1	48,9	57,1	66,6	110,6	102,8	57,3	84,1
Польща	5,3	5,8	5,3	5,6	5,6	7,6	8,3	156,6
Російська Федерація	3,8	4,3	5,3	10,7	27,1	29,6	34,1	у 9,0 разів
Великобританія	69,7	82,7	94	105,6	74,9	66,3	109,5	157,1
Сполучені Штати Америки	128	125,1	144,6	158,2	156,1	175,6	169,1	132,1
Туреччина	9,2	9,9	6	9,3	11,9	12,6	11,1	120,7
Угорщина	2,8	3,9	5,8	8,5	9,6	8,4	8,7	310,7
Франція	3,7	3,7	6,7	16,3	27,1	29,2	34,4	у 9,3 рази
Швейцарія	67,3	67,9	67,7	70	86,2	89,3	79,1	117,5
Швеція	32,8	38,3	39,8	61	69,6	71,5	76,8	234,1

*Складено та розраховано за даними: [166, с. 43, 54–59].

¹2007 рік до 2003 року, %

Таблиця 2.11

Динаміка прямих інвестицій з України в харчову промисловість країн світу протягом, 2001 – 2007, (на початок року)

млн грн.

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2007 до 2004, %
Усього	170343	155686	144281	165961	198614	219505	243282	146,6
виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів	–	–	–	93,4	198,2	191	4640,6	у 49,7 рази
Російська Федерація	–	–	–	93,4	198,2	191	2157,1	у 23,1 рази
Литва	–	–	–	–	–	–	2483,5	–

*Складено та розраховано за даними: [167, с. 49, 52, 54].

підприємств. Тобто вітчизняній харчовій промисловості, як і світовій, на сучасному етапі притаманна тенденція до укрупнення бізнесу. Оскільки ці процеси описані вже в підрозділі 1.1, зазначимо лише, що концентрація спостерігається сьогодні в усіх галузях харчової промисловості, однак найбільше злиттів та поглинань відбулось в пивоварній, тютюновій та кондитерській промисловостях. Активізуються ці процеси також і в молочній, плодоовочеконсервній галузях та у виробництві безалкогольних напоїв.

Таким чином, з одного боку, глобалізаційні процеси і зростаюча відкритість вітчизняної економіки, відкривають можливості для широкого залучення ресурсів, у тому числі інвестиційних. Іноземне інвестування є одним з основних засобів інтеграції харчової промисловості у світове господарство. Важливо те, що таким чином забезпечується не тільки переведення капіталу й передача технологій, управлінського досвіду, навичок, впровадження інновацій, тобто цілий ряд позитивних екстерналій, які сприяють як розвитку галузі, так і просуванню вітчизняної продукції на зовнішні ринки.

З іншого боку, зовнішньоекономічна лібералізація, зокрема вступ до СОТ, може стати чинником поглиблення диференціації в рівнях розвитку регіонів країни через схильність інвестиційних потоків перетікати до найбільш благополучних з них. Тому дослідження інвестиційних процесів в харчовій промисловості в умовах глобалізації потребує докладного комплексного дослідження взаємодії іноземного інвестування, різних видів зовнішньоекономічної діяльності та регіонального розвитку.

2.3. Регіональний розвиток харчової промисловості

Просторова організація харчової промисловості України в основному сформувалася в дореформений період. Підприємства галузі розміщувались, орієнтуючись або на джерела сировини, або на споживання продукції. У переважній більшості випадків територіальне розміщення підприємств було економічно обґрунтованим і відповідало раціональній спеціалізації сільського господарства й інтересам концентрації харчових виробництв відповідно до потреб регіонів України.

Економічні реформи, що відбуваються в агропромисловому секторі країни, глибока і затяжна криза у сільському господарстві, яке є основною сировинною базою харчової промисловості, по-різному позначились на розвитку харчової промисловості різних регіонів України. Відмінності залежали від особливостей структури розміщених в них

виробництв галузі. Недостатня забезпеченість сировиною та проблеми із розвитком регіональних продовольчих ринків стали причиною проявів такого негативного явища, як регіональний монополізм, який найбільше проявився в молочній, хлібопекарській та лікєро-горілчаній галузях. Поширились випадки обмеження вивозу сировини на переробку в інші райони або області та перешкоджання ввозу на територію певного регіону районного чи обласного рівня готової продукції з інших регіонів. Крім того, в умовах глобалізації та економічної інтеграції регіони стають помітними суб'єктами міжнародних економічних відносин, а конкурентні переваги регіонів все більшою мірою впливають на конкурентоспроможність та інвестиційну привабливість галузі. Ці фактори в сукупності спричинили територіальну диференціацію показників розвитку галузі. В той же час, розвиток галузі та її зовнішньоекономічна діяльність здатні справляти відчутний вплив на економічну активність окремих регіонів. Все це робить дослідження особливостей регіонального розвитку харчової промисловості актуальними і необхідними. Мета цих досліджень – визначення і наукове-обґрунтування стратегічних пріоритетів розвитку галузі.

Аналіз розвитку харчової промисловості в регіонах України виявив залежність ефективності її функціонування від цілого ряду чинників, серед яких визначальну роль відіграють: сировинні ресурси та ефективний розвиток сільськогосподарського виробництва в регіоні; існуюча галузева структура харчової промисловості; основні засоби та їхній стан; фінансове забезпечення внутрішнього та іноземного інвестування розвитку галузі; розвиток ринкової інфраструктури в регіоні; рівень розвинутості і характер конкурентних відносин на ринках продовольчих товарів; ефективність заходів владних структур з підтримки вітчизняних виробників харчових продуктів та інше.

У табл. 2.12 представлена динаміка виробництва продукції харчової промисловості в регіонах України, яка має значні територіальні відмінності. Зокрема, якщо у 2007 році галузевий приріст обсягів виробництва в середньому по Україні дорівнював 10%, то розрив показників по областях складав 40 процентних пунктів (максимальний [34,1%] – в Чернівецькій області, мінімальний [-5,7%] – у Тернопільській області). У Волинській, Івано-Франківській, Миколаївській, Черкаській, Чернівецькій областях показник приросту обсягів виробництва продукції харчової промисловості у півтора рази перевищував республіканський. У Кіровоградській, Рівненській та Тернопільській областях цього року відбувався спад виробництва. Майже половина (49,3%) продукції харчової галузі була реалізована у Харківській, Донецькій, Дніпропетровській, Вінницькій, Київській, Полтавській областях та місті Києві. Приріст реалізації

Таблиця 2.12

**Темпи приросту обсягів виробництва продукції харчової
промисловості України, 2001 – 2007**

% до попереднього року

Регіони	Роки						
	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Україна	18,2	8,4	20,0	12,4	13,7	10,0	10,0
АР Крим	19,9	-11,7	29,4	37,5	22,2	-4,8	14,3
Вінницька	13,6	10,7	21,1	8,8	18,7	5,6	9,0
Волинська	21,0	6,9	26,9	13,6	11,0	-1,6	25,1
Дніпропетровська	23,4	8,7	6,6	20,8	18,7	11,0	9,2
Донецька	21,4	23,0	21,7	26,5	0,1	9,0	7,7
Житомирська	18,8	13,5	30,5	21,2	12,6	-0,8	6,5
Закарпатська	23,0	7,0	27,2	14,9	13,1	8,4	9,7
Запорізька	10,8	13,3	21,0	16,1	10,3	19,4	9,6
Івано-Франківська	-14,0	-13,6	12,5	19,3	17,8	12,1	29,4
Київська	36,6	14,6	23,6	10,5	19,6	13,1	9,3
Кіровоградська	-2,5	16,3	28,2	4,9	31,0	12,0	-0,3
Луганська	0,2	2,5	16,2	5,5	4,6	1,6	7,1
Львівська	16,4	5,9	3,4	-2,0	9,3	6,4	11,3
Миколаївська	46,5	3,9	34,1	16,2	6,4	18,3	17,5
Одеська	14,0	22,6	35,7	-7,0	15,7	12,0	2,3
Полтавська	15,6	6,5	25,1	12,6	12,8	16,7	12,2
Рівненська	30,4	-16,9	51,7	-4,3	17,3	2,2	-0,7
Сумська	18,6	-2,5	23,4	-5,0	9,7	6,1	8,4
Тернопільська	18,3	3,1	48,7	-4,5	8,0	23,9	-5,7
Харківська	30,6	5,3	14,4	21,0	19,8	11,5	8,9
Херсонська	15,3	11,0	0,2	12,5	19,6	19,2	5,4
Хмельницька	0,4	-7,5	6,7	-0,4	14,0	13,5	14,5
Черкаська	16,8	11,6	34,2	18,7	17,1	6,1	18,1
Чернівецька	17,6	5,1	35,7	-0,1	1,0	16,4	34,1
Чернігівська	30,6	17,7	12,2	4,7	10,2	-1,3	7,6
м. Київ	14,3	10,2	10,1	13,6	15,6	14,2	10,4
м. Севастополь	-3,3	-3,0	-0,6	12,9	36,9	17,8	18,9

*Складено та розраховано за даними: [131, с. 18; 132, с. 20].

продукції мав місце в усіх зазначених регіонах і варіював у межах 7,7–12,2% (відповідно Донецька і Полтавська області).

Поштовхом для зростання виробництва харчових продуктів стала позитивна кон'юнктура на внутрішньому та зовнішніх ринках продовольчих товарів. Протягом 2007 року експорт готових харчових продуктів зріс на 47,5% у 26 регіонах і склав 4,2% загального експорту країни проти аналогічних показників попереднього року – 8,0% у регіонах

і 3,6% загального експорту. При цьому, майже половину загального експорту готових харчових продуктів (48,0%) забезпечили Вінницька, Донецька області та місто Київ [132, с. 18].

З представлених у таблиці 2.12 даних видно, що при загальній позитивній динаміці розвитку харчової промисловості України в аналізований період в деяких областях у різні роки відбувався спад виробництва, а саме в: Автономній Республіці Крим, Волинській, Кіровоградській, Львівській, Рівненській, Сумській, Хмельницькій, Чернівецькій та Чернігівській областях. Основними чинниками зниження виробництва в цих регіонах були проблеми із сировинною базою, несприятлива ринкова кон'юнктура, у тому числі і на світовому агропродовольчому ринку.

Наведені дані також дозволяють виділити регіони з порівняно стабільною динамікою розвитку харчової промисловості. Це: місто Київ, Київська, Запорізька, Дніпропетровська, Вінницька, Закарпатська, Полтавська, Миколаївська, Харківська, Херсонська, Черкаська області, в яких коливання показників щорічного приросту об'ємів виробництва не перевищували 20 процентних пунктів. У цю групу увійшли індустріальні регіони з високою густотою населення, яке забезпечувало стабільний попит на продукцію галузі, а також регіони з потужною сировинною базою для розвитку харчової промисловості.

Найвідчутніші коливання показників приросту обсягів виробництва, більше 40 процентних пунктів – спостерігалися в Тернопільській, Рівненській та Одеській областях, в структурі харчової промисловості яких висока питома вага переробних галузей. Крім того, це прикордонні регіони, і вони найбільше відчувають на собі тиск з боку імпортованої продукції, у тому числі й нелегальної.

Робота харчової промисловості значною мірою залежить від забезпеченості галузі основними виробничими ресурсами, стану основних фондів та інвестиційної активності. Таблиця 2.13 характеризує регіональну структуру основних складових виробничого потенціалу галузі й дозволяє оцінити їх ефективність, зокрема фондоозброєність та фондівіддачу.

З таблиці бачимо, що найвищі показники продуктивності праці у місті Києві, де на одного найманого працівника припадає реалізованої продукції майже вдвічі більше, ніж в середньому по країні. Високі показники мають Миколаївська, Харківська, Полтавська, Запорізька, Чернігівська та Вінницька області. Вдвічі менше, ніж в середньому по Україні в розрахунку на одного найманого працівника, було реалізовано продукції в Рівненській області. Високу трудомісткість мала харчова промисловість Чернівецької, Тернопільської та Івано-Франківської областей.

Регіональна структура основних показників розвитку харчової промисловості України, 2007

Регіони	Чисельність найманних працівників		Навантаж. основних засобів на кінець року (за записковою вартістю)		Обсяг реалізованої продукції за ТН ЗЕД		Продуктивність праці, тис.		Фондоємкість, грн./рей-тинг	
	осіб	питома вага регіону, %	тис. грн.	питома вага регіону, %	тис. грн.	питома вага регіону, %	тис. грн./осіб	рей-тинг	грн./осіб	рей-тинг
Україна	512458	100,0	33463917,2	100	46,3	10995937,3	100,0	214,6	—	3,3
АРК	15981	3,1	843673,0	2,5	43,0	3317017,9	3,0	207,6	10	3,9
Вінницька	29549	5,8	1476038,3	4,4	39,8	6488757,4	5,9	219,6	7	4,4
Волинська	11370	2,2	831398,5	2,5	39,3	2241655,0	2,0	197,2	12	2,7
Дніпропетровська	39239	7,7	16664491,6	5,0	35,6	6991055,4	6,4	178,2	16	0,4
Донецька	42007	8,2	2978949,7	8,9	37,8	7900228,1	7,2	188,1	13	2,7
Житомирська	16838	3,3	806983,9	2,4	42,3	2389796,5	2,2	141,9	20	3,0
Закарпатська	6478	1,3	466789,8	1,4	43,6	874013,4	0,8	134,9	23	1,9
Запорізька	19046	3,7	1526114,1	4,6	34,2	4332140,1	3,9	227,5	5	2,8
Івано-Франківська	7165	1,4	433885,4	1,3	30,9	937994,4	0,9	130,9	24	2,2
Київська	35044	6,8	2477643,5	7,4	36,1	7086716,1	6,4	202,2	11	2,9
Кіровоградська	12221	2,4	682561,5	2,0	43,7	1698310,0	1,5	139,0	22	2,5
Луганська	13479	2,6	709918,4	2,1	45,8	1901877,0	1,7	141,1	21	2,7
Львівська	19863	3,9	1320348,0	3,9	35,8	3679576,5	3,3	185,2	15	2,8
Миколаївська	11110	2,2	1366999,0	4,1	49,2	3505602,4	3,2	315,5	2	2,6
Одеська	25809	5,0	1910432,0	5,7	55,5	4582833,1	4,2	177,6	17	2,4
Полтавська	28346	5,5	1820632,8	5,4	79,5	7569417,3	6,9	267,0	4	4,2
Рівненська	9990	1,9	348031,9	1,0	39,1	1070167,6	1,0	107,1	27	3,1
Сумська	12280	2,4	564770,4	1,7	53,1	2299750,3	2,1	187,3	14	4,1
Тернопільська	14000	2,7	610814,2	1,8	46,8	1758555,8	1,6	125,6	25	2,9
Харківська	32870	6,4	2952627,4	8,8	31,7	9534855,1	8,7	290,1	3	3,2
Херсонська	11058	2,2	483765,8	1,4	57,6	2368035,8	2,2	214,1	9	4,9
Хмельницька	13960	2,7	701436,3	2,1	47,0	2377703,9	2,2	170,3	18	3,4
Черкаська	21320	4,2	1338810,4	4,0	36,1	4680642,2	4,3	219,5	8	3,5
Чернівецька	5307	1,0	285505,7	0,9	32,6	651633,3	0,6	122,8	26	2,3
Чернігівська	15991	3,1	1030604,3	3,1	38,2	3599153,0	3,3	225,1	6	3,5
м. Київ	39470	7,7	3693047,6	11,0	39,0	1569807,9	14,3	397,5	1	4,2
м. Севастополь	2667	0,5	137633,7	0,4	38,2	431641,2	0,4	161,8	19	3,1

*Складено та розраховано за даними: Таблиця 8; таблиця групи ШД 10,11,13,14; таблиця 14.3а Ф. 1 – Підприємство за 2007 рік / Держ. ком. статистики України, 2008.

До п'ятірки лідерів за показниками фондівддачі увійшли Херсонська, Вінницька, Полтавська, Сумська області та місто Київ. Найнижчий показник фондівддачі має Дніпропетровська область, що пов'язано з порівняно кращою технічною оснащеністю харчових підприємств регіону. Цей же чинник вплинув на рівень фондівддачі в Чернівецькій, Івано-Франківській та Закарпатській областях. В Одеській ж області низька фондівддача пов'язана з низькою продуктивністю застарілого обладнання – рівень зносу основних засобів харчової промисловості в області наближається до 56%.

Вже зазначалось, що стан основних засобів є тим чинником, який визначально впливає на економічну ефективність роботи галузі, здатність підприємств впроваджувати інновації і забезпечувати конкурентоспроможність продукції. І якщо в середньому по Україні рівень зносу основних засобів був надмірно високий (46,3%) і давав підстави говорити про відсутність бази для подальшого сталого зростання, то в ряді регіонів основні засоби галузі ще більш зношені – більше 50%, їхній стан наближається до критичного. Це вже згадувана Одеська область, а також Полтавська, Сумська й Херсонська.

На рисунку 2.7 представлена картосхема просторової організації харчової промисловості, побудована за показниками частки продукції харчової промисловості у загальному обсязі промислової продукції, обсягами реалізованої продукції та інвестицій в основний капітал. На картосхемі простежується певний зв'язок між розвитком харчової промисловості в регіоні та його географічним розташуванням. Так, області з найнижчими показниками питомої ваги харчової промисловості локалізовані в Південно-Західній частині України. Це індустріально розвинені області Степової зони нашої країни: Дніпропетровська, Запорізька, Донецька та Луганська.

Група регіонів з найвищими показниками обсягу реалізованої продукції харчової промисловості в розрахунку на душу населення перетинає центральну частину України зі Сходу на Захід. Це Вінницька, Черкаська, Полтавська та Харківська області. Регіони з найнижчим рівнем зазначеного показника мають виключно прикордонне розташування – Закарпатська, Івано-Франківська, Чернівецька, Волинська та Луганська області.

Що стосується спрямування внутрішніх інвестицій в харчову промисловість, то більше половини з них (6083,2 млн грн., або 51,4%) були вкладені в підприємства Донецької, Київської, Харківської, Полтавської, Одеської областей та міста Києва, тобто тих індустріальних регіонів з розвиненим аграрним сектором, в яких галузь традиційно мала високі показники ефективності розвитку.

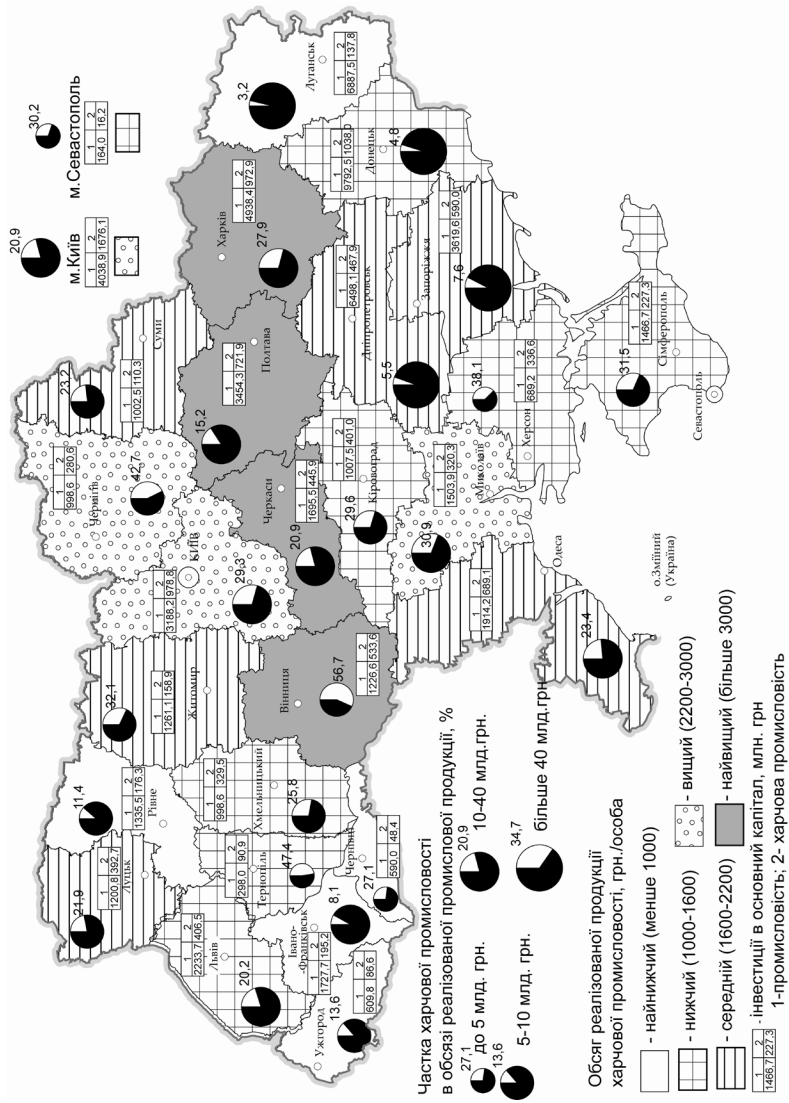

Рис. 2.7 Обсяг реалізованої продукції та інвестиції в основний капітал харчової промисловості України, 2007

Прямі іноземні інвестиції, які надходили в галузь, мали більшу регіональну концентрацію, ніж внутрішні. Близько половини цих інвестицій сконцентрувались у трьох областях: Київській (27,2%), Запорізькій (12,9%) та Одеській (8,8 %).

Таблиця 2.14 представляє дані про обсяги інвестування в основний капітал харчової промисловості і прямих іноземних інвестицій в галузь. У розрахунку на 1 грн. реалізованої продукції найбільше інвестицій в основний капітал харчової промисловості отримали Чернівецька, Хмельницька, Миколаївська, Кіровоградська та Одеська області. За обсягом прямих іноземних інвестицій у розрахунку на 1 грн. реалізованої продукції лідирували Закарпатська, Київська, Одеська, Херсонська та Запорізька області.

За співвідношенням розміру внутрішнього та іноземного інвестування в харчову промисловість в розрахунку на 1 грн. реалізованої продукції можна виділити регіони, в яких розвиток харчової промисловості великою мірою забезпечувався закордонними інвесторами. Це Закарпатська, Запорізька Київська, Одеська, Сумська та Херсонська області. До регіонів, в яких на розвиток харчової промисловості спрямовували переважно внутрішні інвестиції, а вплив прямих іноземних інвестицій на обсяги виробництва був незначним, слід віднести Рівненську, Чернігівську, Кіровоградську, Хмельницьку та Миколаївську області.

Сумарний обсяг внутрішніх та іноземних інвестицій в розрахунку на 1 грн. реалізованої продукції виявив, що найбільш інвестиційно привабливими були харчові виробництва Київської (54,5 коп/грн.), Закарпатської (38,5 коп/грн.), Запорізької (34,0 коп/грн.), Одеської (32,1 коп/грн.) та Кіровоградської (24,7 коп/грн.) областей. Найменше сумарних інвестиційних ресурсів в розрахунку на одиницю продукції було вкладено у підприємства міста Севастополя (4,4 коп/грн.), Чернігівської (8,9 коп/грн.), Луганської (8,8 коп/грн.) та Тернопільської (9,6 коп/грн.) областей. Ці регіони виявились малопривабливими як для внутрішніх інвесторів, так і для зовнішніх. Тобто чинник зовнішнього інвестування в даному випадку спрацьовував на поглиблення регіональної диференціації розвитку галузі, яка, зважаючи на кінцеве призначення продукції, має важливе значення для соціально-економічного розвитку регіону.

Разом з тим необхідно зазначити, що інвестиції, які забезпечують технологічний прорив та випереджаюче зростання місткості внутрішнього ринку відносно проникнення імпортованої продукції, можуть збалансувати регіональний розвиток. Якщо іноземні інвестиції спрямувати на інноваційний розвиток галузі, зовнішньоторгова лібералізація може посприяти вирівнюванню можливостей регіонів в розвитку харчової промисловості. Підтвердженням цього може слугувати низька географічна концентрація виробництва продовольчих товарів в ряді європейських країн.

Таблиця 2.14

Регіональна диференціація обсягів внутрішніх інвестицій та іноземного інвестування в харчову промисловість України, 2007

Регіони	Обсяг реалізованої продукції, млн грн	Інвестиції в основний капітал харчової промисловості		Обсяг прямих іноземних інвестицій	
		млн грн	На 1 грн. реалізованої продукції, коп.	млн дол. США на 01.01.08	На 1 грн. реалізованої продукції, центів США
Україна	109959,9	11829,8	10,8	1394,3	1,6
АР Крим	331,7	226,7	6,8	21,1	0,7
Вінницька	6488,8	533,1	8,2	37,7	0,7
Волинська	2241,7	392,6	17,5	20,8	1,2
Дніпропетровська	6991,1	469,0	6,7	34,8	0,6
Донецька	7900,2	1041,9	13,2	87,0	1,5
Житомирська	2389,8	159,2	6,7	24,2	1,1
Закарпатська	874	86,5	9,9	41,8	5,2
Запорізька	4332,1	589,3	13,6	147,6	3,7
Івано-Франківська	938	195,0	20,8	3,7	0,4
Київська	7086,7	977,8	13,8	379,5	7,4
Кіровоградська	1698,3	401,1	23,6	2,6	0,2
Луганська	1901,9	136,2	7,2	5,0	0,3
Львівська	3679,6	406,9	11,1	47,9	1,5
Миколаївська	3505,6	320,2	9,1	71,0	2,1
Одеська	4582,8	689,3	15,0	122,8	3,1
Полтавська	7569,4	720,5	9,5	28,0	0,5
Рівненська	1070,2	176,8	16,5	0,3	0,0
Сумська	2299,8	110,5	4,8	33,9	1,6
Тернопільська	1758,6	91,0	5,2	11,8	0,8
Харківська	9534,9	975,0	10,2	108,3	1,3
Херсонська	2368	333,4	14,1	40,3	2,4
Хмельницька	2377,7	329,7	13,9	4,7	0,2
Черкаська	4680,6	445,7	9,5	33,2	0,8
Чернівецька	651,6	48,3	7,4	8,1	1,3
Чернігівська	3599,2	280,2	7,8	5,8	0,2
м. Київ	15690,8	1677,8	10,7	71,8	1,1
м. Севастополь	431,6	16,3	3,8	0,6	0,1

*Складено та розраховано за даними: [Таблиця 14.3а Ф.1–Підприємництво за 2007 рік / Держ. ком. статистики України, 2008; 164, с. 18; 46, с. 2].

З метою аналізу та визначення регіональних особливостей зовнішньоекономічної діяльності харчової промисловості на картосхемі (рис. 2.8) була відображена динаміка зарубіжних інвестицій за останні роки, обсяги та структура експорту й імпорту агропродовольчої продукції, а також виокремлені групи регіонів за коефіцієнтом покриття імпорту експортом. Більш детальні дані щодо зовнішньої торгівлі агропродовольчою продукцією представлені у таблиці 2.15.

З наведених даних видно, що майже третина зовнішнього товарообміну готовою харчовою продукцією (32,4%) припадало на місто Київ, ще приблизно стільки ж на Донецьку (8,1%), Харківську (8,0%), Київську (7,2%) та Вінницьку (5,5%) області. У той же час у 9 регіонах цей показник був менший за 1%. Це такі області, як Волинська, Житомирська, Івано-Франківська, Луганська, Рівненська, Тернопільська, Хмельницька, Чернівецька, а також місто Севастополь.

При загальному від'ємному експортно-імпортному сальдо, у більшості регіонів експорт готової продукції перевищував імпорт. До регіонів нетто-експортерів у 2007 році відносились АР Крим, Вінницька, Дніпропетровська, Донецька, Житомирська, Запорізька, Івано-Франківська, Кіровоградська, Луганська, Полтавська, Рівненська, Тернопільська, Херсонська, Хмельницька, Черкаська, Чернівецька області та місто Севастополь. Нетто-імпортерами були 10 регіонів: місто Київ, Волинська, Закарпатська, Київська, Львівська, Миколаївська, Одеська, Сумська, Харківська та Чернігівська області. Показово, що жодна з цих областей не належить до внутрішніх регіонів України, тобто всі вони мають зовнішні кордони. Найбільш імпортозалежними регіонами, де коефіцієнт покриття імпорту експортом становив менше 0,5, були Київська, Волинська, Сумська та Чернігівська області. Понад третину готової харчової продукції експортує місто Київ (39,9%), що пояснюється насамперед практикою столичної реєстрації багатьох міжрегіональних торговельно-збутових мереж.

Що стосується структури зовнішньої торгівлі агропродовольчою продукцією, то вона, на наш погляд, тоді є раціональною, коли частка готової харчової продукції в її експорті є більшою, а в імпорті меншою. Більше половини експорту агропродовольчої продукції готові харчові продукти склали у Львівській (59,3%), Дніпропетровській (58,5%), Чернівецькій (50,9%), Вінницькій (72,5%), Черкаській (50,8%), Сумській (52,4%), Харківській (56,9) областях та в АР Крим (60,7%). Зрозуміло, що на величину цього показника певною мірою вплинула спеціалізація регіону, тому доцільно було виділити також і ті регіони, в яких складова готових харчових продуктів в експорті перевищувала імпорт. До цієї групи увійшли Львівська, Чернівецька, Рівненська, Луганська, Запорізька Житомирська та Вінницька області.

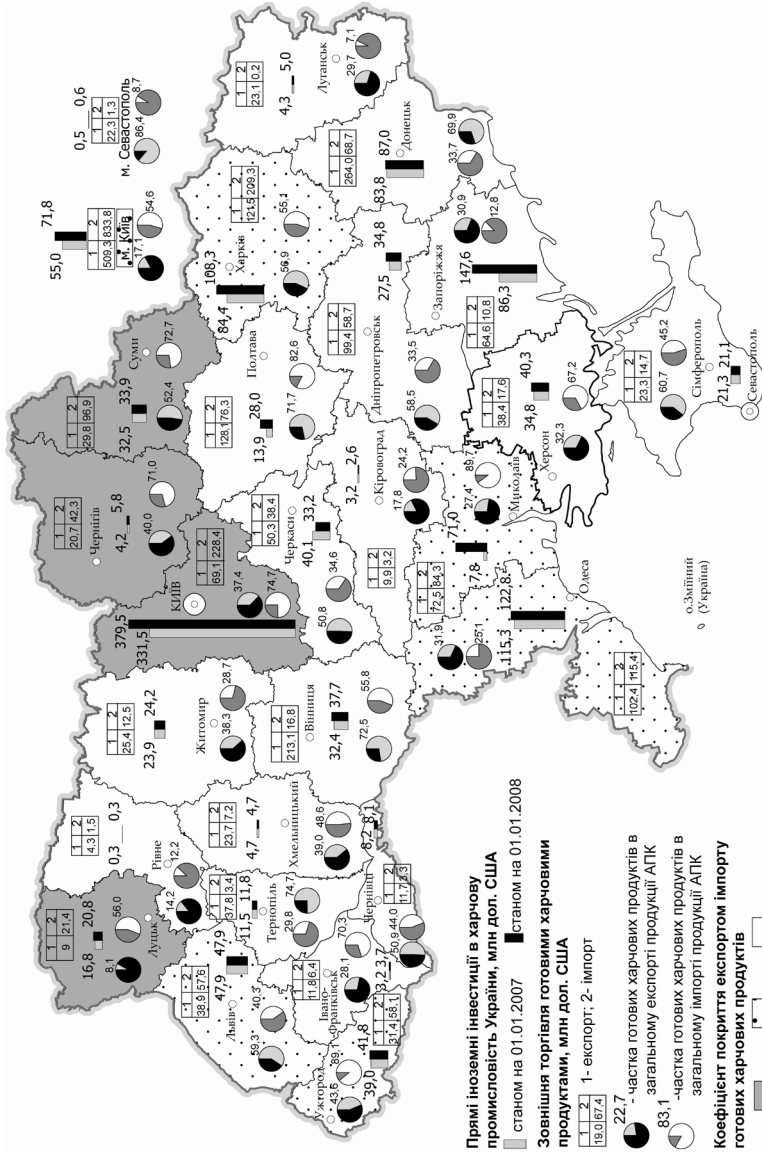

Рис. 2.8 Зовнішньоекономічна діяльність харчової промисловості України, 2007

Таблиця 2.15

Зовнішня торгівля продукцією АПК, 2007

млн дол. США

Регіони	Живі тварини, продукти тваринного походження		Продукти рослинного походження		Жири та олії тваринного та рослинного походження		Готові харчові продукти	
	Експорт	Імпорт	Експорт	Імпорт	Експорт	Імпорт	Експорт	Імпорт
Україна	747,2	771,4	1726,4	860,5	1718,0	388,2	2056,2	2090,9
АР Крим	1,5	4,4	8,8	13,3	4,8	0,1	23,3	14,7
Вінницька	8,6	2,8	24,5	7,4	47,8	3,1	213,1	16,8
Волинська	52,2	10,2	35,9	6,6	14,6	0,0	9,0	21,4
Дніпропетровська	6,4	74,5	46,2	29,9	18,0	12,0	99,4	58,7
Донецька	8,4	68,2	21,6	24,0	83,6	43,0	264,0	68,7
Житомирська	22,4	15,7	16,2	8,4	2,4	6,9	25,4	12,5
Закарпатська	0,6	0,8	14,6	6,1	25,4	0,2	31,4	58,1
Запорізька	26,0	54,0	16,1	4,8	10 2,2	14,8	64,6	10,8
Івано-Франківська	17,7	1,9	6,2	0,4	6,3	0,4	11,8	6,4
Київська	27,4	27,3	18,1	43,2	70,2	6,8	69,1	228,4
Кіровоградська	6,3	0,1	8,2	2,1	31,2	7,8	9,9	3,2
Луганська	7,2	0,9	9,1	1,6	38,5	0,1	23,1	0,2
Львівська	3,2	13,1	10,1	63,1	13,4	9,3	38,9	57,6
Миколаївська	2,3	3,9	182,1	5,8	7,5	0,0	72,5	84,3
Одеська	4,2	12,0	57,4	121,1	156,7	211,1	102,4	115,4
Полтавська	10,1	13,9	26,9	2,2	13,5	-	128,1	76,3
Рівненська	5,8	7,1	17,2	3,3	2,9	0,4	4,3	1,5
Сумська	17,4	3,4	9,2	29,9	0,5	3,1	29,8	96,9
Тернопільська	5,3	1,9	7,4	6,1	0,1	0,0	37,8	3,4
Харківська	18,8	64,6	33,2	77,2	40,1	28,9	121,5	209,3
Херсонська	1,5	0,7	57,7	7,9	21,3	-	38,4	17,6
Хмельницька	14,2	0,7	19,9	6,8	3,0	0,1	23,7	7,2
Черкаська	19,7	60,8	28,1	11,5	0,9	0,3	50,3	38,4
Чернівецька	1,3	1,2	9,7	3,0	0,3	0,0	11,7	3,3
Чернігівська	12,0	9,9	13,5	7,4	5,6	-	20,7	42,3
м. Київ	444,4	311,0	1016,7	343,4	1005,5	38,9	509,3	833,8
м. Севастополь	0,1	5,9	1,7	7,8	1,7	0,0	22,3	1,3

*Складено та розраховано за даними: [132, с. 67].

У таблиці 2.16 наведені дані рейтингової оцінки регіонів за рівнем інтегрованості у зовнішньоекономічні зв'язки. Показники зовнішньої торгівлі та іноземного інвестування були покладені в основу оцінки як визначальні.

Оскільки обсяг експортно-імпорتنих операцій регіону залежить від обсягів виробництва в ньому продовольчих товарів, рівно як і від масштабу самого регіону, для більшої коректності розрахунків при визначенні рейтингу були використані середньодушові показники

Таблиця 2.16

Рейтингова оцінка регіонів за рівнем інтегрованості харчової промисловості у світогосподарські зв'язки, 2007

Регіони	Товаро-оборот, млн дол. США	Прямі іноземні інвестиції, млн дол. США ¹	На душу населення, дол. США		Рейтингова оцінка		Загальна рейтингова оцінка
			Товаро-оборот	Прямі іноземні інвестиції	Товаро-оборот	Прямі іноземні інвестиції	
Україна	4147,1	1394,3	65,6	30,0	–	–	–
АР Крим	81,4	21,1	17,9	10,7	21	18	39
Вінницька	229,9	37,7	106,9	22,4	3	11	14
Волинська	30,4	20,8	38,6	20,1	12	12	24
Дніпропетровська	158,1	34,8	28,6	10,2	16	19	35
Донецька	332,7	87	45,1	19,1	11	13	24
Житомирська	37,9	24,2	23,5	18,5	20	15	35
Закарпатська	89,5	41,8	27,8	33,6	18	7	25
Запорізька	75,4	147,6	30,3	80,2	15	2	17
Івано-Франківська	18,2	3,7	5,4	2,7	26	23	49
Київська	297,5	379,5	127,7	217,6	2	1	3
Кіровоградська	13,1	2,6	11,7	2,5	23	24	47
Луганська	23,3	5	6,7	2,1	24	25	49
Львівська	96,5	47,9	33,7	18,7	13	14	27
Миколаївська	156,8	71	80,7	58,8	6	3	9
Одеська	217,8	122,8	74,3	51,3	8	4	12
Полтавська	204,4	28	95,4	18,3	4	16	20
Рівненська	5,8	0,3	3,5	0,3	27	27	54
Сумська	126,7	33,9	78,7	28,2	7	8	15
Тернопільська	41,2	11,8	27,9	10,7	17	17	34
Харківська	330,8	108,3	85,7	38,6	5	5	10
Херсонська	56	40,3	27,6	36,2	19	6	25
Хмельницька	30,9	4,7	14,2	3,5	22	22	44
Черкаська	88,7	33,2	54,8	25,1	9	10	19
Чернівецька	15	8,1	6,1	8,9	25	20	45
Чернігівська	63	5,8	48,2	5,1	10	21	31
м. Київ	1343,1	71,8	371,6	26,3	1	9	10
м. Севастополь	23,6	0,6	31,9	1,6	14	26	40

*Складено та розраховано за даними: [132, с. 7, 67; 46, с. 2];¹Станом на 01.01.08

обсягів зовнішнього товарообороту. Такі самі розрахунки були зроблені і відносно імпорту. Загальна рейтингова оцінка визначалась як сума рейтингу за обома показниками.

Рейтингова оцінка інтегрованості харчової промисловості регіонів України в світогосподарські зв'язки дала можливість виявити за цією ознакою п'ять груп регіонів:

1) лідери (рейтинг від 2 до 10): Київська (3), Миколаївська (9), Харківська (10) області та місто Київ (10);

2) високоінтегровані (рейтинг від 11 до 20): Одеська (12) Вінницька (14), Сумська (15) Запорізька (17), Черкаська (19), Полтавська (20) області;

3) середньоінтегровані (рейтинг від 21 до 35): Волинська та Донецька (24), Закарпатська та Херсонська (25), Львівська (27), Чернігівська (31), Тернопільська (34), Дніпропетровська та Житомирська (35) області;

4) слабоінтегровані (рейтинг від 36 до 45): АР Крим (39), місто Севастополь (40), Хмельницька (44), Чернівецька (45) області;

5) аутсайтери (рейтинг від 46 до 54): Кіровоградська (47), Івано-Франківська та Луганська (49), а також Рівненська (54) області.

РОЗДІЛ 3. ВИЗНАЧЕННЯ СТРАТЕГІЧНИХ ПРІОРИТЕТІВ РОЗВИТКУ ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ УКРАЇНИ

3.1. Вступ до СОТ: основні завдання розвитку галузі в умовах зовнішньоторговельної лібералізації

Вітчизняна економіка та її галузі, у тому числі і харчова промисловість, все активніше залучаються до процесів глобалізації, інтегруючись у світову економічну систему через нарощування обсягів зовнішньоторговельного обороту, динамічне залучення іноземних інвестицій та активну інвестиційну діяльність вітчизняних підприємницьких структур, що відчутно позначається на розвитку внутрішнього ринку, а також через приєднання України до СОТ, що призведе до ще більшої відкритості економіки.

Приєднання до СОТ має для України стратегічне значення, яке, на думку більшості дослідників, полягає в активізації інтеграції України у європейські та світові процеси і структури, а також у стимулюванні системного реформування національної економіки згідно з принципами лібералізації та відкритості ринку.

У теперішній час членами СОТ є 152 держав, у тому числі 8 колишніх республік СРСР. Однак членство України в СОТ не самоціль, потрібен виважений і ретельний розрахунок всіх економічних наслідків такого кроку для національного господарства.

З того моменту, коли на офіційному рівні була задекларована позиція нашої держави щодо започаткування процесу вступу до Світової організації торгівлі, за уніфікованими правилами якої здійснюється близько 90% обсягів світової торгівлі, суттєво активізувалось в суспільстві і серед науковців обговорення цих проблем в контексті визначення плюсів і мінусів для національного господарства, а також його окремих секторів і галузей в засобах масової інформації, на конференціях різних рівнів, у галузевих виданнях та солідних наукових публікаціях.

Опрацювання літературних джерел з проблем приєднання до СОТ [7; 18; 25; 28; 29; 31; 43; 46; 73; 84; 85; 91; 92; 98; 109; 116; 123; 128; 134; 135; 138; 141–143; 148; 149; 160–162], експертні оцінки та власні дослідження дозволили автору виділити основні очікувані позитивні й ймовірні негативні наслідки вступу до цієї організації для харчової промисловості.

Позитивні наслідки:

- доступ на зовнішні продовольчі ринки країн-членів СОТ;
- поступове поширення на вітчизняний агропродовольчий сектор міжнародних правил торгівлі, страхування, кредитування, інвестування тощо;

- диверсифікація торговельних потоків і більш повна реалізація зовнішньоекономічного потенціалу галузі;
- збільшення прямих іноземних інвестицій в галузь;
- підвищення якості вітчизняної продукції через підвищення конкуренції на ринку.

Серед загроз та ризиків найбільш небезпечними є:

- зменшення рівня захисту внутрішнього продовольчого ринку;
- скорочення обсягів продажів продукції харчової промисловості в короткостроковій перспективі;
- загроза для цукрової та м'ясо-молочної галузі через імпорт більш дешевої продукції, ніж вітчизняна;
- погіршення фінансових результатів ряду вітчизняних підприємств через посилення конкуренції між власною та імпортованою продукцією;
- прискорення процесу поглинання вітчизняних підприємств міжнародними корпораціями та перерозподіл ринків;
- ймовірність банкрутства малих підприємств харчової промисловості через нестачу внутрішніх коштів на оновлення виробництва.

На думку більшості експертів, вступ України до СОТ та приєднання її у подальшому до зони вільної торгівлі з країнами ЄС може виявитись ефективним стимулом для розвитку галузей харчової промисловості, і в першу чергу тих з них, які вже достатньо часу працювали в умовах жорсткої конкуренції, змагаючись як між собою на внутрішньому ринку, так і з транснаціональними компаніями. Мова йде, зокрема, про кондитерську та пивобезалкогольну галузі. Серед переваг цих галузей, які забезпечують можливість успішно конкурувати з іноземними виробниками, є слабка залежність від вітчизняної сировинної бази, яка на сьогодні не задовольняє зростаючі потреби харчової промисловості у кількості і якості сільськогосподарської сировини. Так, наприклад, в умовах насиченого внутрішнього ринку ряд вітчизняних виробників кондитерської галузі (“АВК”, “Рошен”, “Конті”) вже сьогодні нарощують виробництво продукції преміум-сегменту, орієнтуючись на спрощений доступ в умовах приєднання до СОТ до європейських споживачів, купівельна спроможність яких є значно вищою, ніж споживачів країн СНД, що може збільшити доходи цих компаній. Додатковий стимул для розвитку від зовнішньоторговельної лібералізації отримають також підприємства-лідери інших галузей харчової промисловості, які встигли вкласти значні кошти в переоснащення виробництва та закупівлю сучасних технологій.

Разом з тим, фахівці очікують у короткостроковому періоді скорочення продажів харчової продукції вітчизняних виробників у

середньому до 10%, а подальший розвиток подій ставиться у залежність від якісних змін в галузі, здатності підприємств харчової промисловості швидко переорієнтуватися на більш технологічні виробництва та активніше застосовувати більш ефективні управлінські підходи і методи просування продукції на внутрішній та зовнішній ринки.

Фахівці Мінагрополітики застерігають, що найбільше від вступу до СОТ можуть постраждати цукрова, молочна та плодоовочеконсервна галузі, оскільки їхня сировинна база формується дрібними господарствами, виробництво яких не може повністю відповідати сучасним вимогам до якості і діючим на світовому ринку стандартам. У цукровій промисловості зможуть вижити лише крупні підприємства, які мають розроблену стратегію власного розвитку, в умовах кризи бурякоцукрового виробництва диверсифікують постачання сировини та використовують можливості переробки сирцю з цукрової тростини. Ситуацію в молочній галузі ускладнює те, що близько двох третин молочної сировини, яка виробляється в Україні, не відповідає нормам СОТ.

Неоднозначними є прогнози розвитку м'ясної промисловості в нових умовах. Доступ на європейські ринки тут також ускладнюватиме недостатньо висока якість вітчизняної сировини. Найбільш складною прогнозується ситуація для виробників свинини, собівартість виробництва якої відчутно вища за європейську. Кращі справи у виробників яловичини та м'яса птиці, які в останні роки інвестували значні кошти в розвиток своїх виробництв.

Відмінності у наслідках вступу України до СОТ для різних галузей харчової промисловості можуть бути пов'язані і з орієнтацією деяких з них у національному і регіональному масштабі на пріоритетному задоволенні потреб експорту або внутрішніх потреб. Ще одним чинником відмінності в ймовірних наслідках може бути різниця в цінній еластичності окремих груп продовольчих товарів. Зрозуміло, галузі, продукція яких має більш високу цінову еластичність, відчутніше реагуватимуть на зміни умов доступу до ринків.

Крім полегшення доступу до головних експортних ринків, фахівці вважають перевагами членства в СОТ “посилення національних політик, інституцій та їх можливостей у міжнародній торгівлі товарами і послугами; доступ до механізмів розв'язання суперечок у торговельних питаннях; місце за столом: члени СОТ встановлюють правила, за якими здійснюється більша частина світової торгівлі” [135, с. 4].

В умовах загострення конкуренції на світовому продовольчому ринку поширеною практикою є встановлення вимог до безпеки та якості харчових продуктів, які у такому випадку виступають в якості нетарифних протекціоністських заходів. З метою запобігання зловживань

в цій сфері в міжнародній торгівлі були встановлені правила, за якими уряди країн, які вводять санітарні норми, повинні підтвердити, що такі заходи є виправданими, мають наукове обґрунтування і продемонструвати, що вони поширюються і на національну продукцію, тобто засвідчити відсутність дискримінації іноземного виробника. Ці правила прописані в Угоді про застосування санітарних та фітосанітарних заходів, яка має на меті захист здоров'я населення від неякісних та небезпечних продуктів як внутрішнього, так і іноземного походження, а також в Угоді про технічні бар'єри в торгівлі, щоб запобігти несправедливу дискримінацію імпортованих товарів. Зокрема, в преамбулі до Угоди про застосування санітарних та фітосанітарних заходів зазначається, що "для жодного члена СОТ не повинні створюватися перешкоди щодо введення або застосування заходів, необхідних для захисту життя чи здоров'я людини, тварин чи рослин, за умови, що ці заходи не застосовуються у спосіб, який являє собою засіб свавільної або невиправданої дискримінації між членами СОТ, на території яких існують однакові умови, або який являє собою приховане обмеження міжнародної торгівлі" [193]. Ставши повноправним членом СОТ, Україна зможе уникнути подібних нетарифних бар'єрів для свого продовольчого експорту через встановлення спільних правил в товарообміні.

Крім того, вступивши до СОТ, Україна зможе увійти до робочої групи з надання такого членства Росії і поставити питання про захист вітчизняної харчової промисловості від економічно необґрунтованих бар'єрів з боку цієї країни (згадаймо цукрові, кондитерські, молочні війни, які використовувались урядом Росії не лише для захисту власного внутрішнього ринку, а як політична зброя – спроба економічного тиску для досягнення певних політичних цілей).

Найбільшою загрозою від набуття членства в СОТ вважається зменшення рівня захисту внутрішнього продовольчого ринку через обмеження можливостей митно-тарифного регулювання, цінової, експортної та бюджетної підтримки виробників, спрощення процедур, пов'язаних з нетарифними обмеженнями в зовнішній торгівлі, включаючи ліквідацію ліцензування та квотування імпорту продовольчих товарів.

Дійсно, із вступом до СОТ державна підтримка та запровадження тарифних і нетарифних обмежень експорту окремих видів продукції відчутно скоротяться. Україна зможе застосовувати лише адвалерні ставки митних тарифів замість комбінованих та спеціальних, які діють зараз в окремих групах товарів; практично повністю виключається можливість експортної та цінової підтримки підприємств. Однак і після вступу до СОТ залишається достатньо можливостей для підтримки харчової промисловості, оскільки граничний рівень підтримки галузей

продовольчого сектору через програми “жовтої скриньки” за нормами СОТ набагато вищий за ту підтримку, що надається сьогодні в Україні сільському господарству. Крім того, підтримка може здійснюватись шляхом збільшення бюджетного фінансування програм “зеленої скриньки”, що не обмежується в СОТ. У цьому зв’язку необхідно зазначити, що правилами СОТ дозволяється використовувати певні заходи захисту внутрішнього ринку, такі як: захисні (ст. XIX ГАТТ); антидемпінгові (ст. VI ГАТТ); компенсаційні заходи (ст. XVI ГАТТ). Це дає можливість членам СОТ в протекціоністських цілях застосовувати різні види мита на період від 4 до 8 років, а для країн, що розвиваються, від 6 до 10 років.

Відмова на виконання вимог СОТ від ряду нетарифних обмежень, зокрема ліцензування і квотування імпорту продовольчих товарів, дійсно, може спровокувати збільшення ввозу продовольчих товарів на митну територію України, однак при цьому залишається можливість використовувати інші нетарифні заходи, зокрема додаткові збори, які стягуються з імпортованих продовольчих товарів у розмірі понад встановлений митний тариф і які компенсують бюджетні втрати від зниження ставок митних тарифів. Обмеження імпорту продовольчих товарів також дозволить захистити національного виробника.

Принагідно слід зазначити, що зменшення тарифної складової в національному регулюванні міжнародної торгівлі і перенесення акценту на нетарифні методи, в першу чергу на широке застосування особливих засобів захисту національного ринку (антидемпінгові і компенсаційні мита, кількісні обмеження, технічні, санітарні норми і стандарти), є загальносвітовою тенденцією. Сучасний світовий досвід доказав більш високу порівняно з тарифами ефективність застосування подібних заходів для захисту внутрішнього ринку. Грамотне використання нетарифних захисних засобів компенсуватиме ті збитки, які вітчизняні виробники можуть мати через зниження митно-тарифних захисних бар’єрів.

Для збільшення обсягів експорту в умовах зовнішньоекономічної лібералізації вирішальне значення має безпечність харчових продуктів, що експортуються. Якщо підприємства харчової промисловості будуть не здатні покращити переробку та контрольні механізми якості та задовольнити вимоги країн-імпортерів стосовно безпечності своєї продукції, втримати експорт на досягнутому рівні, тим більше збільшити його не вдасться. Разом з тим харчові продукти, які імпортуються в країну, також мають підлягати контролю, для чого потрібна відповідна інфраструктура, яка дозволяє краще виявляти харчові продукти які не відповідають національним вимогам, оскільки недоліки вхідного контролю слід сприймати як дискримінацію вітчизняних виробників, але вже з боку власного уряду.

Серйозною проблемою і для вітчизняних виробників, і для споживачів продовольчих товарів є поступове скорочення переліку харчових продуктів, що підлягають обов'язковій сертифікації, яке здійснюється на вимогу країн-членів СОТ, особливо США. І проблема не стільки в самій відміні, скільки в тому, що відбувається вона без підкріплення або компенсації іншими заходами, що забезпечують контроль за якістю та безпечністю продукції. На сьогодні залишилось тільки 26 видів продуктів харчування, які підлягають обов'язковій сертифікації. За даними науково-дослідного центру випробовування продукції «Укрметтестстандарт», який здійснив вибіркового аналіз продукції, що не підлягає обов'язковій сертифікації на відповідність до діючих норм, у 90% молочних продуктів різних фірм-виробників було виявлене значне перевищення норми вмісту бензойної кислоти (Е 210) – в окремих продуктах до 232 мл при нормі вмісту бензойної кислоти 5 мл на 1 кг. Виробники свідомо перевищують вміст бензойної кислоти з метою продовження терміну зберігання продукту. З досліджуваних за мікробіологічними показниками глазурованих сирків 100% не відповідали прийнятим нормам. Крім того, в молочній продукції, яка проходила перевірку, часто зустрічались бактерії кишкової палички.

Фактично неконтрольованим в нашій країні є використання різного роду домішок, у тому числі імпортованих стабілізаторів, консервантів, емульгаторів, наповнювачів, барвників, ароматизаторів тощо в м'ясній, молочній, хлібопекарській, пивоварній, кондитерській промисловостях та у виробництві безалкогольних напоїв. На українському ринку продаються десятки видів харчових продуктів іноземного виробництва, маркованих так званим індексом Е, за яким стоять компоненти, заборонені в розвинутих європейських країнах до використання у виробництві і реалізації. Невідповідність вітчизняних учасників продовольчого ринку в усіх цих питаннях європейському нормативному простору є надзвичайною.

Тож в умовах приєднання до СОТ гостро постала необхідність зміни вітчизняного законодавства, яке регулює питання якості та безпеки харчових продуктів. Україні необхідне формування власного продовольчого законодавства та створення загальнодержавної системи боротьби із напливом на вітчизняний ринок неякісної і небезпечної продукції. Показово, що на сьогодні у законодавстві України відсутній єдиний нормативний акт, який би містив чіткий та повний перелік документів для підтвердження якості та безпечності продовольства, що імпортується в країну. Найбільш конкретний перелік таких документів порівняно з іншими нормативними актами, що регулюють питання імпорту продовольства, міститься у Законі України "Про якість та безпеку харчових продуктів і продовольчої сировини". Це декларація про відповідність, сертифікат про відповідність, ветеринарний

сертифікат, висновок санітарно-гігієнічної експертизи [71]. Однак часті поправки до цього Закону й до інших нормативних актів, що регулюють ці питання, дезорієнтують іноземних експортерів у вітчизняному законодавстві та не дають можливості їм здійснювати планування своєї діяльності у короткостроковому періоді.

Для створення українського продовольчого законодавства і системи безпеки харчових продуктів необхідно модернізувати вітчизняну базу стандартів. При цьому треба мати на увазі, що СОТ не є організацією, яка розробляє стандарти на певні види харчової продукції. Стандартизація покладена на Codex Alimentarius Commission (CAC). Всесвітня організація охорони здоров'я (WHO) забезпечує наукову базу для розробки CAC міжнародних стандартів і надає країнам-членам FAO та WHO поради стосовно розробки їхніх власних національних стандартів та заходів з безпеки продуктів харчування. При удосконаленні продовольчого законодавства Україні треба орієнтуватись на законодавство ЄС, яке не має значних розбіжностей з CAC і дотримується навіть більш суворих, ніж CAC, регламентів, зокрема стосовно вмісту генетично модифікованих організмів та гормонів в харчових продуктах. Європейська система безпеки продовольчого ринку може бути використана Україною як модель для формування своєї власної системи стандартизації. Таким чином буде створена необхідна передумова для інтеграції харчової промисловості України в світовий економічний і, зокрема, агропродовольчий простір [24; 52; 95; 111; 142; 125; 153; 186].

В «Білій книзі про безпеку харчових продуктів» Комісії Європейських Співтовариств відзначається, що «Харчова промисловість і виробництво напоїв – провідна промислова галузь ЄС, яка щорічно виробляє продукції майже на 600 млрд євро, або близько 15% від загального виробництва продукції. Міжнародне порівняння показує, що ЄС – найбільший у світі виробник продуктів харчування і напоїв. Харчова промисловість й підприємства з виробництва напоїв – третій найбільший промисловий роботодавець у ЄС. У цій сфері зайнято 2,6 млн працюючих, з яких 30% зайняті на малих і середніх підприємствах... Експорт сільськогосподарської продукції, продуктів харчування й напоїв складає приблизно 50 млрд євро на рік» [7, с. 5]. Важлива роль харчової промисловості в економіці ЄС та пріоритетність здоров'я населення зумовлює високу значимість проблем дотримання безпеки та якості харчової продукції з боку суспільства, і передусім виробників та відомств.

Продовольче законодавство ЄС почало формуватись ще з 1956 року (рік підписання Римського Договору), а свій завершальний вигляд отримало з прийняттям 28 січня 2002 року Регламенту №178/2002 про встановлення загальних принципів і приписів продовольчого

законодавства, про утворення Європейського органу з безпеки харчових продуктів і закріплення процедур стосовно безпеки продовольчих товарів: “...даний регламент закріплює базові норми з питань однієї з самостійних галузей правового регулювання Європейського співтовариства – продовольчого законодавства...(англ.: food Law)” [152, с. 2].

Одним з головних документів в цьому законодавстві є Директива 2001/95/ЄС (EU Directive 2001/95/EC on General Product Safety) з загальної безпеки продукції. В її преамбулі зазначено, що “дійсна Директива є джерелом “горизонтального законодавства” Європейського співтовариства (англ.: horizontal Community legislation), яке має гарантувати безпеку людей відносно будь-яких видів і категорій запропонованої їм продукції”. І далі: “горизонтальне законодавство країн-членів про безпеку продукції...змушує господарюючі суб’єкти виробляти тільки безпечну продукцію” [45, с. 2].

Поширення принципів загального “горизонтального законодавства” в продовольчому сегменті права було закріплено згаданим вище Регламентом №178/2002. Була сформована правова вертикаль, в рамках якої розмістились “горизонтальні” і “вертикальні” директивні документи в порядку підпорядкованості їхніх правових норм. Ця схема показує розподілення і самих “горизонтальних” актів по рівням різної юридичної сили, оскільки вони мають норми, які відносяться до всієї продукції (Директива 2001/95/ЄС), до всіх видів харчової продукції (Регламент №178/2002) або до окремих груп характеристик (гігієна, етикетування, маркування тощо).

“Вертикальні” акти містять норми, які стосуються специфічних вимог до безпеки окремих видів харчових продуктів: наприклад, директиви 64/433/ЄЕС (свіже м’ясо), 71/118/ЄЕС (яйця), 92/46/ЄЕС (молоко і молочні продукти), 91/493/ЄЕС (рибна продукція) і т.д. Ці документи охоплюють всі сторони виробництва (сировину, виробничі процеси, інгредієнти, упаковку тощо) і передбачають контроль за всіма стадіями виробництва продуктів харчування – “від лану до столу”.

Загалом на території ЄС вимоги до безпечності сільськогосподарської сировини рослинного та тваринного походження, а також продуктів її переробки регламентуються великою кількістю законодавчих актів, зокрема: 14 директивами та регламентами щодо молока та молочних продуктів, 44 – щодо худоби та харчових продуктів тваринного походження (серед них 7 стосуються вимог до селекції свиней, великої рогатої худоби, кіз, овець; 29 – визначення максимально дозволеного залишку продуктів ветеринарії та залишків вмісту ветеринарних лікарських засобів у харчових продуктах тваринного походження тощо), 3 – щодо цукру та меду, а також рядом законодавчих актів, які містять

вимоги до фасованої продукції, маркування, вмісту ГМО, відбору зразків та методів аналізу для контролю вмісту забруднювачів у харчових продуктах та інші.

Багато з документів європейського продовольчого технічного законодавства стосуються не тільки продукції, але й організації ринку. Наприклад, Директива 89/397/ЄЕС про проведення офіційного контролю харчових продуктів, яка визначає мінімальні міри контролю для всієї території ЄС із зазначенням того, як і коли повинні проводитись інспекції. Або Директива 91/496/ЄЕС, яка встановлює принципи управління організацією ветеринарних перевірок.

У 2003 році було створене незалежне Європейське Продовольче Відомство (European Food Safety Authority, EFSA) для змін в правових рамках безпеки харчових продуктів та кормів на основі нових знань, співпраці з національними науковими організаціями незалежно від економічних та політичних інтересів.

Загалом система державного контролю за безпекою продовольчого ринку, що склалася в ЄС, характеризується достатньо великим рівнем жорсткості. І ця жорсткість з посиленням державного впливу на економіку зростає. Від кандидатів у члени ЄС вимагається створення та втілення правових положень про продовольчу безпеку, адекватних систем контролю, рівнозначних тим, які діють в ЄС. Зрозуміло, це є виклик для країн, які планують інтегруватись до ЄС і які мають ввести необхідні правові норми з урегулювання систем контролю за якістю та безпекою виробництва та його модернізації, що уможливить застосування сучасних систем контролю безпеки та менеджменту якості харчової продукції.

Фахівці Мінагрополітики відзначають, що Україна все більше взаємоінтегрується з Європою, де застосовуються сучасні методи управління якістю, доквіллям в рамках міжнародних стандартів ISO 9000 та 14000, системи управління безпечністю харчових продуктів за стандартами ISO 22000 та на основі принципів HACCP. На початок 2008 року менеджмент безпечності та якості продукції і доквілля вже впроваджений на 144 вітчизняних підприємствах, у тому числі: міжнародні стандарти ISO 9000 – на 102 підприємствах; на 9 підприємствах впроваджені системи управління доквіллям за стандартами ISO 14000; на 11 підприємствах – системи управління безпечністю харчових продуктів за стандартами ISO 22000; на 22 підприємствах – системи управління безпечністю харчових продуктів на основі принципів HACCP. На 45 підприємствах харчової промисловості системи управління безпечністю та якістю харчової продукції перебувають у стані впровадження, а на 88 підприємствах розпочаті роботи по їх створенню.

З метою адаптації українського законодавства до європейського, гармонізації вітчизняної нормативної бази з міжнародними і європейськими стандартами, поступового переходу від обов'язкової сертифікації до оцінки відповідності за вимогами технічних регламентів, зміцнення та розвинення спроможності українських інституцій у сфері ринкового нагляду на основі досвіду держав-членів ЄС Держспоживстандартом України був розроблений “Стратегічний план трансформації системи технічного регулювання на 2007–2010 роки”, який передбачає конкретні кроки щодо розширення і активізації співробітництва з міжнародними організаціями зі стандартизації, у першу чергу з ISO. Це, зокрема, прискорення темпів гармонізації міжнародних стандартів; організація визначення ринкової відповідності проектів майбутніх стандартів з урахуванням обслуговування промисловості, потреб ринку; розроблення механізму, за допомогою якого враховуватиметься громадська оцінка проектів стандартів.

На сьогодні українські стандарти з безпеки мікробіологічних, хімічних та забруднюючих речовин все ще відрізняються як за вмістом, так і за максимально допустимими рівнями (МДР) від вимог законодавства ЄС, а також деякі одиниці виміру, які використовуються в Україні, відрізняються від системи вимірювання в країнах ЄС. Крім того, за діючими стандартами перевірка сировини та кінцевого продукту на показники безпеки здійснюється за однаковими МДР. Це має бути переглянуто з точки зору необхідності та доцільності. Потрібно також відповідно до вимог міжнародного законодавства визначитися з належною перевіркою показників безпеки в сировині і кінцевій продукції та здійснити наукове обґрунтування на основі аналізу ризиків. До того ж українські стандарти потребують спрощення та суттєвого зменшення кількості деталей.

Технічні бар'єри у торгівлі, крім застосування технічних, санітарних та фітосанітарних регламентів і стандартів, процедур сертифікації та інспекції, що відповідають європейським, потребують дотримання вимог, до фасування, пакування, маркування, етикетування та кодування продукції. Так, на етикетках продовольчих товарів має розміщуватись інформація про країну походження, виробника, сорт, вміст харчових домішок, масу, об'єм, термін зберігання, дата випуску продукції на національній мові виробника і мові країни, для якої призначений товар. Вказується також відомство, що здійснює контроль за якістю товару. Таким чином, правила етикетування повинні відповідати національному законодавству і міжнародним угодам, наприклад: на тютюнових виробках розміщується інформація про шкідливість паління, а продовольчі товари спеціального призначення – про калорійність, вміст основних компонентів,

придатності для дієтичного харчування та для осіб, що страждають на діабет [153; 7, с. 32]. Серед останніх поправок в європейському продовольчому законодавстві до порядку етикетування є вимога надання повної інформації про склад продукту харчування для тих споживачів, які за станом здоров'я або з етичних міркувань повинні або хочуть уникнути певних інгредієнтів.

Директива ЄС про етикетування забороняє приписування будь-якому продукту харчування властивостей запобігати або лікувати захворювання чи давати посилання на таку властивість, тоді як для вітчизняних виробників така практика є досить популярною. Точка зору Єврокомісії відносно того, що етикетка і реклама продукту харчування не повинні орієнтувати споживача на вирішення проблем із здоров'ям завдяки вживанню продуктів харчування, яке ніби-то може запобігти або вилікувати ту чи іншу хворобу, пояснюється тим, що насправді така інформація може спонукати споживачів до незбалансованого дієтичного вибору [7, с. 32].

Продукти, що вироблені з екологічно чистої сировини, також мають бути відповідним чином етикетовані. У 2000 році в ЄС була запроваджена спеціальна емблема для продовольчих продуктів, виготовлених із застосуванням органічних технологій, яка вказує, що ці продукти були вироблені у відповідності до інспекційної схеми ЄС. Застосування цієї емблеми поки що не є обов'язковим, і виробники використовують її на добровільних засадах з метою підвищити рівень довіри споживачів до своєї продукції і забезпечити кращу ідентифікацію екологічних продуктів на ринку [52, с. 29].

Дуже часто як конкурентна перевага вітчизняної продовольчої продукції відзначається її екологічна чистота, однак варто враховувати, що органічні продукти, які постачаються з території третьої країни, можуть бути виставлені для продажу в країнах ЄС в цьому статусі лише за умов еквівалентності правил та гарантій, що екологічне землеробство в цій країні відповідає європейським вимогам. Генетично модифіковані організми (ГМО) і продукти, вироблені з їх використанням, не розглядаються як органічні.

Таким чином, забезпечення відповідності вітчизняної харчової продукції європейським стандартам є необхідною передумовою конкурентоздатності галузі на зовнішніх ринках та важливим чинником її конкурентоспроможності на внутрішньому. Власне досягнення конкурентоспроможності вітчизняної харчової промисловості та конкурентоздатності її продукції є основним засобом, який дозволяє максимізувати позитивні ефекти і мінімізувати загрози та ризики, пов'язані із зовнішньоторговельною лібералізацією.

Підвищення рівня конкурентоспроможності харчової промисловості та зміцнення її експортного потенціалу безпосередньо пов'язано з такими заходами, як модернізація та технічне переозброєння; впровадження сучасних технологій, систем управління якістю, фасувально-пакувального обладнання; розробка і виробництво нових видів продукції та інших інновацій.

Аналіз конкурентоспроможності харчової промисловості показав її неоднорідність в галузевому розрізі, що має бути враховано при визначенні стратегічних пріоритетів розвитку. Результати аналізу представлені у карті конкурентоспроможності харчової промисловості (табл. 3.1).

Таблиця 3.1

Карта конкурентоспроможності харчової промисловості

Конкурентні недоліки	Галузі	Чинники конкурентоспроможності
Низький рівень конкуренції, олігополізація ринку, залежність від імпортованої сировини та технологій	Пивоварна	Модернізація виробництва після входження в ТНК
	Тютюнова	
	Кондитерська	Модернізація виробництва, у тому числі за рахунок іноземних інвестицій
	Виробництво безалкогольних напоїв	
Високий рівень тінювого сектора	Плодоовочеконсервна	
Нестача сировини, відставання розвитку сировинних баз	Виробництво алкогольних напоїв	Швидке зростання ринку
	М'ясна і молочна	
Відсталий технічний рівень	Цукрова	Державна підтримка
	Борошномельно-круп'яна	
Високий рівень тінювого сектору	Хлібопекарська	
	Спиртова	

*Складено автором.

Дослідження показало, що сьогодні в харчовій промисловості України вже існують і продовжують своє подальше формування виробництва, здатні на рівних конкурувати з продукцією зарубіжних виробників. Крім того, певна кількість підприємств має значний потенціал конкурентоспроможності. В першу чергу це підприємства кондитерської, пивоварної, тютюнової, олійно-жирової галузей та виробництво безалкогольних напоїв, високі конкурентні позиції яких забезпечуються застосуванням сучасних видів обладнання, освоєнням інноваційних технологій, впровадженням прогресивних методів організації і управління виробництвом та правильним вибором стратегії розвитку.

Основним стримуючим чинником підвищення ефективності й конкурентоздатності ряду галузей харчової промисловості є низька рентабельність виробництва та наявність у галузі значної частки збиткових підприємств. Це, зокрема, стосується цукрової та спиртової промисловостей. В дореформений період ці галузі посідали помітне місце серед галузей харчової промисловості України, а їхня продукція складала вагомую частку в експорті агропродовольчої продукції країни. Зокрема, за виробництвом цукру країна посідала 1-е місце в Європі, а в колишньому СРСР частка України у виробництві цукру становила біля 60%. Ринками збуту продукції були, в основному, країни колишнього СРСР. На сьогодні ці ринки майже повністю втрачені. Слід зазначити, що стопроцентна приватизація цукрової промисловості не забезпечила появу в галузі ефективного власника. У спиртовій промисловості з порівняно високою часткою державної власності також спостерігаються низькі економічні результати. Основними чинниками, що обумовили неконкурентоспроможність цих галузей, були висока матеріало- й енергомісткість, а отже і висока собівартість виробництва. Не слід також відкидати й такий чинник, як тиск з боку іноземних конкурентів. Показово, що рекомендації іноземних експертів, зокрема з таких міжнародних організацій, як TACIS (програма Європейського співтовариства з сприяння технічному розвитку країн СНД та Монголії) та UNIDO (Організація Об'єднаних Націй з промислового розвитку) щодо подальшого розвитку зводяться до ліквідації потужностей, які на сьогодні є надлишковими, що, на наш погляд, не відповідає національним інтересам України і загострюватиме й так досить складну ситуацію в селях, що розташовані в сировинних зонах підприємств цих галузей. На нашу думку, позиція держави стосовно підтримки цих галузей повинна бути більш активною, оскільки, не отримуючи доходу, достатнього для накопичення капіталу, підприємства цих галузей не спроможні сьогодні інвестувати своє виробництво і створювати конкурентну продукцію.

Варто також наголосити, що не зважаючи на те, що понад 98% підприємств харчової промисловості перебувають у недержавній формі власності, роль держави в створенні умов для забезпечення ефективної економічної діяльності і досягнення високої конкурентоспроможності вітчизняних виробників має бути більш значною і адекватною викликам світової економіки. Саме держава як головний суб'єкт формування конкурентного середовища є спонукаючим чинником для підвищення конкурентоспроможності продовольчих товарів на внутрішньому і на зовнішньому ринках. Саме держава повинна забезпечити створення рівних конкурентних умов на внутрішньому ринку і підтримувати національних виробників на світових продовольчих ринках. Крім того,

важливо, щоб проблеми, пов'язані з викликами глобалізації, отримували належну увагу регіональної влади, оскільки саме на регіональному рівні функціонують харчові виробництва. Органи державного управління регіонального рівня та органи місцевого самоврядування мають сприяти нарощуванню обсягів виробництва продукції харчової промисловості, підвищенню її конкурентоспроможності через реальну допомогу у встановленні міжгалузевих економічних зв'язків, маркетингову підтримку, налагодження обміну досвідом між регіонами, відродження втрачених і створення нових прямих економічних зв'язків з регіонами інших країн у сфері виробництва та реалізації харчової продукції.

3.2. Реалізація інноваційної моделі розвитку харчової промисловості

Загострення конкуренції з боку іноземних виробників зумовлюється процесами глобалізації та економічної інтеграції. Жорсткі умови виходу на світовий продовольчий ринок передбачають дотримання технічних умов виробництва продукції, стандартизації та контролю за її якістю і потребують прискореного переходу харчової промисловості України на інноваційний розвиток. У цьому зв'язку необхідно ще раз наголосити на тому, що реалізація потенціалу харчової промисловості, ефективність виконання нею своєї місії та завдань, які постали, можливі виключно на основі інноваційного сценарію розвитку, що дозволить не тільки розв'язати існуючі проблеми, але й забезпечити формування довгострокових конкурентних переваг як для галузі, так і для країни в цілому. Інноваційний сценарій має узгоджуватись із здійснюваними в державі економічною, промисловою та інноваційною політиками і органічно поєднувати всі три напрями розвитку – економічний, промисловий, інноваційний.

У програмних документах уряду України пріоритетним завданням соціально-економічного розвитку держави визнається саме перехід економіки на інноваційний шлях розвитку. Стратегія економічного і соціального розвитку України (2004 – 2015 рр.) «Шляхом європейської інтеграції», яку розробили провідні вчені-економісти нашої країни, базовим принципом стратегічного курсу визначається утвердження України як конкурентоспроможної високотехнологічної держави [186, с. 4], перед якою на сучасному етапі постає завдання розробки необхідного нормативно-правового забезпечення та створення організаційних і економічних передумов для широкого залучення в господарський обіг науково-технічних досягнень на основі певної комерціалізації наукової

діяльності, а перед секторами та галузями економіки – організація виробництва наукомісткої конкурентоспроможної продукції.

Інноваційна діяльність в Україні вже певним чином захищена Законами України: “Про інноваційну діяльність”, “Про наукову і науково-технічну діяльність”, “Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України”, “Про наукову і науково-технічну експертизу”, “Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки”, “Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні”, “Про спеціальний режим інвестиційної і інноваційної діяльності технологічних парків”.

Вітчизняна економічна наука зробила значний внесок у розробку теоретичних основ формування інноваційно орієнтованої економіки країни, у побудову ефективних механізмів стимулювання інноваційної діяльності і комерціалізації науково-технічних розробок, у створення інноваційної інфраструктури відповідно до програм і стратегій інноваційного розвитку провідних секторів економіки. Найбільший вклад у вирішення проблеми внесли наукові праці О. М. Алімова, В. П. Александрова, О. І. Амоші, В. М. Геєця, С. М. Ілляшенка [4; 6; 50; 74; 186; 151; 184]. Інноваційний розвиток харчової промисловості, як складова загальної проблеми досліджується багатьма вченими, серед яких такі авторитетні науковці, як О. І. Дацій, Л. В. Дейнеко, А. О. Заїнчковський, Д. Ф. Крисанов, М. П. Сичевський [41; 56; 100; 101; 162]. Але, увага вчених до інноваційного розвитку поки що не дала бажаного результату в реальних економічних показниках галузей національного господарства, у тому числі і харчової промисловості. Суттєвих змін у сфері її інноваційного розвитку не відбулося. Тому дослідження проблем реалізації інноваційної моделі розвитку і надалі залишається актуальним і важливим науковим напрямом та господарської практики.

Існуючі проблеми переходу харчової промисловості на інноваційний шлях розвитку, на нашу думку, пов’язані не лише з недосконалістю організаційно-економічного механізму, який не створює достатньо стимулів для інновацій, а й рядом загальних чинників. *По-перше*, в умовах економічної нестабільності домінують короткострокові пріоритети. Підприємці орієнтуються на швидку окупність бізнесу з мінімальним ризиком, тоді як впровадження інновацій є ризикованим потребує більш значних коштів, а ефект від їх впровадження віддалений у часі. *По-друге*, значна частка підприємств харчової промисловості не повністю позбавилась наслідків економічної кризи, має низьку рентабельність виробництва і не накопичила коштів для здійснення техніко-технологічного оновлення виробництва. Особливо це стосується малих та середніх підприємств, які самостійно, без державної підтримки

не спроможні розгорнути повномасштабний інноваційний процес. *По-третє*, дешева робоча сила не заохочує підприємців модернізувати виробництво. *По-четверте*, швидка олігополізація ринків продовольчих товарів, яка відбувається сьогодні, також не сприяє впровадженню інновацій. *По-п'яте*, існують значні недоліки в системі освіти. Матеріально-технічне забезпечення навчальних закладів та їхній кадровий склад не дозволяють готувати якісний інженерно-технічний персонал, який був би здатний працювати на сучасному прогресивному обладнанні та впроваджувати новітні технології, у тому числі у сфері контролю за якістю та безпечністю продукції.

Водночас сьогодні, в умовах зростаючої конкуренції на внутрішньому і зовнішньому ринках продовольчих товарів, прискорення перебігу інфляційних процесів, постійного зростання вартості енергоносіїв, дефіциту кваліфікованої робочої сили саме інновації стають головним і необхідним чинником забезпечення конкурентних переваг для харчових підприємств і галузі в цілому. До того ж в умовах відкритості внутрішнього ринку (на вимогу СОТ зняті практично всі бар'єри для імпорту в Україну продовольчих товарів) вітчизняним споживачам пропонується широкий асортимент продовольчих товарів і видів продукції, що швидко змінюється за змістом і упаковкою. Без розвинутого власного інноваційного потенціалу вітчизняні виробники не здатні задовольнити сучасні вимоги ринку та конкурувати з більш інноваційно озброєними конкурентами. Тож постійне удосконалення обладнання й технологій та впровадження інновацій є сьогодні необхідною умовою становлення високоефективної, конкурентоздатної на внутрішньому і світовому ринках харчової промисловості України.

Інноваційна діяльність в харчовій промисловості здійснюється у різноманітних формах та в різних напрямках, головними з яких сьогодні визнано:

- розвиток та удосконалення біотехнологій переробки сільськогосподарської сировини, створення нових видів продуктів загального та спеціального призначення, застосування ферментних препаратів та біологічно активних речовин;
- удосконалення системи зберігання продовольства на всьому шляху пересування сировини і готової продукції – від поля або ферми до споживача, застосування сучасних технологій і обладнання, забезпечення максимального зберігання харчової якості та зниження втрат біологічної цінності продуктів, унеможливлення бактеріального, хімічного і фізичного забруднення;

- виробництво повноцінних продуктів харчування і високоякісних кормів для тваринництва з побічної сировини та відходів харчової промисловості;
- розробка технологій виробництва якісно нових харчових продуктів з направлено зміненим хімічним складом відповідно до потреб організму людини;
- формування удосконаленої нормативно-методичної бази державного нагляду за якістю і безпекою харчових продуктів і продовольчої сировини, контролю за виробництвом, закупками, поставками, транспортуванням, збереженням і реалізацією продукції, а також для створення умов для виробництва харчових продуктів гарантованої якості;
- розробка сучасної інструментальної й аналітичної бази для контролю безпеки продовольчої сировини та харчових продуктів. Основні інноваційні напрями розвитку харчової промисловості представлені на рис. 3.1.

Дослідження Л. В. Дейнеко, О. А. Жекової, М. П. Сичевського [55, с. 17; 41, с. 240–242; 161, с. 156] дають можливість визначити такі основні напрями інноваційної діяльності харчової промисловості:

у м'ясо-молочній галузі –

- розробка технологій, що дозволяють якнайдовше зберегти в сировині біологічно цінні речовини, підвищити смакові якості м'ясних продуктів та забезпечити більш повну переробку відходів виробництва;
- створення та впровадження високопродуктивного обладнання з програмним управлінням для виробництва охолоджених і швидкозаморожених готових до споживання м'ясних продуктів та напівфабрикатів;
- удосконалення існуючих і розробка нових об'єктивних критеріїв оцінки якості м'ясної сировини, інгредієнтів готової продукції і напівфабрикатів для здійснення контролю критичних точок у повних технологічних циклах;
- створення інтегрованої системи прогнозування якості сировини і м'ясопродуктів для гарантування санітарно-мікробіологічної безпечності продукції;
- розробка рецептури м'ясних продуктів для дитячого, дієтичного і спеціального харчування на основі комп'ютерних технологій;
- технологічне удосконалення обладнання для переробки і сушки молочної сировини з метою економії енергоресурсів і зниження металоємкості конструкцій;
- розробка рецептур і технологій виготовлення нових видів молочної продукції підвищеної харчової і біологічної цінності тривалого зберігання;

Рис. 3.1 Інноваційні напрями розвитку харчової промисловості України

- розробка нових видів молочних продуктів дитячого асортименту;
- вибір молочної сировини та методів модифікації основних компонентів, у тому числі й заквасочних культур, для конструювання складу харчових продуктів для дітей раннього віку, а також для геродієтичного і лікувально-профілактичного призначення.
- створення нової групи харчових продуктів на основі молочної і немолочної сировини, яка має бути аналогом коров'ячого молока із характерними властивостями молочних продуктів і сферою їх використання;
- удосконалення технології стерилізації молочної продукції в потоці з асептичним розливом із збільшеним терміном зберігання;
- застосування нових видів вітчизняних пакувальних матеріалів;
- у *масложировій галузі* –
- впровадження комплексного обладнання для забезпечення повного циклу виробництва олії та похідних продуктів (маргарину, майонезу тощо), а саме: устаткування для сушіння та подрібнення насіння, сепараторів для гідратації, екструдерів-пресів та ліній безперервної рафінації;
- застосування в технологіях виробництва олій та жирів нових видів каталізаторів;
- удосконалення технології екстракції олій та виробництва маргарину;
- використання відходів олійножирового виробництва для створення нової продукції;
- застосування спеціальних технологій для покращення органолептичних і фізико-хімічних властивостей вершкового масла та спредів на основі використання натуральних смакових та ароматичних добавок із натуральної молочної сировини, а також концентрованих ароматизаторів, красителів, антиоксидантів, консервантів, емульгаторів, стабілізаторів структури і вітамінів. Організація бази даних цих речовин і рекомендацій стосовно їхнього використання;
- подовження терміну зберігання вершкового масла та спредів за рахунок сучасних пакувальних матеріалів, які дозволяють підтримувати оптимальний температурний режим вмісту антиоксидантів і консервантів;
- у *хлібопекарській галузі* –
- розробка та виготовлення принципово нових конструкцій обладнання та зберігання сировини та готової продукції, а також для її транспортування;
- удосконалення ділильно-формовочних, опарних та низальних машин;

- збільшення виробництва хлібобулочних виробів на густих та рідких опарах;
- розробка рецептури і технологій виробництва хлібобулочних виробів для дієтичного, профілактичного та лікувального харчування;
- введення до складу рецептур хлібних і макаронних виробів вітамінів, макро- і мікроелементів, йоду, білкових речовин та інших компонентів з метою оптимізації раціону харчування населення України за вмістом;
- розробка технологій виробництва хлібобулочних виробів підвищеної якості і подовженого терміну зберігання та технології поліпшення композиційного складу виробів, які випікаються з муки більш низької якості;
- у *спиртовій та лікєро-горілочній галузі* –
  - розробка технології утилізації відходів спиртового виробництва за допомогою кислотоутворюючих мікроорганізмів;
  - комплексна безвідходна переробка жита на крохмаль, етиловий спирт і кормопродукти;
  - підвищення ефективності очистки води та водо-спиртових сумішей;
  - розробка апаратно-технологічних схем виготовлення горілки, бальзамів, інших лікєро-горілочних виробів та алкогольних напоїв лікувально-профілактичного призначення з натуральної сировини місцевого виробництва;
  - впровадження нової технології виробництва високоякісних спиртів, яка передбачає у процесі очищення браги застосовувати гідроселекцію та додаткову деметанольну колону;
- у *кондитерській галузі* –
  - розробка рецептури і технології виготовлення збалансованих за складом кондитерських виробів (желейних цукерок, вафель, зефіру) для харчування школярів;
  - застосування ресурсозберігаючих біотехнологічних методів підвищення ефективності промислової переробки сільськогосподарської сировини;
  - розробка дієтичних кондитерських продуктів для діабетиків;
  - створення різних видів пакувальних машин для сипких продуктів, карамелі, цукерок;
  - створення устаткування для виробництва кулеподібних цукерок, шоколаду, шоколадних виробів, халви;
  - розробка нових видів продукції низької калорійності;

- у макаронній галузі –
  - збільшення виробництва макаронних виробів методом високотемпературного сушіння;
- у цукровій галузі –
  - удосконалення технології та устаткування для інтенсифікації дифузійного процесу, автоматизації і механізації виробництва;
  - застосування нових сорбентів;
  - удосконалення засобів очищення напівпродуктів цукрового виробництва;
  - створення нового асортименту цукромістких продуктів;
- у пивобезалкогольній галузі –
  - застосування нових ферментних препаратів мікробного походження;
  - впровадження обладнання для одержання карамельного солоду;
  - створення напоїв з підвищеною стійкістю на основі натуральних ароматизаторів та напоїв з біологічно активними речовинами;
  - розробка поточних ліній для розливу пива та концентратів;
  - розробка і виробництво випарних, дифузійних і теплообмінних апаратів нового покоління на основі принципово нових методів інтенсифікації теплообмінних процесів;
- у консервній галузі –
  - використання струмів високої частоти та іонізуючого випромінювання для холодної стерилізації і пастеризації консервів;
- у борошномельно-круп'яній галузі –
  - розвиток технології поглибленої переробки зерна та збільшення виходу борошна вищих сортів;
  - виробництво макаронного борошна вищих сортів;
  - виробництво макаронного борошна з твердих, високоскловидних та м'яких пшениць;
  - виробництво спеціального борошна з підвищеним вмістом харчових волокон, дієтичних висівок, пшеничних зародкових і вівсяних пластівців;
  - виробництво нових видів круп із скороченим терміном приготування, напівфабрикатів для швидкого приготування;
  - виробництво високопоживних вітамінізованих сумішей та продуктів дитячого харчування.

Аналіз інноваційної діяльності харчової промисловості показав, що 23,3% інноваційно активних підприємств промисловості України функціонувало саме у харчовій промисловості, з 2004 по 2007 рік їхня частка зросла майже вдвічі (табл. 3.2). Однак в самій харчовій промисловості інноваційно активними були лише 11,2% підприємств,

Таблиця 3.2

Динаміка питомої ваги інноваційно активних підприємств у загальній кількості підприємств харчової промисловості, 2005 – 2007
% до загальної кількості підприємств

Харчова промисловість та переробка сільськогосподарських продуктів	Всього	З них:		
		здійснювали механізацію та автоматизацію виробництва	впроваджували нові технологічні процеси	освоювали виробництво нових видів продукції
Роки				
2005	5,9	2,6	2,6	2,6
2006	8,4	4,4	2,1	3,0
2007	11,2	8,0	4,5	3,0

*Складено та розраховано за даними: [172, с. 244–246].

але при цьому все ж таки спостерігалась позитивна тенденція щорічного зростання їхньої частки в галузі (табл. 3.3).

В аналізованому періоді зросли також витрати харчових підприємств на інноваційну діяльність (табл. 3.4 і 3.5). З 2004 по 2007 рік загальний обсяг цих витрат збільшився майже у 2,5 разів, а у розрахунку на одне підприємство цей показник був ще вищий. Інноваційні витрати збільшувались по всіх напрямках (крім придбання нових технологій), однак із значними річними коливаннями. В цілому, якщо порівняти середні показники за 2001 – 2006 роки динаміка також буде позитивною. Основною статтею витрат було придбання машин, обладнання та програмного забезпечення (у 2007 році – на 1504 млн грн., або 87% всіх витрат на інноваційну діяльність). На другому місці за величиною витрат були маркетинг і реклама. На внутрішні науково-дослідні розробки підприємства у 2007 році направили лише 24,9 млн грн., або 1,4% від усіх витрат.

У табл. 3.6 наведені дані, що характеризують динаміку обсягів витрат харчової промисловості на власні науково-дослідні розробки. У 2003 – 2007 роках ці витрати мали тенденцію до зростання, при чому майже половина коштів спрямовувалась на фундаментальні науково-технічні розробки.

Динаміка питомої ваги інноваційно активних підприємств харчової промисловості в загальній кількості промислових підприємств, що впроваджували інновації, 2004 – 2007

	2004		2005		2006		2007	
	Кількість підприємств, (однинь)	% до загальної кількості промислових підприємств	Кількість підприємств, (однинь)	% до загальної кількості промислових підприємств	Кількість підприємств, (однинь)	% до загальної кількості промислових підприємств	Кількість підприємств, (однинь)	% до загальної кількості промислових підприємств
Підприємства, які здійснювали інноваційну діяльність, всього	334	12,3	267	22,4	243	21,7	343	23,3
У тому числі за напрямками інноваційної діяльності: дослідження і розробки	27	8,1	19	6,0	23	7,8	22	7,7
придбання нових технологій	36	10,8	27	23,9	19	19,4	16	11,1
придбання виключних прав на винаходи, ліцензій	13	3,9	12	19,7	6	13,0	...	...
виробниче проектування	59	17,7	40	10,6	26	7,4	...	...
впровадження нових методів виробництва	148	44,3	109	19,8	114	22,3	208	23,2
придбання машин, обладнання, установок	70	20,9	64	19,0	51	17,5	...	...
маркетинг та реклама	49	14,7	37	17,6	36	21,9	73	16,7

*Складено та розраховано за даними: [172, с. 198–204]

Таблиця 3.4

**Витрати підприємств харчової промисловості за напрямками
інноваційної діяльності, 2001 – 2006**

тис. грн.

Напрямок діяльності	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Всього	489937,7	961285,4	564182,4	692332,2	1026455,5	810879,2
На одне підприємство	925,0	1641,9	1306,0	2072,9	3844,4	3337,0
У тому числі за напрямками:						
дослідження та розробки	10386,1	4008,7	8515,5	2927,1	1669,6	9454,2
- на одне підприємство	236	63,6	193,5	108,4	87,9	411,1
придбання нових технологій	74851,9	104216	6279,3	84158,6	115020,2	40284,7
- на одне підприємство	1412,3	1894,8	130,8	2337,8	4260	2120,2
виробниче проектування, інші види підготовки виробництва для випуску нових продуктів, впровадження нових технологій їх виробництва	21571,4	37557,7	11230	5464,6	24886,1	17268,0
- на одне підприємство	250,8	422	175,5	926,2	622,1	664,2
придбання машин, обладнання, устаткування, інших видів основних засобів	250645,5	561538	416022,1	389600,6	589840,8	485750,8
- на одне підприємство	1354,8	2636,3	2285,8	2632,4	5411,4	4261,0
маркетинг і реклама	89246,6	250523,8	88940,9	198354,9	208866,1	221889,6
- на одне підприємство	901,5	2070,4	1071,6	2833,6	3263,5	4350,8
інші напрями	18781,8	3119,3	19114	11626,4	86172,7	36231,9
- на одне підприємство	307,9	48	308,3	237,2	2329	1006,4

*Складено та розраховано за даними: [168, с. 190, 192; 171, с. 185, 187, 189; 169, с. 200, 202; 170, с. 195, 197, 205, 207].

Таблиця 3.5

Розподіл загального обсягу витрат за напрямками інноваційної діяльності підприємств харчової промисловості, 2007

	Промисловість		Виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів	
	тис. грн.	%	тис. грн.	%
Всього	10850897,9	100,0	1729336,7	100,0
Внутрішні НДР	793550,5	7,3	24926,7	1,4
Зовнішні НДР	192890,8	1,8	5393,0	0,3
Придбання машин, обладнання та програмного забезпечення	7471149,8	68,9	1504042,2	87,0
Інші зовнішні знання	328421,6	3,0	10700,4	0,6
Інше	2064885,2	19,0	184274,4	10,7

*Складено та розраховано за даними: [172, с. 215].

Таблиця 3.6

Динаміка обсягів наукових та науково-технічних робіт, виконаних власними силами наукових організацій в галузях виробництва харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів, 2003 – 2007

тис. грн.

	2003	2004	2005	2006	2007
Фундаментальні науково-технічні розробки, тис. грн., всього	11459,4	25050,4	23700,2	42331,6	33543,2
у тому числі:					
фундаментальні дослідження	2092,0	3183,7	2517,5	17237,6	2793,4
прикладні дослідження	3023,9	3913,3	6612	9218,8	7105,1
розробки	4709,0	13593,3	12125,5	9433,2	9815,4
науково-технічні послуги	1634,5	4360,1	2444,3	6442,0	3829,3

*Складено та розраховано за даними: [170, с. 204–224; 172, с. 124].

Основними джерелом витрат на інноваційний розвиток харчової промисловості (табл. 3.7) було самофінансування підприємств. У 2007 році у загальному обсязі коштів, витрачених на інновації, власні кошти склали 78,3%. Решту коштів було залучено у вигляді кредитів. Протягом 2006 – 2007 років іноземних інвестицій на інновації в галузь практично не поступало, хоч у попередні (2002, 2003, 2005 роки) їхня частка була достатньо помітною. Держава в інноваційний розвиток харчових виробництв вкладала не більше 0,2%, а в окремі роки взагалі на ці цілі коштів не виділяла.

Таблиця 3.7

Джерела фінансування інноваційної діяльності у харчовій промисловості, 2001 – 2007

Показники	2001		2002.		2003		2004		2005		2006		2007	
	тис. грн.	%	тис. грн.	%	тис. грн.	%	тис. грн.	%	тис. грн.	%	тис. грн.	%	тис. грн.	%
Витрати, всього	487468,7	100,0	957239,8	100,0	564182,4	100,0	692332,2	100,0	1026455,5	100,0	810879,2	100,0	1729336,7	100,0
У тому числі за рахунок коштів														
- власних	418869,4	85,9	732863,9	76,6	335905,4	59,6	471175,5	68,1	713814,7	69,5	736303,4	90,8	1353805,8	78,3
- держбюджетних	1745,1	0,4	-	-	1387,5	0,2	-	-	1849,6	0,2	-	-	2832,4	0,2
- місцевих бюджетів	1554,4	0,3	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
- позабюджетних фондів	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
- вітчизняних інвесторів	90	0,02	5321,5	0,6	27849,2	4,9	4451,3	0,6	8289,2	0,8	1421,5	0,2	554,8	0,03
- іноземних інвесторів	28149,9	5,8	102581,5	10,7	94031,3	16,7	25190	3,6	97624,2	9,5	-	-	5137,4	0,3
- кредитів	24085,8	4,9	112980	11,8	104366	18,5	175101,2	25,3	204880,8	20	73154,3	9,0	349153,5	20,2
- інших	12974,1	2,7	3492,3	0,3	626	0,1	16414,2	2,4	-	-	-	-	17852,8	1,0

*Складено та розраховано за даними: [168, с. 181, 183; 169, с. 213, 215; 170, с. 219, 221; 172, с. 227].

Проведений аналіз показників питомої ваги підприємств, що впроваджували інновації, та частки інноваційної продукції в загальному обсязі відвантаженої ними продукції виявив низький рівень інноваційної діяльності в харчовій промисловості навіть у галузях з достатньо високим рівнем конкурентоспроможності. В умовах глобальної конкуренції необхідно, щоб доля підприємств, які впроваджують інновації, становила не менше 40–45% загальної їх кількості в галузі, а питома вага інноваційної продукції, яку ці підприємства виробляють, – до 25–30%.

В умовах обмеженої бюджетної підтримки інноваційного розвитку харчової промисловості найбільший ефект дають системи державних, галузевих і регіональних програм, якими передбачається здійснення науково-дослідних розробок, створення інноваційної продукції, організація інноваційної діяльності і впровадження науково-технічних досягнень на основі науково-аналітичних та прогнозних досліджень, використання прогресивного досвіду успішного світового соціально-економічного розвитку, існуючих можливостей інноваційного потенціалу країни. У цьому зв'язку Законом України “Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні” визнається необхідним формування та затвердження стратегічних (на термін не менше десяти років та середньострокових на три-п'ять років) пріоритетних напрямів інноваційної діяльності на освоєння випуску нових наукомістких товарів та послуг з високою конкурентоспроможністю на внутрішньому або зовнішньому ринках для забезпечення економічного зростання економіки підприємств, галузей й соціально-економічного розвитку держави в цілому.

Держава для стимулювання інноваційного розвитку харчової промисловості має орієнтувати зовнішню політику галузі на максимальну інтеграцію у міжнародні економічні об'єднання та адаптацію світового досвіду сприяння інноваційному розвитку до українських умов.

У цьому зв'язку доречно згадати, що собою являють підприємства переробної промисловості розвинутих західних країн. Спеціалісти в структурі цієї галузі виділяють два типи підприємств. До першого типу належать виробництва з первинної переробки, а до другого – з доробки сільськогосподарської продукції та виробництва харчових продуктів глибокої переробки. Підприємства другого типу, як правило, належать крупним транснаціональним компаніям, які виробляють широкий асортимент харчових продуктів. Середні і дрібні фірми випускають один або кілька видів продукції. Підприємства другого типу виробляють дитяче харчування, готові до споживання вироби, продукти глибокої переробки молока тощо. Їхнє виробництво використовує частково перероблену сировину, застосовує кваліфіковану робочу силу і високопродуктивне

автоматизоване обладнання, що дає можливість їм виступати лідерами інноваційного процесу в галузі.

Стосовно ролі підприємств переробної промисловості в економіці розвинених країн, то показовим є приклад США, де в окремих підгалузях харчової промисловості 4–6 найпотужніших компаній контролюють до двох третин виробництв певного виду продукції. Провідні фірми агробізнесу являють собою крупні науково-виробничі об'єднання, на кожному з яких працюють від 10 до 100 тис. та більше зайнятих. Разом з тим в інноваційному розвитку харчової промисловості цієї країни значну роль відіграють середні і дрібні підприємства, які здатні до порівняно швидкої структурної перебудови і які в ряді випадків виступають ініціаторами технічних нововведень.

Нещодавно з метою створити нормативно-правову базу, яка ефективніше стимулюватиме інновації у харчовому секторі, Європейська комісія вирішила переглянути законодавство у сфері новітніх харчових товарів, зокрема Регламент про новітні харчові продукти, і привести його у відповідність з технологічними інноваціями та набути при застосуванні цього законодавчого акту досвідом. Внесені поправки до цього документу полегшують доступ на ринок ЄС нових, тобто інноваційних, продуктів, зберігаючи при цьому високий рівень захисту споживачів. Була змінена процедура видачі дозволів на новітні харчові продукти. Вона стала більш простою, але при цьому і більш ефективною, дозволяючи швидше виводити на ринок безпечні інноваційні харчові продукти. Нововведенням був порядок затвердження новорозроблених продуктів, які вже отримали дозвіл, який має сприяти подальшому інвестуванню в розвиток нових видів харчових продуктів та технологій для харчової промисловості. Зокрема, нова система передбачає, що перший заявник отримує дозвіл на продаж свого харчового продукту на ринку протягом п'яти років і тільки після цього терміну цей продукт може вироблятися іншими виробниками.

Однією з визначальних умов ефективності моделі інноваційного розвитку галузі є наявність висококваліфікованих кадрів для харчової промисловості. Однак, як вже зазначалось, існуюча в Україні система освіти з її застарілою матеріально-технічною й інформаційною базою і викладацьким складом, який не відповідає сучасним вимогам, обумовлює низьку кваліфікацію випускників навчальних закладів. Потрібні зміни не тільки структури, але й змісту освітньої діяльності, створення нових типів професійних навчальних закладів з багаторівневою та багатопрофільною підготовкою спеціалістів.

Відповідність якості освіти конкретним потребам підприємств харчової промисловості може бути забезпечена лише при активній

взаємодії професійної освіти з роботодавцями. Оскільки кожне підприємство має певну спеціалізацію і конкретні кадрові проблеми, то форми такої взаємодії можуть бути різними. Наприклад, бізнес-структури можуть встановлювати іменні стипендії для студентів, направляти до навчальних закладів молодь з вищою освітою для перепідготовки і підвищення кваліфікації. Крім того, бізнес може надавати спонсорську допомогу студентам старших курсів, організувати для них проходження виробничої практики. Роботодавці, які бажають забезпечити свої підприємства висококваліфікованими інженерно-технічними працівниками, можуть підготувати їх, направляючи потрібних їм людей на навчання з відривом від виробництва на договірній основі й виплачуючи виробничу стипендію протягом усього періоду навчання. Перспективним є створення на базі навчальних закладів бізнес-інкубаторів з активним залученням студентів і представників підприємств. Також доцільно організувати навчально-освітні центри, в яких навчання відбувалося б без відриву від виробництва, що сприятиме розвитку безперервної професійної освіти.

Вирішення питання забезпечення харчової промисловості кваліфікованою робочою силою та якісно підготовленим відповідно до сучасних світових вимог інженерно-технічним персоналом є надзвичайно важливим завданням. Найбільшим попитом на ринку праці харчової промисловості користуються маркетологи, менеджери та ревізори контролінгу за якістю харчової продукції. Останні користуються найбільшим попитом на харчових підприємствах, оскільки вихід галузі на європейський ринок можливий тільки за умови високої якості продукції. Ревізор має володіти сучасною методикою контролю, мати високу кваліфікацію для здійснення аналізу ризиків, критичних контрольних точок безпеки продуктів харчування. Підготовка кадрів, здатних виконувати роботу високої складності потребує спільних зусиль держави, бізнес-структур, вузів, центральних та регіональних органів влади.

Як вже зазначалось, інноваційний розвиток підприємств є головним чинником успіху в зростаючій ринковій конкуренції, основним засобом поліпшення якості продукції харчової промисловості та підвищення ефективності її виробництва. Однак сьогодні значна частка харчових виробництв має застарілу матеріально-технічну базу і не спроможна без допомоги держави впроваджувати новітні технології та технічні рішення. Управління інноваційним розвитком галузі потребує узгодженої політики держави, бізнесу та науки. Держава повинна підтримувати інноваційно активні підприємства, забезпечувати еквівалентність конкурентних умов із зарубіжними виробниками продовольчих товарів, сприяти залученню інвестицій у впровадження вітчизняних передових технологій та адаптації

іноземних технологічних інновацій до вітчизняних умов. Створення належних умов для розвитку галузевої науки та освіти також є одним з головних завдань держави у реалізації інноваційної моделі розвитку галузі.

3.3. Стратегічні пріоритети розвитку внутрішнього потенціалу та зовнішньоекономічної діяльності харчової промисловості

Загальносвітове зростання цін на продовольчі товари, яке відбувається сьогодні і на яке, за висновками вітчизняних та іноземних експертів, триватиме найближче десятиліття, є ще одним аргументом за те, що харчова промисловість й надалі залишатиметься стратегічною галуззю нашої економіки, а її розвиток потребує особливої уваги й ефективного державного управління.

Узагальнюючи результати досліджень вчених-економістів [12; 35; 41; 162] і власних розробок ми пропонуємо зміст *місії розвитку харчової промисловості* визначити як максимально можливе забезпечення внутрішніх потреб різних верств населення у раціональному і збалансованому харчуванні відповідно з національними, релігійними традиціями і звичками, віком, здоров'ям, професією, економічним і суспільним станом, екологічною ситуацією, сучасними уявленнями про здорове харчування, а також як нарощування національного експорту готових харчових продуктів та оптимальне використання для розвитку продовольчого комплексу наявного природно-ресурсного потенціалу.

Таким чином, місія харчової промисловості України полягає у реалізації основних завдань розвитку:

- доведення виробництва харчових продуктів з високою харчовою і біологічною цінністю для широкого споживання, а також продуктів спеціального призначення, у тому числі збагачених вітамінами, мінеральними сполуками та іншими харчовими речовинами до необхідних обсягів;
- забезпечення необхідної кількості, широкого асортименту та цінової доступності основних продовольчих товарів для всіх верств населення на основі ресурсозбереження та підвищення продуктивності праці;
- застосування сучасних визнаних в світі систем менеджменту якості для забезпечення високої якості і безпечності харчових продуктів;
- виробництво перспективної продукції, що відповідає новим потребам людини;
- формування потужного експортного потенціалу галузі з метою розширення її участі у світовому розподілі праці у сфері виробництва

продовольчих товарів.

Оскільки розвиток галузей, що виробляють продукти харчування, залежить від численних чинників, які динамічно змінюються в умовах становлення глобальної агропродовольчої системи, досить складно визначити сильні та слабкі сторони, можливості й загрози позагалузевого і внутрішньогалузевого розвитку харчової промисловості.

До найбільш вагомих зовнішніх чинників розвитку вітчизняного виробництва харчової продукції слід віднести геополітичну та макроекономічну ситуацію в світі (особливо зростання купівельної спроможності населення індокитайського регіону, яке серед інших чинників зумовило зростання цін на світовому продовольчому ринку), співвідношення валютних курсів, світову кон'юнктуру на основні продовольчі товари, темпи альтернативного використання сільськогосподарської сировини (наприклад, у виробництві біопалива в енергетиці і фарб в хімічній промисловості тощо), ветеринарно-санітарні "події", тарифну політику уряду, укладені міжнародні та міждержавні торгові угоди.

Внутрішніми чинниками є: купівельна спроможність населення; урегульованість питань власності; доходність та інвестиційна привабливість галузей харчової промисловості; умови кредитування; техніко-технологічний рівень підприємств; технічне регулювання (зокрема стандартизація та сертифікація продукції за міжнародними правилами); невідповідність споживачів до змін, що відбуваються в агротехнологіях (особливо стосовно застосування у виробництві продовольства генної трансформації, використання ГМО в продуктах харчування та в кормовиробництві); кадрове забезпечення підприємств галузі.

Успішне використання галузю стратегічних завдань залежатиме від того, наскільки гнучко та ефективно вона зможе реагувати на зміни макроекономічної та конкурентної ситуації на світовому та внутрішньому ринках.

Цілком ймовірно, що у найближчій перспективі основним ризиком для розвитку харчової промисловості може виявитись вплив ряду екзогенних чинників, зокрема:

- уповільнення світової економічної динаміки і пов'язане з цим посилення протекціоністської політики держав світу, скорочення ними імпорту продовольства;
- поширення інфляційних процесів у більшості країн-імпортерів української продовольчої продукції та стримування нарощування зовнішнього попиту;
- загострення конкуренції на світовому та внутрішньому ринках продовольства з боку країн, що розвиваються, та країн СНД (насамперед

Китаю та Росії), що актуалізує потребу в підвищенні якості продукції харчової промисловості;

- виклики, пов'язані зі вступом до СОТ, які здатні спричинити скорочення виробництва в деяких галузях харчової промисловості (посилення конкуренції на внутрішньому ринку, збільшення імпорту окремих груп товарів);

- зростання світових цін на енергоресурси, що призведе до збільшення собівартості продукції і зменшення рентабельності її виробництва.

Серед ендогенних чинників, що становитимуть загрози для розвитку харчової промисловості, варто відзначити:

- високий інфляційний тиск всередині країни, який, з одного боку, призводить до подорожчання сировинних ресурсів, збільшення вартості фінансових та обмеження інвестиційних, а з іншого – гальмує розвиток платоспроможного попиту населення;

- високий рівень зношеності основних засобів та низькі темпи їх оновлення, що перешкоджає їхній швидкій модернізації;

- збереження на багатьох підприємствах галузі, зокрема на середніх та малих, застарілих технологій, що унеможливує реалізацію сучасних підходів до управління якістю, ускладнює стандартизацію та сертифікацію продукції відповідно до світових вимог;

- велика енерго- та ресурсомісткість технологій виробництва порівняно з розвиненими країнами, чим підсилюються ризики, пов'язані із зростанням світових цін на енергоносії та продовольство;

- неефективний механізм підтримки експорту продукції харчової промисловості;

- збільшення експортних квот на сільськогосподарську сировину і пов'язане з цим підвищення цін на зерно до світового рівня, що призводить до здорожчання сировини для хлібопекарської (в якій діють жорсткі державні обмеження на зростання цін), борошномельної, макаронної та кондитерської галузей;

- нерозвинені виробнича та логістична інфраструктури;

- недосконалий організаційно-економічний механізм підтримки інноваційного розвитку, що обмежує конкурентні можливості галузі, особливо довгострокового характеру;

- відсутність розвинутої інфраструктури ринку (реальний моніторинг, інформаційно-маркетингове, виставково-торговельне та фірмове технічне забезпечення, сервісні формування, неефективний механізм фінансового лізингу з повернення платежів тощо).

У таблиці 3.8 приведені результати здійсненого на основі досліджень стану розвитку галузі, виявлених проблем та визначених завдань її функціонування SWOT-аналізу сильних та слабких сторін

Таблиця 3.8

SWOT-аналіз розвитку харчової промисловості в умовах активізації інтеграційних процесів

Strengths – сильні сторони	Weaknesses – слабкі сторони
<ul style="list-style-type: none"> • тривалий досвід розвитку основних галузей харчової промисловості; • наявність значного природно-ресурсного потенціалу для розвитку сировинної бази; • висока інвестиційна привабливість галузі; • дешева робоча сила; • наявність підприємств, здатних ефективно конкурувати на внутрішньому і зовнішньому продовольчих ринках; <p>висока довіра споживачів, надання ними переваги харчовим продуктам вітчизняного виробництва.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • кризовий стан сировинної бази більшості галузей харчової промисловості; • низька ефективність підприємств, яка пов'язана з високою ресурсомісткістю виробництва; • високий рівень зносу виробничих потужностей, невідповідність активної їх частини світовим вимогам; • переважно сировинна орієнтація вітчизняної структури експорту продукції АПК; • неспроможність великої частки малих та середніх підприємств застосовувати сучасні системи контролю за якістю та безпекою продукції; • відсутність розвинутої дистрибуції та сильних вітчизняних брендів; • нерозвиненість виробничої та логістичної інфраструктур.
Opportunities – можливості	Treats – загрози
<ul style="list-style-type: none"> • полегшення доступу на зовнішні продовольчі ринки країн-членів СОТ; • поступове поширення на вітчизняний агропродовольчий сектор міжнародних правил торгівлі, страхування, кредитування, інвестування та ін., що захистить вітчизняних експортерів від необґрунтованих бар'єрів в зовнішній торгівлі; • диверсифікація торговельних потоків і максимальна реалізація зовнішньоекономічного потенціалу галузі; • збільшення прямих іноземних інвестицій в галузь, що сприятиме технологічному оновленню підприємств згідно з світовими стандартами; • підвищення якості вітчизняної продукції завдяки підвищенню конкуренції на ринку; • нарощування обсягів виробництва в орієнтованих на експорт галузях; • покращення контрольних механізмів якості та безпеки харчових продуктів. 	<ul style="list-style-type: none"> • протекціоністська політика держав – імпортерів, пов'язана із світовою продовольчою кризою; • нестабільність гривні, що ускладнюватиме розвиток галузей, залежних від критичного імпорту; • необхідність переходу на високі стандарти ЄС; • зниження рівня захищеності внутрішнього продовольчого ринку; • скорочення обсягів продажів продукції харчової промисловості в короткостроковій перспективі; • погіршення фінансових результатів ряду підприємств за рахунок посилення конкуренції між вітчизняною та імпортованою продукцією; • прискорення процесу поглинання вітчизняних підприємств міжнародними корпораціями та перерозподіл ринків; • можливість банкрутства малих підприємств харчової промисловості через нестачу внутрішніх коштів на оновлення виробництва.

галузі, можливостей і загроз її розвитку в умовах активізації інтеграційних процесів.

Дослідження дозволило визначити стратегічні пріоритети розвитку галузі та запропонувати заходи їх реалізації:

Стратегічні пріоритети –

- виробництво харчових продуктів в обсязі та асортименті за науково обґрунтованими нормами споживання;
- підтримка державою конкурентоспроможності продукції галузі на внутрішньому та зовнішньому ринках;
- впровадження європейської моделі продовольчого законодавства.

Інституційні пріоритети –

- впровадження механізмів здорової конкуренції та ліквідації тіньового сектору, посилення антимонопольного регулювання;
- створення умов для інтеграції підприємств, галузевих інститутів, вищих навчальних закладів у сфері підготовки кадрів, розробки й впровадження інноваційних технологій та високопродуктивного обладнання; забезпечення активної участі представників бізнесу, науки, освіти, держави, громадських організацій в прийнятті рішень стосовно розвитку галузі, у тому числі визначення його стратегічних пріоритетів;
- формування інформаційної бази для прогнозування поведінки споживачів залежно від зміни макро- і мікроекономічних параметрів ринку;
- створення “інститутів розвитку”.

Структурні пріоритети –

- подальша диверсифікація виробництва;
- державна підтримка технологічного оновлення галузей харчової промисловості, які визначають параметри продовольчої безпеки (борошномельно-круп’яної, хлібопекарської, м’ясної, молочної, цукрової, олійножирової);
- удосконалення просторової організації харчової промисловості, регіональної спеціалізації відповідно до нових умов і орієнтирів в зовнішньоекономічній політиці держави.

Інвестиційні пріоритети –

- модернізація галузі на основі техніко-технологічного оновлення і реструктуризації виробництва, мобілізація внутрішніх джерел і розширення масштабів залучення іноземних інвестицій;
- підвищення інвестиційної активності недержавного сектору, збільшення бюджетного фінансування на науково-дослідні розробки, підвищення сприйнятливості бізнесом інноваційного розвитку.

Інноваційні пріоритети –

- розробка і впровадження ефективних технологій зберігання сільгоспсировини;

- впровадження ресурсозберігаючих технологій;
- удосконалення технологічних процесів для скорочення часу виробничого циклу без втрати якості продукції;
- розробка і впровадження на виробництві власних пакувальних ліній, які відповідають специфіці продукції; удосконалення методів транспортування;
- виробництво функціональних продуктів згідно із сучасними медико-біологічними вимогами для покращення структури харчування населення;
- розробка і виробництво екологічно чистих продуктів, продуктів дитячого харчування і для особливих груп населення.

Екологічні пріоритети –

- створення сертифікованих за європейськими стандартами виробництв та впровадження ресурсозберігаючих технологій, використання нетрадиційних джерел енергії;
- впровадження контролю за якістю і безпечністю продовольчих товарів на основі методик системи HACCP, міжнародних стандартів систем менеджменту якості ISO 9000 та екологічного менеджменту харчових виробництв ISO 14000.

Інфраструктурні пріоритети –

- забезпечення модернізації допоміжних, сервісних та інших виробництв і служб, від яких залежить ефективність основного виробництва (мережі та об'єкти електро-, газо-, тепло- і водозабезпечення, каналізації і очисних споруд, транспортні цехи, технологічні автомобільні і залізничні шляхи, холодильне і складське господарство);
- прискорення переходу галузей вітчизняного машинобудування на випуск виробничого обладнання, приладів контролю та вимірювання для промислового комплексу, які б забезпечували європейський стандарт і дотримання вимог до якості й екологічної безпеки продовольства; запобігання забрудненню довкілля відходами підприємств харчової промисловості як фактор прискорення пристосування існуючих стандартів виробництва і переробки харчової сировини до міжнародних та європейських вимог;
- створення лабораторій та центрів з контролю якості і безпеки загального користування, щоб уможливити виробництво продукції належної якості малими та середніми підприємствами харчової промисловості.

Зовнішньоторговельні пріоритети –

- розширення експорту продовольчих товарів глибокої переробки та його диверсифікація на основі взаємовигідного економічного співробітництва з країнами ЄС, СНД та іншими країнами світу;

- нарощування експортного потенціалу наукомістких ресурсозберігаючих і екологічно чистих виробництв;
- захист інтересів вітчизняних виробників від несприятливого впливу світової кон'юнктури та дискримінаційної конкуренції з дотованою іноземною продукцією;
- розробка і впровадження системи захисту внутрішнього ринку та стимулювання вітчизняних виробників продовольчих товарів.

Успішність реалізації стратегічних пріоритетів значною мірою визначатиметься макроекономічними параметрами розвитку економіки країни, бюджетною, грошово-кредитною, податковою, зовнішньоекономічною політикою держави, оскільки ці найважливіші важелі державного регулювання економіки здатні суттєво вплинути на розвиток галузі.

Заходи з реалізації стратегічних пріоритетів включають:

- удосконалення нормативної і законодавчої бази, регулюючої виробництво, зберігання, транспортування, збут, реалізацію, якість та безпеку продовольчої сировини і харчових продуктів, що підвищує зацікавленість вітчизняних підприємств у збільшенні обсягів виробництва і підвищенні якості продовольства;
- створення і удосконалення нормативної бази виробництва продуктів спеціального призначення (продуктів дитячого харчування, лікувально-профілактичного і дієтичного харчування);
- розробку і прийняття в українському законодавстві групи законів і законодавчих актів про регулювання (виробництво, використання, експорт, імпорт, обіг та випробування) виробництва біотехнологічних продуктів;
- формування системи механізмів економічного стимулювання вітчизняного виробництва продовольчої сировини та продуктів харчування (кредитування, ціноутворення, тарифне регулювання, податкове законодавство);
- активну взаємодію центральних і регіональних державних органів управління, галузевих об'єднань, громадських організацій, бізнес-структур;
- суспільний контроль за дотриманням норм, встановлених законодавством, підзаконними, нормативно-правовими і відомчими актами;
- забезпечення рівнодоступності продовольчого ринку для всіх господарюючих суб'єктів;
- удосконалення державної системи збору та надання інформації про стан продовольчого ринку, впровадження сучасних комп'ютерних систем накопичення, збереження та обміну інформацією, забезпечення

доступу до неї для учасників продовольчого ринку, фахівців в галузі здорового харчування та широких верств населення;

- розробку й обґрунтування методичних підходів до формування регіональних програм харчування населення з урахуванням існуючого дефіциту поживних речовин в його раціоні;

- створення сировинних зон для виробництва продуктів дитячого харчування, сприяння інтеграції сільського господарства з харчовою промисловістю, розвитку їх як єдиного кластера;

- визначення та розробку найбільш перспективних напрямів наукових досліджень з метою одержання нових знань про взаємозв'язок харчування із здоров'ям та розширення даних про потреби людини в харчових речовинах та енергії;

- здійснення освітніх програм і заходів, спрямованих на підвищення кваліфікації працівників до рівня сучасних галузевих і світових досягнень науки і практики;

- активізацію діяльності організацій та установ за кордоном з метою просування вітчизняної продукції на світові ринки.

ВИСНОВКИ

Загострення ситуації на світовому продовольчому ринку, лібералізація зовнішньоторговельних відносин, зростання цін на продовольство в світі і всередині країни виносять завдання підвищення ефективності розвитку галузі, удосконалення механізмів управління нею в ряд таких, що спрямовані на забезпечення соціальної стабільності, підвищення добробуту населення, зменшення міжрегіональної напруженості, входження України в коло розвинених країн світу.

Харчова промисловість є одним з системоутворюючих елементів економіки України. Роль галузі в повноцінному забезпеченні населення країни продовольчими товарами, тісний зв'язок з сільським господарством, участь у формуванні експортного потенціалу визначають її стратегічне значення. Ефективна, високопродуктивна, динамічно зростаюча харчова промисловість є пріоритетною галуззю в забезпеченні економічної безпеки держави і досягненні високої національної конкурентоздатності.

Про місце та роль харчової промисловості в національному господарстві України свідчить високий динамізм розвитку галузі, її інвестиційна привабливість, взаємозв'язки з господарським і промисловим комплексом країни та її регіонів, наявність прямих і зворотніх зв'язків з іншими галузями. Харчова промисловість може бути пропульсивною галуззю, розвиток якої здатний спричинити відчутний мультиплікативний вплив на розвиток всього господарського комплексу країни та її окремих регіонів. Крім того, хоч галузь не відноситься до тих, що забезпечують техніко-технологічний прорив, конкурентоздатність її продукції на внутрішньому ринку і високий експортний потенціал дозволяють стримувати імпорт продовольчої продукції, заощаджувати валютні кошти та завдяки позитивному експортно-імпортному сальдо забезпечувати фінансовий приріст і тим самим створювати джерело для закупівлі сучасного обладнання і технологій за кордоном для інших секторів економіки, сприяючи реалізації інноваційної моделі розвитку всього національного господарства.

Зовнішньоекономічна діяльність в умовах глобалізації та інтеграції України до СОТ виступає одним з помітних чинників структурно-динамічних зрушень в розвитку харчової промисловості. Основним напрямом зовнішньоекономічної діяльності залишається зовнішня торгівля. Подальша активізація зовнішньоторговельної діяльності сприятиме економічному зростанню в орієнтованих на експорт галузях харчової промисловості та збільшенню інвестиційних можливостей вітчизняних підприємств.

Вплив глобалізаційних процесів, зростаюча відкритість вітчизняної економіки надає нові можливості для широкого залучення ресурсів, у тому числі інвестиційних. Досить динамічний і сталий процес нарощування виробництва в харчовій промисловості та зростання обсягів іноземного інвестування відбувався завдяки безпосередньому виходу на вітчизняний ринок ряду крупних іноземних компаній, які інтенсифікували процеси концентрації підприємств галузі через злиття та поглинання. Іноземне інвестування як один з основних засобів інтеграції харчової промисловості в світове господарство забезпечує не тільки передачу капіталу, але й технологій, управлінського досвіду, навичок інновацій, чим сприяє розвитку галузі і просуванню вітчизняної продукції на зовнішні ринки.

Вступ до СОТ відкрив перед харчовою промисловістю нові можливості (доступ на зовнішні продовольчі ринки країн-членів СОТ, диверсифікація торговельних потоків і більш повна реалізація зовнішньоекономічного потенціалу галузі; збільшення прямих іноземних інвестицій в галузь; підвищення якості вітчизняної продукції через підвищення конкуренції на ринку), однак несе певні ризики і загрози (спад виробництва в цукровій та м'ясо-молочній галузях через імпорт дешевої продукції; погіршення фінансових результатів окремих вітчизняних підприємств внаслідок посилення на внутрішньому ринку конкуренції між вітчизняною та імпортованою продукцією; можливе банкрутство малих підприємств харчової промисловості через нестачу внутрішніх коштів на відтворення виробництва та ін.). Крім того, уповільнення світової економічної динаміки та світова продовольча криза може призвести до скорочення попиту на продукцію вітчизняної харчової промисловості.

Підвищення конкурентоспроможності вітчизняної харчової промисловості та конкурентоздатності її продукції є основним засобом максимізувати позитивні ефекти і мінімізувати загрози та ризики, пов'язані з зовнішньоторговельною лібералізацією. Слід також враховувати той факт, що загострення конкуренції актуалізуватиме потребу в модернізації виробництва та підвищенні якості готової продукції і в якнайскорішій реалізації інноваційної моделі розвитку галузі.

ДОДАТКИ

Рейтинг 100 найбільших виробників продуктів харчування та напоїв у світі

Рейтинг	Компанія	Вид продукції	Рейтинг	Компанія	Вид продукції	Рейтинг	Компанія	Вид продукції
1	Nestle S.A.	Різне	34	Yamasaiki Baking Co. Ltd.	Хліб і випічка	69	Marie Leaf Foods Inc.	Продукти із м'яса, хліб і випічка
2	Kraft Foods Inc.	Різне	35	Altomoto Co. Ltd.	Різне	70	Land O'Lakes Inc.	Молочні продукти
3	ConAgra Inc.	Різне	36	Danish Crown	Продукти із м'яса (тварина)	71	Schnitz's Sales Enterprises Inc.	Заморожені продукти
4	PepsiCo Inc.	Напої та сирни	37	Lake & Lake plc	Цукор, цукорозах	72	Pernod Ricard Co.	Вино, алкогольні напої
5	Unilever plc	Різне	38	Mead Milk Products Co. Inc.	Молочні продукти	73	Novartis International AG	Інгредієнти
6	Archer Daniels Midland Co.	Інгредієнти і продукти із злаків	39	Hershey Food Corp.	Солодощі	74	International Multifoods Corp.	Продукти із злаків
7	Cargill Inc.	Продукти із злаків	40	Groupo Lactalis	Молочні продукти	75	Constellation Brands Inc.	Вино, пиво, алкогольні напої
8	The Coca-Cola Co.	Напої	41	Scottish & Newcastle plc	Пиво	76	American Beverage Co.	Пиво
9	Diageo plc	Алкогольні напої	42	Arla Foods Group	Молочні продукти	77	Perridge Farms Inc.	Продукти із м'яса (птиця)
10	Mars Inc.	Солодощі	43	Dole Food Company Inc.	Консервовані овочі та фрукти	78	QIP Corp.	Різне
11	Anheuser-Busch Inc.	Пиво	44	Carlsberg Breweries AS	Напої	79	Paranamerican Nutrition Inc.	Напої
12	Groupo Danone	Молочні продукти, печиво, вода	45	B&W Miller plc	Пиво	80	Keystone Foods LLC	Продукти із м'яса
13	Kirin Brewery Co. Ltd.	Пиво	46	CHS Cooperatives	Продукти із злаків	81	Kerry Group plc	Інгредієнти
14	Asahi Breweries Ltd.	Пиво	47	Motilasa Milk Industry Co. Ltd.	Напої	82	Fosters Group Ltd.	Напої
15	Tyson Foods	Продукти із м'яса і птиці	48	FEHSA de S.V.	Напої	83	Nestle's Sustain Group Inc.	М'ясо
16	Dean Foods Co.	Молочні продукти	49	Hormel Foods Corp.	Продукти із м'яса	84	George Weston Ltd.	Хліб і випічка
17	H. J. Heinz Co.	Заморожені продукти і соуси	50	Royal Numico NV	Дитяче харчування	85	Nissin Food Products Co. Ltd.	Спеціальні соуси, заморожені продукти
18	Sara Lee Corp.	Хліб і випічка, продукти з м'яса, напої	51	ConifGroup Companies Inc.	Напої	86	Wm. Whiteley Jr. Co.	Солодощі
19	Kellogg Co.	Продукти із злаків	52	Sargoro Breweries Ltd.	Цукор, морозиво	87	Adolph Coors Co.	Пиво
20	Snow Brand Milk Products Co. Ltd.	Молочні продукти	53	Sulzucker AG	Молочні продукти	88	National Dairy Holdings LP	Молочні продукти
21	Heineken N.V.	Пиво	54	FrieslandCampina Dairy Foods Holding N.V.	Молочні продукти	89	Le Groupe SODIAAL	Молочні продукти
22	Sabruy Schwepes plc	Напої, солодощі	55	The Procter & Gamble Co.	Різне	90	Nordmilk	Молочні продукти
23	General Mills Inc.	Продукти із злаків	56	Konigjaffe Messerries NV	Різне	91	Glenbia plc	Молочні продукти, інгредієнти
24	Dairy Farmers of America Inc.	Молочні продукти	57	McCain Foods Ltd.	Заморожені продукти	92	Shouka Brands Intl. Inc.	Овочі і фрукти
25	Nippon Meat Packers Inc.	Продукти із м'яса	58	Northam Foods Inc.	Продукти із м'яса	93	Pilgrim's Pride	Продукти із м'яса (птиця)
26	Palmolive Finolavora SpA	Молочні продукти, хліб і випічка	59	Farmiland Industries	Продукти із м'яса	94	Purina Meat Packers	Продукти із м'яса
27	Interbrew	Пиво	60	Naturel Corp.	Заморожені продукти	95	Asubuh Inc.	Молочні продукти
28	Campbell Soup Co.	Баклажі, хліб і випічка	61	Campana Melunite BV	Молочні продукти	96	Banilla	Макарони
29	Sunbury Ltd.	Алкогольні напої	62	Grupo Bimbo S.A. de C.V.	Хліб і випічка	97	Unica plc	Різне
30	Maruha Corp.	Морепродукти	63	Allied Domecq plc	Алкогольні напої, вино	98	Maji Seika Kaisha Ltd.	Солодощі
31	Smithfield Foods Inc.	Хліб, випічка, м'ясо і жири	64	Interstate Bakeries Corp.	Хліб і випічка	99	Corn Products International Inc.	Інгредієнти
32	Associated British Foods	Хліб, випічка, м'ясо і жири	65	Nippon Suisan Kaisha Ltd.	Морепродукти	100	Goodtast Inc.	Продукти із м'яса (птиця)
33	Fonterra Cooperative Group	Молочні продукти	66	Bongrain SA	Овочі	* Створено за даними: http://www.foodbusinessinsights.com/		

**Виробництво основних видів продукції харчової промисловості,
2003 – 2007**

Харчові продукти	2003	2004	2005	2006	2007
Яловичина і телятина, свіжі (парні) чи охолоджені, тис. т.	186	141	143	156	159
Яловичина і телятина, морожені, тис. т.	97,9	57,0	50,1	43,9	61,5
Свинина свіжа (парна) чи охолоджена, тис. т.	80,2	74,1	81,4	130	179
Свинина морожена, тис. т.	18,9	13,9	18,0	25,4	24,0
Баранина свіжа (парна) чи охолоджена, тис. т.	0,8	0,7	0,5	0,4	0,5
Баранина морожена, тис. т.	0,5	0,2	0,1	0,05	0,01
М'ясо і субпродукти харч. свійської птиці, свіжі чи охолоджені, тис. т.	131	201	274	326	458
М'ясо і субпродукти харчової свійської птиці, морожені, тис. т.	38,5	39,8	58,0	90,5	90,1
Вироби ковбасні, тис. т.	271	332	309	301	330
Продукти готові та консерви з м'яса свійської птиці, тис. т.	4,2	3,2	3,9	4,0	4,2
Продукти готові та консерви зі свинини, тис. т.	3,1	3,4	4,7	4,7	5,4
Продукти готові та консерви з яловичини і телятини, тис. т.	10,4	10,4	17,8	12,8	11,0
Напівфабрикати м'ясні (включаючи з м'яса птиці), тис. т.	72,5	220	142	149	178
Соки фруктові та овочеві, нектари, тис. т.	400	473	672	744	1077
Овочі консервовані натуральні, тис. т.	92,9	102	150	158	101
Джеми, желе фруктові, пюре та пасти фруктові чи горіхові, тис. т.	70,5	61,2	93,9	80,7	84,7
Олія соняшникова нерафінована, тис. т.	1257	1343	1382	2078	2230
Маргарин і продукти аналогічні, тис. т.	250	282	302	311	317
Молоко оброблене рідке, тис. т.	645	716	863	818	866
Вершки, тис. т.	9,9	23,6	21,2	14,0	14,6
Масло вершкове, тис. т.	137	116	120	104	100
Спреди та суміші жирові, тис. т.	...	53,0	80,3	71,1	83,8
Сир свіжий неферментований та сир кисломолочний, тис. т.	57,7	71,3	83,5	93,2	93,2
Сирі жирні, тис. т.	173	224	274	217	246
Продукти кисломолочні, тис. т.	427	467	499	523	534
Борошно, тис. т.	2827	2949	2944	2696	2908
Крупи, тис. т.	294	335	342	322	313
Вироби хлібобулочні, тис. т.	2335	2307	2264	2159	2034
Цукор-пісок, тис. т.	2486	2147	2139	2592	1867
у тому числі з цукрових буряків	1456	1788	1900	2574	1867
Шоколад та інші продукти харчові готові з вмістом какао, в брикетах, пластинах чи плитках, тис. т.	205	244	283	303	329
Вироби кордит. з цукру (включаючи білий шоколад), без вмісту какао, тис. т.	293	310	285	241	256
Вироби макаронні без начинки, не піддані тепловому обробленню, тис. т.	110	99,7	104	108	107
Коньяк, млн дал.	15,3	15,4	16,4	17,1	19,5
Горілка, інші міцні спиртві напої, млн дал.	26,7	40,3	35,1	35,5	37,2
Лікери, солодкі наливки, інші спиртві напої, млн дал.	5,7	7,4	23,1	23,7	25,4
Вино виноградне, млн дал.	15,3	15,4	16,4	17,1	19,5
Вино "Шампанське", млн дал.	3,3	4,0	4,4	4,5	5,4
Пиво, млн дал.	170	194	238	268	316
Води натуральні мінеральні негазовані, млн дал.	6,5	7,7	14,8	15,7	32,3
Води натуральні мінеральні газовані, млн дал.	79,3	77,3	100	115	132
Напої безалкогольні, млн дал.	125	140	169	176	173
Сигарети, які містять тютюн або суміші тютюну з заміниками тютюну, млд шт.	96,8	109	120	120	129

*Складено та розраховано за даними: [201, с. 71–72].

Інвестиції в основний капітал харчової промисловості України, 2006

	Код за КВЕД	Освоєно інвестицій в основний капітал		У тому числі за рахунок коштів державного бюджету	
		тис. грн.	до загального обсягу інвестицій в основний капітал, %	тис. грн.	до загального обсягу інвестицій в основний капітал за видом економічної діяльності
Всього		125253672	100,0	6845808	5,5
Промисловість		44803658	35,8	2490277	5,6
Переробна промисловість	D	30113379	24,0	125120	0,4
Виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів	DA	8290437	6,6	19282	0,2
Виробництво харчових продуктів, напоїв	15	7775079	6,2	19282	0,2
Виробництво м'яса та м'ясних продуктів	15.1	495427	0,4	4808	1,0
Виробництво рибних продуктів	15.2	197534	0,2	41	0,0
Перероблення та консервування овочів та фруктів	15.3	575035	0,5	-	-
Виробництво олії та тваринних жирів	15.4	543134	0,4	-	-
Виробництво молочних продуктів та морозива	15.5	855887	0,7	4617	0,5
Виробництво продуктів борошномельно-круп'яної промисловості, крохмалю та крохмальних продуктів	15.6	232096	0,2	2893	1,2
Виробництво готових кормів для тварин	15.7	287646	0,2	3500	1,2
Виробництво інших харчових продуктів	15.8	1660174	13,3	1183	0,1
Виробництво хліба та хлібобулочних виробів	15.81	325866	2,6	1183	0,4
Виробництво сухарів, печива, пірогів і тістечок тривалого зберігання	15.82	277418	0,0	-	-

Закінчення Додатку В

	Код за КВЕД	Освоєно інвестицій в основний капітал			У тому числі за рахунок коштів державного бюджету
		тис. грн.	до відповідного періоду минулого року, %	до загального обсягу інвестицій в основний капітал, %	
Виробництво какао, шоколаду та цукристих кондитерських виробів	15.84	304622	0,0	0,2	-
Виробництво макаронних виробів	15.85	68777	0,0	0,1	-
Виробництво чаю та кави	15.86	20466	0,0	0,0	-
Виробництво прянощів та приправ	15.87	38089	0,0	0,0	-
Виробництво продуктів дитячого харчування та дитячих продуктів	15.88	67163	0,0	0,1	-
Виробництво харчових продуктів, не віднесених до інших групвань	15.89	110736	0,0	0,1	-
Виробництво напоїв	15.9	2928146	171,3	2,3	2240
Виробництво дистильованих алкогольних напоїв	15.91.0	511716	0,0	0,4	-
Виробництво виноградних вин	15.93.0	164140	0,0	0,1	2240
Виробництво пива	15.96.0	1535016	0,0	1,2	-
Виробництво мінеральних вод та інших безалкогольних напоїв	15.98.0	53286	0,0	0,4	-
Виробництво потонових виробів	16	515358	57,7	0,4	-

*Складено та розраховано за даними: [164, с. 25-27].

Фактичні витрати на будівельні і монтажні роботи за видами економічної діяльності, 2006

Види економічної діяльності	Код за КВЕД	тис. грн.	до загального обсягу інвестицій в основний капітал, %
Всього		57680622	46,0
Промисловість		15017901	33,5
Переробна промисловість	D	9425114	31,3
Виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів	DA	2172759	26,2
Виробництво харчових продуктів, напоїв	15	2070343	26,6
Виробництво м'яса та м'ясних продуктів	15.1	64945	13,1
Виробництво рибних продуктів	15.2	121759	61,6
Перероблення та консервування овочів та фруктів	15.3	184138	32,0
Виробництво олії та тваринних жирів	15.4	147544	27,2
Виробництво молочних продуктів та морозива	15.5	116917	13,7
Виробництво продуктів борошномельно-круп'яної промисловості, крохмалю та крохмальних продуктів	15.6	41316	17,8
Виробництво готових кормів для тварин	15.7	84047	29,2
Виробництво інших харчових продуктів	15.8	348356	21,0
Виробництво хліба та хлібобулочних виробів	15.81	53259	16,3
Виробництво сухарів, печива, пирогів і тістечок тривалого зберігання	15.82	111754	40,3
Виробництво цукру	15.83	48207	10,8
Виробництво какао, шоколаду та цукристих кондитерських виробів	15.84	75962	24,9
Виробництво макаронних виробів	15.85	8253	12,0
Виробництво чаю та кави	15.86	7666	37,5
Виробництво прянощів та приправ	15.87	9661	25,4
Виробництво продуктів дитячого харчування та дитячих продуктів	15.88	3973	5,9
Виробництво харчових продуктів, не віднесених до інших групувань	15.89	29621	26,7
Виробництво напоїв	15.9	961321	32,8
Виробництво дистильованих алкогольних напоїв	15.91.0	118262	23,1
Виробництво виноградних вин	15.93.0	63619	38,8
Виробництво пива	15.96.0	554446	36,1
Виробництво мінеральних вод та інших безалкогольних напоїв	15.98.0	140482	25,4
Виробництво тютюнових виробів	16	102416	19,9

*Складено та розраховано за даними: [164, с. 50–41].

Товарна структура зовнішньої торгівлі харчової промисловості України

Товарна структура зовнішньої торгівлі харчової промисловості України, 2000 – 2001

Код товарної групи за ТН ЗЕД	Характеристика товарної групи	2000				2001			
		Експорт		Імпорт		Експорт		Імпорт	
		Всього, млн дол США	Частка у загальному обсязі, %	Всього, млн дол США	Частка у загальному обсязі, %	Всього, млн дол США	Частка у загальному обсязі, %	Всього, млн дол США	Частка у загальному обсязі, %
	Всього	1377,4	100,0	908,2	100,0	1823,9	100,0	1125,5	100,0
	Живі тварини та продукти тваринного походження								
Розділ I	Продукти рослинного походження	366,3	26,6	104,5	11,5	454,5	24,9	182,5	16,2
Розділ II	Жири і масла тваринного або рослинного походження, продукти їх розщеплення, готові жири, воски тваринного або рослинного походження	367,9	26,7	302,8	33,3	693,3	38,0	266,1	23,6
Розділ III	Готові харчові продукти; алкогольні та безалкогольні напої та оцет; тютюн та його замінки	240,1	17,4	61,2	6,7	225,5	12,4	86,5	7,7
Розділ IV	Його замінки	403,1	29,3	439,7	48,4	450,6	24,7	590,4	52,5

*Складено та розраховано за даними: [196, с. 148; 197, с. 135]

Товарна структура зовнішньої торгівлі харчової промисловості України, 2002 – 2003

Код товарної групи за ТН ЗЕД	Характеристика товарної групи	2002			2003				
		Експорт		Імпорт		Експорт		Імпорт	
		Всього, млн дол. США	Частка у загальному обсязі, %	Всього, млн дол. США	Частка у загальному обсязі, %	Всього, млн дол. США	Частка у загальному обсязі, %	Всього, млн дол. США	Частка у загальному обсязі, %
	Всього	2389,0	100,0	1113,8	100,0	2732,1	100,0	2173,7	100,0
Розділ I	Живі тварини та продукти тваринного походження	379,7	15,9	142,1	12,8	523,3	19,2	189,2	8,7
Розділ II	Продукти рослинного походження	1120,7	46,9	220,4	19,8	745,8	27,3	776,6	35,7
	Жири і масла тваринного або рослинного походження; продукти їх розщеплення; готові жири; воски тваринного або рослинного походження								
Розділ III	Готові харчові продукти; алкогольні та безалкогольні напої та оцет; тютюн та його заміники	342,2	14,3	110,7	9,9	558,8	20,5	109,3	5,0
Розділ IV	Інше	546,4	22,9	640,6	57,5	904,2	33,1	1098,6	50,5

*Складено та розраховано за даними: [198, с. 140; 199, с. 147]

Товарна структура зовнішньої торгівлі харчової промисловості України, 2004 – 2005

Код товарної групи за ТН ЗЕД	Характеристика товарної групи	2004				2005			
		Експорт		Імпорт		Експорт		Імпорт	
		Всього, млн дол. США	Частка у загальному обсязі, %	Всього, млн дол. США	Частка у загальному обсязі, %	Всього, млн дол. США	Частка у загальному обсязі, %	Всього, млн дол. США	Частка у загальному обсязі, %
Розділ I	Всього	3470,9	100,0	1908,4	100,0	4304,8	100,0	2683,9	100,0
	Живі тварини та продукти тваринного походження	648,5	18,7	315,0	16,5	732,0	17,0	499,6	18,6
Розділ II	Продукти рослинного походження	1135,9	32,7	439,5	23,0	1694,8	39,4	525,5	19,6
	Жири і масла тваринного або рослинного походження; продукти їх розщеплення; готові жири; воски тваринного або рослинного походження	545,8	15,7	149,3	7,8	587,2	13,6	204,1	7,6
Розділ III	Готові харчові продукти; алкогольні та безалкогольні напої та оцет; тютюн та його заміники	1140,7	32,9	1004,6	52,6	1290,8	30,0	1454,7	54,2

*Складено та розраховано за даними: [177, с. 275; 178, с. 262]

Товарна структура зовнішньої торгівлі харчової промисловості України, 2006 – 2007

Код товарної групи за ТН ЗЕД	Характеристика товарної групи	2006			2007				
		Експорт		Імпорт		Експорт		Імпорт	
		Всього, млн дол США	Частка у загальному обсязі, %	Всього, млн дол США	Частка у загальному обсязі, %	Всього, млн дол США	Частка у загальному обсязі, %	Всього, млн дол США	Частка у загальному обсязі, %
	Всього	4712,6	100,0	3166,2	100,0	6287,0	100,0	4111,5	100,0
Розділ I	Живі тварини та продукти тваринного походження	396,5	8,4	648,9	20,5	747,2	11,9	771,3	18,8
Розділ II	Продукти рослинного походження	1950,5	41,4	671,7	21,2	1726,5	27,5	860,8	20,9
Розділ III	Жири і масла тваринного або рослинного походження; продукти їх розщеплення; готові жири; воски тваринного або рослинного походження	971,4	20,6	191,1	6,0	1718,0	27,3	388,2	9,4
Розділ IV	Готові харчові продукти; алкогольні та безалкогольні напої та оцет; тютюн та його заміники	1394,2	29,6	1654,5	52,3	2095,3	33,3	2091,2	50,9

*Складено та розраховано за даними: [200, с. 133; 201, с. 137].

Код УКТ ЗЕД	Найменування продукції	2006		2007		2007 до 2006	
		Тис. дол. США	Частка у загальному експорті, %	Тис. дол. США	Частка у загальному експорті	Тис. дол. США	%
201-							
210	М'ясо та субпродукти	33213	1.01	105170	1.91	71957	316,65
201	Яловичина свіжа	4821	0.15	937	0.02	-3884	19,44
202	Яловичина морожена	27214	0.82	96406	1.75	69192	354,25
203	Свинина свіжа чи охолоджена	727	0.02	0	0.00	-727	0,00
206	Харчові субпродукти ВРХ, свиней, овець	101	0.003	44	0.001	-57	43,56
207	М'ясо та субпродукти птиці	65	0.002	6176	0.11	6111	9501,54
210	М'ясо та харчові субпродукти, солоні, сушені, копчені	285	0.01	1607	0.03	1322	563,86
301-							
307	Риби, ракоподібні, молочки	2124	0.06	3452	0.06	1328	162,52
302	Риба свіжа або охолоджена	215	0.01	144	0.003	-71	66,98
303	Риба морожена	198	0.01	27	0,0005	-171	13,64
304	Філе риби	984	0.03	1442	0.03	458	146,54
305	Риба сушена, солоні або у розсолі	205	0.01	1051	0.02	846	512,68
306	Ракоподібні	168	0.01	216	0,004	48	128,57
307	Молоски	354	0.01	572	0,01	218	161,58
401	Молоко та вершки без цукру, незгушені	1595	0.05	2765	0,05	1170	173,35
401-							
406	Молокопродукти, всього	328309	9.94	593634	10.76	265325	180,82
402	Молоко та вершки згушені	152621	4.62	290320	5,26	137699	190,22
403	Маслянка, йогурт, кефір	621	0.02	978	0.02	357	157,49
404	Молочна сироватка	5899	0.18	18991	0.34	13092	321,94
405	Масло вершкове та інші жири	23312	0.71	10909	0,20	-12403	46,80
406	Сирні всіх видів	144261	4.37	269671	4,89	125410	186,93
407-							
408	Яйця птиць	2840	0.09	23391	0,42	20551	823,63

Код УКТ ЗЕД	Найменування продукції	2006		2007		2007 до 2006	
		Тис. дол. США	Частка у загальному експорті,%	Тис. дол. США	Частка у загальному експорті	Тис. дол. США	%
409	Мед натуральний	9244	0,28	5686	0,10	-3558	61,51
410	Харчові продукти твар.походження	10	0,0003	0	0,00	-10	0,00
501-							
511	Інші продукти тваринного походження	11634	0,35	9959	0,18	-1675	85,60
1501	Лярд, жир свинячий, птиці	4	0,0001	0	0,00	-4	0,00
1501-							
1506	Жири і масла тваринного походження	141	0,004	29	0,001	-112	20,57
1502	Жир великої рогатої худоби	135	0,004	0	0,00	-135	0,00
1504	Жири і масла з риби	2	0,0001	0	0,00	-2	0,00
1505	Жир з овечого вилугу та побічні жири	0	0,00	24	0,0004	24	0,00
1506	Жир та масло тваринне	0	0,00	5	0,0001	5	0,00
1601	Ковбаси	549	0,02	545	0,01	-4	99,27
1602	Готові та конс.продукти з м'яса	7902	0,24	7544	0,14	-358	95,47
1604-							
1605	Готові та конс.продукти з риби та ракопод.	15624	0,47	27039	0,49	11415	173,06
1604	Готова та конс.риба та ікра	12812	0,39	23612	0,43	10800	184,30
1605	Готові або консерв. Ракоподібні моллюски	2812	0,09	3427	0,06	615	121,87
3501-							
3502	Козеїн	28217	0,85	66511	1,21	38294	235,71
1101	Борошно пшеничне	2264	0,07	29685	0,54	27421	1311,17
1102	Борошно із інших зернових культур	1352	0,04	1510	0,03	158	111,69
1103	Крупя, крупка та гранули зернових культур	8533	0,26	11380	0,21	2847	133,36
1104	Зерно зернових культур, оброблене іншими засобами	10047	0,30	10083	0,18	36	100,36
1105	Борошно, крупа і порошок з картоплі	1	0,00003	3	0,0001	2	300,00
1106	Борошно, крупа і порошок з інших бобових	1541	0,05	803	0,01	-738	52,11
1107	Солод	8532	0,26	15358	0,28	6826	180,00
1108	Крохмаль	4021	0,12	4915	0,09	894	122,23
1507	Олія соєва	3827	0,12	6937	0,13	3110	181,26

Продовження Додатку Ж

Код УКТ ЗЕД	Найменування продукції	2006		2007		2007 до 2006	
		Тис. дол. США	Частка у загальному експорті,%	Тис. дол. США	Частка у загальному експорті	Тис. дол. США	%
1508	Олія арахисова	13	0,0004	1550	0,03	1537	11923,08
1509	Олія з маслин	1	0,00003	0	0,00	-1	0,00
1511	Олія пальмова	2134	0,06	130884	2,37	128750	6133,27
1512	Олія соняшникова	922360	27,93	1521432	27,59	599072	164,95
1513	Олія з кокосових горіхів	0	0,00	612	0,01	612	0,00
1514	Олія з ріпака, грічшина	6529	0,20	16110	0,29	9581	246,75
1515	Інші жири та олія рослинна	4148	0,13	8640	0,16	4492	208,29
1516	Жири і масла тваринні або рослинні гомогенізовані	8286	0,25	7195	0,13	-1091	86,83
1517	Маргарин	23534	0,71	25356	0,46	1822	107,74
1701	Цукор з цукрової тростини	8833	0,27	2220	0,04	-6613	25,13
1702	Інші види цукру	13021	0,39	30469	0,55	17448	234,00
1703	Пагока	12112	0,37	20323	0,37	8211	167,79
1704	Кондитерські вироби з цукру	79594	2,41	102745	1,86	23151	129,09
1802	Какаелла	0	0,00	3	0,0001	3	0
1803	Какао-паста	10172	0,31	12577	0,23	2405	123,64
1804	Какао-масло	1	0,00003	3	0,0001	2	300,00
1805	Какао-порошок	884	0,03	655	0,01	-229	74,10
1806	Шоколад та інші	249907	7,57	339929	6,16	90022	136,02
1902	Макаронні вироби	11570	0,35	15307	0,28	3737	132,30
1904	Хлібобулочні, кондитерські вироби	2699	0,08	4296	0,08	1597	159,17
1905	Готові харчові вироби	93797	2,84	136715	2,48	42918	145,76
2001	Овочі, плоди, конс. з оцтом	12102	0,37	27686	0,50	15584	228,77
2002	Томати конс. без оцту	2342	0,07	3699	0,07	1357	157,94
2003	Гриби та грифельні конс. без оцту	109	0,003	111	0,002	2	101,83
2004	Інші овочі, консерви мrożені	50	0,002	8	0,0001	-42	16,00
2005	Інші овочі, консерви неморожені	36488	1,10	48167	0,87	11679	132,01
2006	Плоди, горіхи консервовані	39	0,001	185	0,003	146	474,36

Код УКТ ЗЕД	Найменування продукції	2006		2007		2007 до 2006	
		Тис. дол. США	Частка у загальному експорті,%	Тис. дол. США	Частка у загальному експорті	Тис. дол. США	%
2007	Варення, желе, мармелади, фруктові пюре	1912	0,06	3247	0,06	1335	169,82
2008	Плоди консервовані іншим способом	12527	0,38	16149	0,29	3622	128,91
2009	Соки фруктові	69542	2,11	151335	2,74	81793	217,62
2101	Екстракти, концентрати з кави, чаю або мате	8431	0,26	12109	0,22	3678	143,62
2102	Дріжджі	4168	0,13	5162	0,09	994	123,85
2103	Продукти для приготування соусів	21825	0,66	26568	0,48	4743	121,73
2104	Супи чи бульйони готові	3279	0,10	2974	0,05	-305	90,70
2105	Морозиво	2268	0,07	3102	0,06	834	136,77
2106	Харчові продукти, не включені до інших груп	9650	0,29	26027	0,47	16377	269,71
2201-							
2202	Води натуральні і мінеральні	41640	1,26	79884	1,45	38244	191,84
2203	Пиво із солоду	81968	2,48	96252	1,75	14284	117,43
2204-							
2206	Вина	35051	1,06	44942	0,81	9891	128,22
2205	Вина виноградні натуральні	34346	1,04	43800	0,79	9454	127,53
2204	Вермути	538	0,02	881	0,02	343	163,75
2206	Інші напої	167	0,01	261	0,005	94	156,29
2207-							
2208	Спирт	268867	8,14	314998	5,71	46131	117,16
2209	Оцет	454	0,01	531	0,01	77	116,96
2301-							
2309	Запішки і відходи харчової промисловості	170170	5,15	338615	6,14	168445	198,99
2401-							
2403	Тютюнові вироби	117400	3,55	183070	3,32	65670	155,94
2501	Сіль	58535	1,77	55379	1,00	-3156	94,61
Всього		3302799	100,00	5515121	100,00	2212322	166,98

*Складено та розраховано за даними: [75, с.15-19].

**Імпорт основних видів продукції харчової промисловості України
(згідно товарної номенклатури ЗЕД), 2006 – 2007**

тис. дол. США

Код УКТ ЗЕД	Найменування продукції	2006	2007	2007 до 2006	
				./-.	%
201-210	М'ясо та субпродукти	161343	163930	2587	101,6
201	Яловичина свіжа	12	7	-5	58,3
202	Яловичина морожена	15714	8004	-7710	50,9
203	Свинина свіжа чи охолоджена	71364	95586	24222	133,9
204	Баранина чи козлятина	0	1	1	0,0
206	Харчові субпродукти великої рогатої худоби, свиней, овець	3288	3895	607	118,5
207	М'ясо та субпродукти птиці	64825	56306	-8519	86,9
208	Інше м'ясо та харчові субпродукти	57	30	-27	52,6
209	Жир свиней	4501	28	-4473	0,6
210	М'ясо та харчові субпродукти, солоні, сушені, копчені	1582	73	-1509	4,6
301-307	Риби, ракоподібні, молоски	361242	444452	83210	123,0
301	Жива риба	99	82	-17	82,8
302	Риба свіжа або охолоджена	11440	26653	15213	233,0
303	Риба морожена	249388	270929	21541	108,6
304	Філе рибне	65811	96470	30659	146,6
305	Риба сушена, солена або у розсолі	9844	10235	391	104,0
306	Ракоподібні	17867	28314	10447	158,5
307	Молоски	6793	11769	4976	173,3
401-406	Молокопродукти, всього	61449	88630	27181	144,2
401	Молоко та вершки без цукру, незгущені	1967	3304	1337	168,0
402	Молоко та вершки згущені	818	1547	729	189,1
403	Маслянка, йогурт, кефір	32069	39955	7886	124,6
404	Молочна сироватка	1948	4335	2387	222,5
405	Масло вершкове та інші жири	127	2406	2279	1894,5
406	Сири всіх видів	24520	37083	12563	151,2
407-408	Яйця птиць	14610	11109	-3501	76,0
409	Мед натуральний	47	15	-32	31,9
410	Харчові продукти тваринного походження	0	1	1	0,0
501-511	Інші продукти тваринного походження	11247	11783	536	104,8
1501	Лярд, жир свинячий, птиці	3725	3174	-551	85,2
1501-1506	Жири і масла тваринного походження	252	332	80	131,7
1502	Жир ВРХ	3216	2571	-645	79,9
1505	Жир з овечого випоту та побічні жири	25	134	109	536,0
1506	Жир та масло тваринне	214	113	-101	52,8
1601	Ковбаси	18	24	6	133,3
1602	Готові та консервовані продукти з м'яса	16114	11332	-4782	70,3
1603	Екстракти та соки з риби та м'яса	12311	14129	1818	114,8
1604	Готова та консервована риба та ікра	91171	97587	6416	107,0
1605	Готові або консервовані ракоподібні молоски	84035	88276	4241	105,0
3501	Козейн	7135	9311	2176	130,5
Всього		1412188	1643915	231727	116,4

*Складено та розраховано за даними: [75, с. 24; 26; 27].

Зведений баланс зовнішньої торгівлі харчової промисловості України з основними країнами світу, 2006 – 2007

тис. дол. США

	Всього	Країни СНД	Країни ЄС	США	Африканські країни	Австралія Океанія	Інші країни
Зовнішньоторгівельний оборот							
2007	11150697	3617907	3645043	255910	640640	6926	2985829
2006	8524369	2419447	2881199	165556	501092	8536	2548535
Експорт							
2007	6797897	2717190	2076200	19394	510212	190	1476298
2006	5153978	1707942	1575954	14866	406102	4451	1444686
Імпорт							
2007	4352800	900717	1568843	236516	130428	6736	1509531
2006	3370391	711505	1305245	150690	94990	4085	1103849
Сальдо							
2007	2445097	1816473	507357	-217122	379784	-6546	-33233
2006	1783587	996437	270709	-135824	311112	366	340837

*Складено та розраховано за даними [75, с. 9].

Прямі іноземні інвестиції окремих країн світу в харчову промисловість України, 2001 – 2007

1	2	3	4	5	6	7	8	9
Німеччина	Всього, млн.дол.США	240,9	250,5	317,7	451,6	653,7	5503,7	5620,7
	Харчова промисловість, млн.дол.США	68,1	48,9	57,1	66,6	110,6	102,8	57,3
	Питома вага галузі в інвестиціях країни, %	28,3	19,5	18,0	14,7	16,9	1,9	1,0
Польща	Всього, млн.дол.США	62,8	69,3	98,1	152,7	194,7	225,5	366
	Харчова промисловість, млн.дол.США	5,3	5,8	5,3	5,6	5,6	7,6	8,3
	Питома вага галузі в інвестиціях країни, %	8,4	8,4	5,4	3,7	2,9	3,4	2,3
Російська Федерація	Всього, млн.дол.США	286,6	315,5	323,2	388,6	720,8	835,8	980,8
	Харчова промисловість, млн.дол.США	3,8	4,3	5,3	10,7	27,1	29,6	34,1
	Питома вага галузі в інвестиціях країни, %	1,3	1,4	1,6	2,8	3,8	3,5	3,5
Сполучене Королівство	Всього, млн.дол.США	312	414,2	534	701,2	955,4	1174,8	1557,2
	Харчова промисловість, млн.дол.США	69,7	82,7	94	105,6	74,9	66,3	109,5
	Питома вага галузі в інвестиціях країни, %	22,3	20,0	17,6	15,1	7,8	5,6	7,0
Сполучені Штати Америки	Всього, млн.дол.США	639,5	777,5	890,6	1060,2	1190,6	1387,4	1418
	Харчова промисловість, млн.дол.США	128	125,1	144,6	158,2	156,1	175,6	169,1
	Питома вага галузі в інвестиціях країни, %	20,0	16,1	16,2	14,9	13,1	12,7	11,9
Туреччина	Всього, млн.дол.США	31,6	36,8	37,8	47,4	50,6	67,1	77,5
	Харчова промисловість, млн.дол.США	9,2	9,9	6	9,3	11,9	12,6	11,1
	Питома вага галузі в інвестиціях країни, %	29,1	26,9	15,9	19,6	23,5	18,8	14,3
Франція	Всього, млн.дол.США	39,9	24,2	40,1	59,2	79	87,9	826,8
	Харчова промисловість, млн.дол.США	3,7	3,7	6,7	16,3	27,1	29,2	34,4
	Питома вага галузі в інвестиціях країни, %	9,3	15,3	16,7	27,5	34,3	33,2	4,2
Швейцарія	Всього, млн.дол.США	163,3	224	272,2	321,6	442,3	456,4	504,9
	Харчова промисловість, млн.дол.США	67,3	67,9	67,7	70	86,2	89,3	79,1
	Питома вага галузі в інвестиціях країни, %	41,2	30,3	24,9	21,8	19,5	19,6	15,7
Швеція	Всього, млн.дол.США	77,1	89,2	90,4	103,1	120,3	134,1	137,1
	Харчова промисловість, млн.дол.США	32,8	38,3	39,8	61	69,6	71,5	76,8
	Питома вага галузі в інвестиціях країни, %	42,5	42,9	44,0	59,2	57,9	53,3	56,0

Закінчення Додатку Л

Німеччина	Всього, млн дол. США	240,9	250,5	317,7	451,6	653,7	5503,7	5620,7
	Харчова промисловість, млн дол. США	68,1	48,9	57,1	66,6	110,6	102,8	57,3
	Питома вага галузі в інвестиціях країни, %	28,3	19,5	18,0	14,7	16,9	1,9	1,0
Польща	Всього, млн дол. США	62,8	69,3	98,1	152,7	194,7	225,5	366
	Харчова промисловість, млн дол. США	5,3	5,8	5,3	5,6	5,6	7,6	8,3
	Питома вага галузі в інвестиціях країни, %	8,4	8,4	5,4	3,7	2,9	3,4	2,3
Російська Федерація	Всього, млн дол. США	286,6	315,5	323,2	388,6	720,8	835,8	980,8
	Харчова промисловість, млн дол. США	3,8	4,3	5,3	10,7	27,1	29,6	34,1
	Питома вага галузі в інвестиціях країни, %	1,3	1,4	1,6	2,8	3,8	3,5	3,5
Сполучене Королівство	Всього, млн дол. США	312	414,2	534	701,2	955,4	1174,8	1557,2
	Харчова промисловість, млн дол. США	69,7	82,7	94	105,6	74,9	66,3	109,5
	Питома вага галузі в інвестиціях країни, %	22,3	20,0	17,6	15,1	7,8	5,6	7,0
Сполучені Штати Америки	Всього, млн дол. США	639,5	777,5	890,6	1060,2	1190,6	1387,4	1418
	Харчова промисловість, млн дол. США	128	125,1	144,6	158,2	156,1	175,6	169,1
	Питома вага галузі в інвестиціях країни, %	20,0	16,1	16,2	14,9	13,1	12,7	11,9
Туреччина	Всього, млн дол. США	31,6	36,8	37,8	47,4	50,6	67,1	77,5
	Харчова промисловість, млн дол. США	9,2	9,9	6	9,3	11,9	12,6	11,1
	Питома вага галузі в інвестиціях країни, %	29,1	26,9	15,9	19,6	23,5	18,8	14,3
Франція	Всього, млн дол. США	39,9	24,2	40,1	59,2	79	87,9	826,8
	Харчова промисловість, млн дол. США	3,7	3,7	6,7	16,3	27,1	29,2	34,4
	Питома вага галузі в інвестиціях країни, %	9,3	15,3	16,7	27,5	34,3	33,2	4,2
Швейцарія	Всього, млн дол. США	163,3	224	272,2	321,6	442,3	456,4	504,9
	Харчова промисловість, млн дол. США	67,3	67,9	67,7	70	86,2	89,3	79,1
	Питома вага галузі в інвестиціях країни, %	41,2	30,3	24,9	21,8	19,5	19,6	15,7
Швеція	Всього, млн дол. США	77,1	89,2	90,4	103,1	120,3	134,1	137,1
	Харчова промисловість, млн дол. США	32,8	38,3	39,8	61	69,6	71,5	76,8
	Питома вага галузі в інвестиціях країни, %	42,5	42,9	44,0	59,2	57,9	53,3	56,0

*Складено та розраховано за даними: [166, с. 43, 54–59].

Література

1. Агропромисловий комплекс в системі зовнішньоекономічної діяльності України / [Саблук П. Т., Фесина А. А., Власов В. І. та ін.]; за ред. П. Т. Саблука. – К. : УААН, Нац. наук. центр “Ін-т аграр. економіки”, 2005. – 242 с.
2. Антонов В. Глобализация мирового рынка пищевой продукции / В. Антонов, А. Колосов // Рынок ценных бумаг. – 2000. – № 6. – С. 28–34.
3. Алимов О. М. Українська модель промислового зростання: теоретичні засади створення та економічний механізм реалізації / О. М. Алимов, В. М. Ємченко, В. В. Микитенко // Фундаментальні орієнтири науки: [зб. наук. праць]. – К. : Академперіодика, 2005. – С. 290–309.
4. Алымов А. Н. Концептуальные положения формирования новой промышленной доктрины: научн. докл. / А. Н. Алымов, В. Н. Емченко, В. Н. Ерохин // НАН Украины, Ин-т экономики. – К. : ИЭ НАНУ, 2002. – 68 с.
5. Алымов А. Н. Сбалансированность народнохозяйственного развития: (Регион. и отрасл. пробл.) / А. Н. Алымов, Ф. Д. Заставный, Д. К. Прейгер // АН УССР, Совет по изуч. производ. сил УССР. – К. : СОПС УССР, 1986. – 223 с.
6. Амоша О. Інноваційний шлях розвитку України: проблеми та рішення / Олександр Амоша // Економіст. – 2005. – № 6. – С. 28–34.
7. Біла книга про безпеку харчових продуктів / Комісія Європейських співтовариств [Електронний ресурс] – Брюссель, 2000. – Режим доступу: <http://www.sps-info.org.ua/uploads/files/White%20paper%20ukr.doc>.
8. Білорус О. Г. Глобалізація і національна стратегія України / Білорус О. Г. – К. : ВО “Батьківщина” , 2001. – 301 с.
9. Білорус О. Г. Стратегічні імперативи розвитку України в умовах глобалізації / О. Г. Білорус // Економічний Часопис – XXI. – 2001. – № 10. – С. 3–8.
10. Беляєв О. О. Політична економія: навч. посіб. / О. О. Беляєв, А. С. Бебело – К. : Київ. нац. екон. ун-т, 2001. – 328 с.
11. Болдуєв М. В. Пряме іноземне інвестування і забезпечення здорового конкурентного середовища в умовах світового процесу глобалізації / М. В. Болдуєв // Актуальні питання удосконалення фінансово-кредитного механізму в Україні. – Запоріжжя : Гуманіт. ун-т “Запоріж. ін.-т держ. та муніцип. упр.”. – 2005. – Вип. 3. – С. 253–262.
12. Борщевський П. П. Интенсификация производства в пищевой промышленности / Борщевський П. П. – К. : Урожай, 1989. – 136 с.

13. Борщевський П. П. Розвиток зовнішньоекономічних зв'язків харчової промисловості України / П. П. Борщевський, Т. В. Пепа // Економіка АПК. – 1995. – № 12. – С. 43–47.
14. Бураковський І. Три виміри зовнішньоекономічної політики України в епоху глобалізації: інституційно-технологічні підходи / Ігор Бураковський // Україна–НАТО. – 2007. – № 6. – С. 60–68.
15. Бутко М. Інноваційні імперативи регіонального розвитку в Україні / Микола Бутко // Економіст. – 2006. – № 7. – С. 26–30.
16. Бутко М. П. Регіональні особливості економічних трансформацій в перехідній економіці / Бутко М. П. – К. : Знання України, 2005. – 476 с.
17. Вайцеховська В. В. Іноземне інвестування в умовах інтеграції України у світову економіку / В. В. Вайцеховська // Актуальні проблеми економіки. – 2006. – № 8(62). – С. 55–60.
18. Вакуленко Л. Л. Значення СОТ для АПК України / Вакуленко Л. Л. // Економічні науки: [зб. наук. праць]. – Луганськ : Луган. нац. аграр. ун-т. – 2005. – № 51 – С. 39–41.
19. Венцьковський Д. Проблеми та пріоритети зовнішньоторговельного співробітництва України / Дмитро Венцьковський // Євроатлантикінформ. – 2007. – № 5. – С. 75–76.
20. Всемирная организация торговли и национальные экономические интересы / [науч. редкол. И. С. Королев и др.]. – М. : Наука, 2003. – 328 с.
21. Гайдущий А. Инвестиционные аспекты вступления в ВТО для аграрных секторов стран Центральной и Восточной Европы / Андрей Гайдущий // Экономика Украины. – 2006. – № 7. – С. 83–89.
22. Геєць В. М. Концепція розвитку внутрішнього ринку України / В. М. Геєць, Точилін В. О. // Вісник Інституту економічного прогнозування. – 2002. – № 2. – С. 3–9.
23. Глобальні трансформації та стратегії розвитку / [Білорус О. Г., Лук'яненко Д. Г., Гончаренко О. М та ін.]; за ред. О. Г. Білоруса – К., 1998. – 416 с.
24. Гойчук О. І. Продовольча безпека держави як умова вступу України у Світову організацію торгівлі / О. І. Гойчук // Митна політика України в контексті європейського вибору: проблеми та шляхи їх вирішення: матеріали конф., 20–21 листоп. 2003 р. – Дніпропетровськ, 2003. – С. 27–29.
25. Голиков А. П. АПК Украины на мировом рынке сельскохозяйственного сырья и продовольствия при её вступлении в ВТО / А. П. Голиков // Вісник Харк. нац. ун-ту ім. В.Н. Каразіна. – 2003. – № 580. – С. 247–249.

26. Гребельник О. П. Митне регулювання зовнішньоекономічної діяльності: [підруч. для студ. вищ. навч. закл.] / Гребельник О. П. – К. : Центр навчальної літератури, 2005. – 695 с.

27. Гребельник О. П. Основи зовнішньоекономічної діяльності: навч. посіб. / Гребельник О. П. – К. : Київ. держ. торг.-екон. ун-т., 1996. – 76 с.

28. Губенко В. І. АПК і СОТ: стан розвитку, мета вступу, проблеми бухгалтерського обліку та вибір оптимальної моделі звітності / В. І. Губенко // Економічні науки: [зб. наук. праць]. – Кіровоград : Кіровоград. нац. тех. ун-т. – 2005. – Вип. 7, ч. 1. – С. 16–20.

29. Губенко В. І. Методи нормативного регулювання експорту продукції АПК при вступі України до СОТ / В. І. Губенко // Продуктивність агропромислового виробництва: [наук.-практ. зб.]. – К., 2004. – № 1. – С. 202–209.

30. Губенко В. І. Механізм зовнішньоекономічної діяльності агропромислового комплексу: лібералізація і протекціонізм: дис. доктора екон. наук: 08.07.02 / Губенко Василь Іванович. – Біла Церква, 2004. – 414 с.

31. Губенко В. І. Україна і СОТ: удосконалення тарифного регулювання для захисту внутрішнього продовольчого ринку / В. І. Губенко // Науковий вісник Національного аграрного університету. – 2003. – Вип. 66. – С. 235–239.

32. Губский Б. Стратегия интеграции: о национальной политике Украины в вопр. международной интеграции / Богдан Губский // Зеркало недели. – 2006. – № 12(591) – С. 8.

33. Губський Б. В. Інвестиційні процеси в глобальному середовищі / Губський Б. В. – К. : Наукова думка, 1998. – 390 с.

34. Данилишин Б. М. Новий регіоналізм / Б. М. Данилишин, В. П. Семиноженко. – К. : Наукова думка, 2005. – 160 с.

35. Данилишин Б. М. Просторова організація продуктивних сил України: мезо- та мікрорегіональний рівень / Данилишин Б. М., Чернюк Л. Г., Фащевський М. І. – Вінниця : Книга-Вега, 2007. – 572 с.

36. Дайнеко А. Е. Критерии эффективности внешнеэкономической деятельности и интеграции стран в мировую экономику / А. Е. Дайнеко // Проблемы прогнозирования и государственного регулирования социально-экономического развития: материалы 4-й междунар. науч. конф., 2–3 окт. 2003 г. – Минск, 2003.

Т. 1. – С. 375–388.

37. Дейнеко Л. В. Методологічні основи оцінки розвитку харчової промисловості / Л. В. Дейнеко // Продуктивні сили і регіональна економіка: [зб. наук. праць]. – К. : Рада по вивч. прод. сил України НАН України, 1998. – С. 153–158.

38. Дейнеко Л. В. Наукові засади формування державної стратегії інноваційного розвитку харчової промисловості / Л. В. Дейнеко, П. М. Купчак, Е. І. Шелудько // Фінансово-економічні проблеми розвитку підприємництва в Україні: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., 6–7 жовт. 2005 р. – Житомир : Ред.-вид. відділ ІПСТ, 2005. – С. 52–55.
39. Дейнеко Л. В. Підтримка інноваційної діяльності підприємств харчової промисловості України в умовах глобалізації / Л. В. Дейнеко, П. М. Купчак // Формування стратегії розвитку регіону на інноваційній основі: матеріали XIV міжнарод. наук.-практ. конф., 13–14 трав. 2004 р. – Чернівці: ЧТЕІ КНТЕУ, 2004. – С. 226–233.
40. Дейнеко Л. В. Природно-ресурсний потенціал харчової промисловості та ефективність його використання / Л. В. Дейнеко, П. М. Купчак, І. М. Романюк // Соціально-економічні дослідження в перехідний період. Природно-ресурсний потенціал в системі просторового розвитку: зб. наук. праць / відп. Ред. М. І. Долішній. – Львів : НАН України, Ін-т рег. досл., 2004. – Вип. 2 (XI, VI). – С. 161–166.
41. Дейнеко Л. В. Розвиток харчової промисловості України в умовах ринкових перетворень: проблеми теорії та практики / Дейнеко Л. В. – К. : Знання, 1999. – 331 с.
42. Дейнеко Л. В. Світові тенденції виробництва екологічно-чистих продуктів харчування та виклики України / Л. В. Дейнеко, П. М. Купчак // Економіка промисловості: [зб. наук. праць]. – К. : Рада по вивч. прод. сил України НАН України, 2006. – С. 29–32.
43. Дейнеко Л. В. Стан та перспективи розвитку лікєро-горілчаного галузі України в умовах приєднання до СОТ / Л. В. Дейнеко, П. М. Купчак // Конкуренентоспроможність в умовах глобалізації: реалії, проблеми та перспективи: матеріали другої наук.-практ. конф., 17–18 квітня 2008 р. / за ред. І. В. Саух. – Житомир: Видво ЖДУ ім. І.Франка, 2008. – С. 3–9.
44. Державна програма розвитку промисловості на 2003–2011 роки, схваленої постановою Кабінету Міністрів України №1174 від 28 липня 2003 р. / Кабінет Міністрів України. – Офіц. вид. – К. : Офіційний вісник України. – 2003. – № 31 – С. 78.
45. Директива 2001/95/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 3 грудня 2001 року “Про загальну безпеку продукції” / Європейський Парламент та Рада [Електронний ресурс] – Офіц. вид. – Режим доступу: http://legal-base.in.ua/data/upload/catalog/main/ua/110/directive_2001_95_ua.doc.
46. Довідковий матеріал про зовнішньоекономічну діяльність та оцінку умов вступу України до СОТ в сфері аграрного сектору за 2007 рік. – К. : М-во аграр. політики, 2008. – 101 с.

47. Долгов С. И. Глобализация экономики: новое слово или новое явление? / Долгов С. И. – М. : Экономика, 1998. – 215 с.
48. Дорогунцов С. І. Безпека розвитку і безпека стабільності – відповідь на виклики глобалізації / Дорогунцов С. І., Ральчук О. М., Федорищева А. М. – К. : Знання України, 2004. – 39 с.
49. Друкер Питер Ф. Энциклопедия менеджмента: Весь Питер Друкер в одной книге:лучшие работы по менеджменту, написанные за 60 лет / Друкер Питер Ф.; [пер. с англ. О. Л. Пелявский]. – М. ; СПб. ; К. : Издательский дом “Вильямс”, 2004. – 421 с.
50. Економіка України: стратегія і політика довгострокового розвитку / [Геєць В. М., Александрова В. П., Артьомова Т. І. та ін.]. – К. : Фенікс, 2003. – 1006 с.
51. Економічний простір і динаміка розвитку продуктивних сил України: теоретико-методологічні основи дослідження: наук. вид. / за ред. Б. М. Данилишина. – К. : Рада по вивч. прод. сил України НАН України, 2008. – 220 с.
52. Муді Р. Експортно-імпортні операції з країнами ЄС: сільгосппродукція [посібник з правових питань]/Р. Муді, О. Поліводський. – К., 2005. –106 с.
53. Енциклопедія бізнесмена, економіста, менеджера / за ред. Р. Дяківа.– К. : Міжнародна економічна фундація, 2002. – 706 с.
54. Жаліло Я. А. Економіна стратегія держави: теорія, методологія, практика: Монографія /Жаліло Я. А. –К. : Нац. ін-т. страт. досл., 2003. – Вип. 8. – 368 с. – (Серія “Економічні науки”).
55. Жекова О. А. Особенности инновационного процесса в отраслях пищевых производств / О. А. Жекова // Пищевая промышленность. – 2005. – № 12. – С. 15–18.
56. Заїнчковський А. О. Економіка, організація та управління підприємствами харчової промисловості України / А. О. Заїнчковський, О. М. Сандул // Наукові праці Національного університету харчових технологій. – 2006. – № 19, ч. 3. – С. 44–47.
57. Закон України “Про внесення змін до Закону України “Про зовнішньоекономічну діяльність”/Верховна Рада України. – К. : Офіційний вісник України. – 2006. –№ 49. – С. 34.
58. Закон України “Про внесення змін до Закону України “Про зовнішньоекономічну діяльність”(щодо уточнення деяких термінів)/Верховна Рада України. – К. : Офіційний вісник України. – 2004. – № 48. – С. 9.
59. Закон України “Про внесення змін до статті 16 Закону України “Про зовнішньоекономічну діяльність” / Верховна Рада України. – К. : Відомості Верховної Ради України. – 2008. –№ 23. – С. 614.

60. Закон України “Про внесення змін до статті 37 Закону України “Про зовнішньоекономічну діяльність” / Верховна Рада України. – К. : Відомості Верховної Ради України. – 2006. – № 15. – С. 589.

61. Закон України “Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України” / Верховна Рада України. – К. : Офіційний вісник України. – 2000. – № 16. – С. 21.

62. Закон України “Про єдиний митний тариф” / зб. нормат. мат. з пит. рег. зов.-економ. діял. України. – К. : Мін. зов.-економ. зв’язків, 1997. – Ч. 1. – 152 с.

63. Закон України “Про зовнішньоекономічну діяльність” / зб. нормат. мат. з пит. рег. зов.-економ. діял. України. – К. : Мін. зов.-економ. зв’язків, 1997. – Ч. 1. – 152 с.

64. Закон України “Про Митний кодекс України” / зб. нормат. мат. з пит. рег. зов.-економ. діял. України. – К. : Мін. зов.-економ. зв’язків, 1997. – Ч. 1. – 152 с.

65. Закон України “Про режим іноземного інвестування” / Верховна Рада України. – К. : Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 19. – Ст. 80.

66. Закон України “Про внесення змін до Закону України “Про Єдиний митний тариф” / Верховна Рада України. – К. : Офіційний вісник України. – 2008. – № 33. – С. 18.

67. Закон України “Про державне регулювання імпорту сільськогосподарської продукції” / зб. нормат. мат. з пит. рег. зов.-економ. діял. України. – К. : Мін. зов.-економ. зв’язків, 1997. – Ч. 1. – 152 с.

68. Закон України “Про захист національного товаровиробника від субсидованого імпорту” / Верховна Рада України. – К. : Офіційний вісник України. – 1999. – № 7. – С. 67.

69. Закон України “Про захист національного товаровиробника від демпінгового імпорту” / Верховна Рада України. – К. : Офіційний вісник України. – 1999. – № 7. – С. 28.

70. Закон України “Про інвестиційну діяльність” / Верховна Рада України. – К. : Відомості Верховної Ради України. – 1991 – № 47. – Ст. 646.

71. Закон України “Про якість та безпеку харчових продуктів і продовольчої сировини” / Верховна Рада України. – К. : Офіційний вісник України. – 1998. – № 3. – С. 13.

72. Закони України “Про внесення зміни до статті 6 Закону України “Про зовнішньоекономічну діяльність” / Верховна Рада України. – К. : Офіційний вісник України. – 1999. – № 46 – С. 1.

73. Законодавче забезпечення вступу до СОТ – перспективи для сільськогосподарських товаровиробників: матеріали круглого столу,

28 лютого 2006 р. / Ін-т законодавства Верховної Ради України, Спільн. парлам.-уряд. коміс. з інтеграції до СОТ; Ред. О. Л. Копиленко. – К. : Парлам. вид-во, 2006. – 79 с.

74. Зведений прогноз науково-технологічного та інноваційного розвитку України на найближчі 5 років та наступне десятиліття [Геєць В. М., Александрова В. П., Скрипниченко М. І. та ін.]. – К. : Фенікс, 2007. – 152 с.

75. Звіт про стан зовнішньоекономічних відносин в системі агропромислового комплексу за 2007 рік (за даними митних органів) – К. : М-во аграр. політики, 2008. – 58 с.

76. Згуровський О. Війни глобалізації / О. Згуровський // Дзеркало тижня. – 2006. – № 6. – С. 3.

77. Зовнішньоекономічна політика України: європейський та російський вектор [Мазаракі А. А., Юхименко В. В., Гребельник О. П. та ін.]; за ред. А. А. Мазаракі – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2005. – 280 с.

78. Иноземцев В. Глобализация национальных хозяйств и современный экономический кризис / В. Иноземцев // Проблемы теории и практики управления. – 1999. – № 3. – С. 18–23.

79. Иноземцев В. Глобализация: иллюзии и реальность / В. Иноземцев // Свободная мысль – XXI. – 2000. – № 1. – С. 26–36.

80. Интеграция научно-технической сферы Украины в мировую экономическую систему: [монография] / Макагон Ю. В., Кацура С. Н., Кравченко М. И., Ходыкина В. В. // НАН Украины, Ин-т экономики пром-сти, Мин-во образования и науки Украины. – Донецк: Донецкий нац. ун-т, 2003. – 236 с.

81. Кавецький І. Й. Український ринок продовольства: проблеми імпорту / І. Й. Кавецький // Український географічний журнал. – 2001. – № 1. – С. 9–16.

82. Каптуренко М. Г. Соціальна політика та економічна безпека / Каптуренко М. Г.; за ред. Є. І. Крихтіна. – Донецьк : Каштан, 2004. – 336 с.

83. Каптуренко Н. Г. Украина в международных сравнениях / Н. Г. Каптуренко // Налоговый курьер. – 2004. – № 24 (72). – С. 2–4.

84. Кваша С. Вступ до СОТ: перспективи для аграрної економіки / С. Кваша, О. Жемойда // Проблеми забезпечення дохідності агропромислового виробництва в Україні в постіндустріальний період: матеріали десятих річних зборів Всеукр. конгресу вчених економістів-аграрників. – К. : УААН, Нац. наук. центр “Ін-т аграр. економіки”, 2008. – 30 с.

85. Кваша С. Конкурентоспроможність вітчизняної аграрної продукції в умовах вступу України до СОТ / С. Кваша // Економіка України. – 2003. – № 10. – С. 79–85.

86. Кваша С. М. Формування фінансово-економічного механізму державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності в АПК України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра екон. наук: спец. 08.07.02 – економіка сільського господарства і АПК / С. М. Кваша. – К., 2001. – 40 с.

87. Клейнер Г. Эволюция и реформирование промышленных предприятий: 10 лет спустя / Г. Клейнер // Вопросы экономики. – 2000, № 5. – С. 69–70.

88. Ключко В. Глобалізація та її вплив на країни з перехідною економікою / В. Ключко // Економіка України. – 2001. – № 10. – С. 51–58.

89. Конкурентоспроможність економіки України в умовах глобалізації [Жаліло Я. А., Базилук Я. Б., Белінська Я. В. та ін.]; за ред. Я. А. Жаліло. – К.: Нац. ін-т. страт. досл., 2005. – 388 с.

90. Ключник А. В. Зовнішньоекономічна діяльність АПК потребує активізації та підвищення ефективності / А. В. Ключник // Вісник аграрної науки Причорномор'я. – 2005. – № 1. – С. 93–98.

91. Кобута І. В. Узгодженість регулювання зовнішньоекономічної діяльності в АПК України та Росії з принципами СОТ / І. В. Кобута // Економіка АПК. – 2006. – № 6. – С. 149–155.

92. Ковальський В. С. Інтеграція в СОТ і аграрний ринок СНД / В. С. Ковальський // Проблемы развития внешнеэкономических связей и привлечения иностранных инвестиций: региональный аспект: [сб. науч. трудов]. – Донецк, 2004. – Ч. 1. – С. 32–34.

93. Кокоть В. Пріоритети зовнішньоекономічних зв'язків України / В. Кокоть // Закон і бізнес. – 2006. – № 5 (733). – С. 2.

94. Колісниченко М. В. Проблеми зовнішньоекономічної стратегії та управління ЗЕД / М. В. Колісниченко, Л. Є. Фурдичко // Регіональна політика України: наукові основи, методи, механізми: [зб. наук. праць] за матеріалами доп. міжнар. наук.-практ. конф. – Львів, 2004. – Ч. 3. – С. 303–305.

95. Коломицев В. П. Проблеми зовнішньоекономічного співробітництва України з країнами Європейського союзу / В. П. Коломицев // Торговля і ринок України: [зб. наук. праць] з пробл. торгівлі і громад. харчування. – Донецьк, 2001. – С. 13–14.

96. Коломойцев В. Е. Аналітична оцінка та розвиток зовнішньоекономічних зв'язків України / Коломойцев В. Е. – Луганськ: Східноукр. держ. ун-т, 2003. – 26 с.

97. Концепція проекту Загальнодержавної цільової економічної програми розвитку промисловості на період до 2017 року. – Орієнтир (додаток до Урядового кур'єру). – 2008. – № 143. – С. 6.

98. Кособоков О. Аграрний аспект вступу України до СОТ: [зб. наук. праць] / О. Кособоков // Ін-т світової екон. і міжнар. відносин НАН України. – К., 2005. – Вип. 45. – С. 87–97.

99. Косолапов Н. Глобализация: сущность и международно-политические аспекты / Н. Косолапов // Мировая экономика и международные отношения. – 2001. – № 3. – С. 69–73.

100. Крисанов Д. Ф. Аграрна сфера: пріоритети та механізми реалізації / Крисанов Д. Ф. – К. : Ін-т економ. НАН України, 1998. – 235 с.

101. Крисанов Д. Ф. Економіко-екологічні проблеми харчової промисловості України / Крисанов Д. Ф. – К. : Ін-т економ. НАН України, 2002. – 247 с.

102. Круглый стол МЭ и МО. Актуальные вопросы глобализации // Мировая экономика и международные отношения. – 1999. – № 4. – С. 37–52; – № 5. – С. 41–57.

103. Кузнецова О. А. Научно-инновационный аспект внешнеэкономической деятельности в Украине / О. А. Кузнецова // Духовний розвиток як фактор морально-етичного формування особистості: матеріали міжвуз. обл. студ. наук.-практ. конф. – Донецьк: Наука і освіта, 2004. – С. 166–168.

104. Купчак П. М. Маркетинг – важлива передумова ефективного розвитку зовнішньоекономічної діяльності харчової промисловості України / П. М. Купчак // Стратегія забезпечення сталого розвитку України: матеріали четвертої міжнарод. наук.-практ. конф., 20 трав. 2008 р. / Рада по вивч. прод. сил України НАН України. – К. : Рада по вивч. прод. сил України НАН України, 2008. – Ч. 3. – С. 205–207.

105. Купчак П. М. Механізм управління природокористування в агропромисловому комплексі / П. М. Купчак, О. М. Максимович // Вісник Сумського державного університету. – 2006. – № 7(91). – С. 203–209.

106. Купчак П. М. Проблеми безпеки та якості харчової продукції в Україні та шляхи їх вирішення / П. М. Купчак // Продовольчий комплекс України: проблеми теорії та практики: матеріали наук. читань пам'яті П. П. Борщевського, 12 трав. 2006 р. / Рада по вивч. прод. сил України НАН України. – К. : Рада по вивч. прод. сил України НАН України, 2006. – С. 216–218.

107. Купчак П. М. Проблеми та перспективи споживання генетично-модифікованої промислової продукції в Україні / П. М. Купчак // Економічні проблеми виробництва та споживання екологічно чистої

агропромислової продукції (ЕП–2005): матеріали четвертої міжнарод. наук.-практ. конф., 24–27 трав. 2005 р. / Сум. нац. аграрний ун-т. – Суми : ВТД “Університетська книга”, 2005. – С. 52–54.

108. Купчак П. М. Розвиток продуктивних сил харчової промисловості Чернігівської області / П. М. Купчак // Суспільно–географічні проблеми розвитку продуктивних сил України: матеріали II Всеукр. наук.-практ. конф., 20–21 квіт. 2003 р. – К. : ВГЛ Обрії, 2004. – С.120–121.

109. Купчак П. М. Стратегічні орієнтири розвитку харчової промисловості України в умовах вступу до СОТ та орієнтацію на євроінтеграцію / П. М. Купчак // Економіка промисловості: [зб. наук. праць]. – К. : Рада по вивч. прод. сил України НАН України, 2007. – С.39–48.

110. Купчак П.М. Проблеми та перспективи безалкогольної промисловості України / П. М. Купчак // Економіка промисловості: [зб. наук. праць]. – К. : Рада по вивч. прод. сил України НАН України, 2003. – С.172–179.

111. Кухарская Н. Украина и Европейский Союз / Н. Кухарская // Мировая экономика и международные отношения. – 2005. – № 1. – С. 100–106.

112. Лагодієнко В. В. Напрями управління інвестиційними та інноваційними процесами в АПК / В. В. Лагодієнко // Таврійський науковий вісник: [зб. наук. праць]; Херсон. держ. ун-т. – Херсон : Айлант, 2006. – Вип. 46. – С. 151–155.

113. Лисецький А. С. Продовольча безпека України: теорія, методологія, емпіричний аналіз / Лисецький А. С.; Рада по вивч. прод. сил України НАН України. – К. : Оріяни, 2005. – 374 с.

114. Лисецький А. Аграрний сектор України: адаптивний саморозвиток і глобальні виклики у регіональному вимірі / А. Лисецький, М. Соломко, І. Думи // Економіка України. – 2007. – № 11. – С. 57–69.

115. Магомедов М. Д. Методические аспекты оценки конкурентоспособности предприятия / М. Д. Магомедов, Е. Ю. Алексейчева // Хранение и переработка сельхозсырья. – 2001. – № 7. – С. 25–29.

116. Майстро С. В. Наслідки членства України у Світовій організації торгівлі для галузей аграрного сектору / С. В. Майстро // Теорія та практика державного управління. – Х., 2006. – Вип. 1. – С. 202–208.

117. Макогон Ю. В. Внешнеэкономическая деятельность: организация, управление, прогнозирование : [учеб. для студ. высш. учеб. зав.] / Макогон Ю. В. – Донецк: Альфа–Пресс, 2004. – 343 с.

118. Макогон Ю. В. Выгоды и последствия для агропромышленного комплекса Украины от вступления в Европейский Союз и Всемирную

торговую організацію / Ю. В. Макогон // Економіка промисловості. – 2005. – № 2. – С. 15–19.

119. Малярець Л. М. Кластерний аналіз при визначенні типів розвитку промислових підприємств в регіоні / Л. М. Малярець // Економіка: проблеми теорії і практики: [зб. наук. праць]. – Дніпропетровськ : ДНУ, 2004. – Вип. 197.

Т. 1. – С. 23–32.

120. Марченко С. Міжнародна кредитно-рейтингова оцінка інвестиційної привабливості України / С. Марченко // Банківська справа. – 2004. – № 1. – С. 48–57.

121. Маслов С. Негативні наслідки глобалізації економіки / С. Маслов // Економіка. Фінанси. Право. – 2000. – № 8. – С. 13–18.

122. Масловська Л. Управлінські аспекти зовнішньоекономічної діяльності України в перехідний період / Л. Масловська // Економіка України. – 2006. – № 8. – С. 67–72.

123. Мельничук В. В. Перспективи членства України в СОТ: переваги і втрати для сільського господарства / В. В. Мельничук // Науковий вісник аграрного університету. – 2006. – С. 38–65.

124. Методичні рекомендації щодо формування регіональних стратегій розвитку, наказ Міністерства економіки з питань Європейської інтеграції України №224 від 29 липня 2002 р / Міністерство економ. з питань Європ. інтегр. України. – К. : Офіційний вісник України. – 2002. – № 21. – С. 28.

125. Микитюк В. М. Загальнодержавні та регіональні аспекти проблеми продовольчої безпеки в контексті європейської інтеграції та вступу України до СОТ: [зб. наук. праць] / В. М. Микитюк. – Луганськ : Луган. нац. аграр. ун-т. – 2004. – № 34 / – С. 64–68. – (Серія “Економічні науки”).

126. Михайлов В. С. Зовнішньоекономічна діяльність України: статистичне забезпечення / В. С. Михайлов // Статистика України. – 2007. – № 4. – С. 25–28.

127. Мірошниченко І. В. Основні напрями формування митно-тарифного механізму зовнішньоекономічної діяльності галузей АПК / І. В. Мірошниченко // Економіка АПК. – 2005. – № 4. – С. 137–141.

128. Міхаліна І. Пріоритетні напрями аграрної політики України в контексті СОТ / І. Міхаліна // Актуальні проблеми державного управління: зб. наук. праць – Одеса, 2004. – Вип. 4. – С. 326–335.

129. Мірошниченко А. Конкурують на зовнішньому ринку / А. Мірошниченко // Южная правда. – 2006. – 7 нояб. – С. 1.

130. Могильний О. М. Державне регулювання аграрного виробництва в період трансформації економіки / Могильний О. М. – К. : УААН, Ін-т аграр. економіки, 2002. – 430 с.

131. Моніторинг соціально-економічного розвитку регіонів за 2006 рік / М-во екон. України. – К. : М-во екон. України, 2007. – 260 с.

132. Моніторинг соціально-економічного розвитку регіонів за 2007 рік / М-во екон. України. – К. : М-во екон. України, 2008. – 256 с.

133. Мортіков В. Екстерналії в міжнародних економічних відносинах / В. Мортіков // Економіка України. – 2005. – № 8. – С. 50–56.

134. Мостовий Г. І. Запровадження стандартів СОТ у діяльність АПК України / Г. І. Мостовий // Теорія та практика державного управління. – Х., 2005. – Вип. 1. – С. 150–154.

135. Наслідки вступу до СОТ для української економіки: оцінка цінової конкурентоспроможності / [Баяр А., Кобута І., Шкарбан Є. та ін.]. – К., 2007. – 39 с.

136. Нова економічна парадигма формування стратегії національної продовольчої безпеки України у XXI столітті: матеріали третіх зборів Всеукр. конгресу вчених економістів-аграрників, 29–30 бер. 2001 р. / відп. ред. П. Т. Саблук. – К. : УААН, Ін-т аграр. економіки, 2001. – 638 с.

137. Онікієнко В. В. Розвиток національної інноваційної системи на етапі становлення в Україні постіндустріального суспільства / В. В. Онікієнко, Л. М. Ємельяненко. – К. : Рада по вивч. прод. сил України НАН України, 2008. – 65 с.

138. Осика С. Г. Генеральна угода з тарифів і торгівлі як основа універсального міжнародного-правового регулювання світової торгівлі / Осика С. Г., Пятницький В. Т., Осика А. С. – К. : УАЗТ, 1999. – 172 с.

139. Осипов П. В. Интегральный производственный потенциал пищевой промышленности / Осипов П. В. – Одесса : НАН Украины, ИПРЭИ, 2004. – 288 с.

140. Осташко Т. О. Інституціонально-структурні трансформації аграрного сектора: моніторинг, оцінка, регулювання: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра екон. наук : спец. 08.02.03 – організація управління планування і регулювання економікою / Т. О. Осташко. – К., 2004. – 32 с.

141. Осташко Т. О. Особливості розвитку агропродовольчого ринку в контексті інтеграції у СОТ / Т. О. Осташко // Вісник Львівської комерційної академії. – 2003. – Вип. 14. – С. 135–141. – (Серія “Економічна”).

142. Осташко Т. О. Сільське господарство в умовах СОТ і ЄС / Осташко Т. О. – К. : Ін-т сільського розвитку, 2005. – 72 с.

143. Пархомець М. Основні аспекти підвищення якості молочної сировини згідно з вимогами нового стандарту та СОТ / М. Пархомець,

Л. Дудар // Наук. зап. Терноп. нац. пед. ун-ту ім. Володимира Гнатюка. – Тернопіль : Терноп. нац. пед. ун-т ім. Володимира Гнатюка, 2004. – Вип. 17. – С. 173–177. – (Серія “Економіка”).

144. Пахомов Ю.М. Національні економіки в глобальному конкурентному середовищі / Пахомов Ю.М., Лук’яненко Д.Г., Губський Б.В. – К. : Україна, 1997. – 237 с.

145. Пильник Л. Наукове забезпечення і конкурентоспроможність харчової продукції / Л. Пильник // Харчова і переробна промисловість. – 2000. – № 5/6. – С. 10–11.

146. Підлісна О. Ефективність залучення інвестицій в Україну: інноваційно-інвестиційні системи / О. Підлісна // Економіст. – 2005. – № 4. – С. 80–84.

147. Портер М. Е. Стратегія конкуренції [пер. з англ.] / Портер М. Е. – К. : Основа, 1997. – 390 с.

148. Продовольчий комплекс України: стан і перспективи розвитку / [Дейнеко Л. В., Коваленко А. О., Коренюк П. І. та ін]; за ред. Б. М. Данилишина. – К. : Наукова думка, 2007. – 276 с.

149. Продовольчий комплекс: стан та перспективи розвитку в умовах економічної глобалізації / [Коваленко А. О., Князев С. І., Дейнеко Л. В. та ін.]. – К. : Науковий світ, 2004. – 122 с.

150. Прядко В. В. Виробництво товарів народного споживання: проблеми теорії і практики / Прядко В. В.; Рада по вивч. продукт. сил України НАН України. – К. : НУХТ, 2005. – 232 с.

151. Развитие промышленного производства: проблемы и решения / [Амоша А. И., Иванов Н. И., Алымов В. А. и др.]; под ред. И. И. Николая. – НАН Украины; Ин-т экономики пром. – К. : Наукова думка, 2003. – 340 с.

152. Регламент Європейського Парламенту і Ради 178/2002/ЕС від 28 січня 2002 року [Електронний ресурс] – Режим доступу:

<http://www.sps-info.org.ua/uploads/files/Регламент178.doc>.

153. Сабельников Л. В. Содержание основных требований в ЕС к качеству товаров / Л. В. Сабельников, Е. Д. Чеботарева // Внешнеэкономический бюллетень. – 2003.

№ 10. – С. 10–15;

№ 11. – С. 21–27.

154. Саблук П. Т. Глобалізація і продовольство: монографія / Саблук П. Т., Білорус О. Г., Власов В. І. – К. : УААН, Нац. наук. центр “Ін-т аграр. економіки”, 2008. – 632 с.

155. Саблук П. Т. Інвестиційна привабливість аграрно-промислового виробництва регіонів України / Саблук П. Т., Кісіль М. І., Коденська М. Ю. – К. : УААН, Нац. наук. центр “Ін-т аграр. економіки”, 2005. – 478 с.

156. Саблук П. Т. Кардинальні напрями вирішення економічних проблем в АПК / П. Т. Саблук // Економіка АПК. – 2005. – № 5. – С. 3–8.
157. Савельєв Є. Міжнародний рух капіталу в Україну та через неї / Є. Савельєв // Журнал Європейської економіки. – 2005. – № 1. – С. 31–56.
158. Сватков Л. Шляхи поліпшення інвестиційного клімату в харчовій промисловості України / Л. Сватков // Харчова і переробна промисловість. – 1999. – № 243–244. – С. 3–5, 28–30.
159. Свідерська І. М. Державна політика підтримки аграрного виробництва України в контексті вимог Світової організації торгівлі: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.07.02 – економіка сільського господарства і АПК / І. М. Свідерська. – К., 2004. – 19 с.
160. Сичевський М. П. Роль держави в управлінні розвитком харчової промисловості в умовах ринкових перетворень / М. П. Сичевський // Регіональні проблеми розвитку агропромислового комплексу України: сучасний стан і перспективи вирішення. – К.: Стафед–2, 2002. – С. 146–147.
161. Сичевський М. П. Сучасний стан та пріоритетні завдання розвитку харчової промисловості / М. П. Сичевський // Економіка АПК. – 2004. – № 1. – С. 38–42.
162. Сичевський М. П. Удосконалення організаційно-економічного механізму розвитку харчової промисловості України: монографія / Сичевський М. П.; за ред. С. І. Дорогунцова. – К.: Науковий Світ, 2004. – 374 с.
163. Соколенко С. І. Глобалізація і економіка України / Соколенко С. І. – К.: Логос, 1999. – 568 с.
164. Статистичний бюлетень “Капітальні інвестиції в Україні за 2007 рік” / [за ред. Л. М. Овденко]. – К.: Держ. ком. статистики України, 2008. – 64 с.
165. Статистичний збірник “Основні засоби України у 2007 році” / [за ред. Л. М. Овденко]. – К.: Держ. ком. статистики України, 2008. – 294 с.
166. Статистичний збірник “Інвестиції зовнішньоекономічної діяльності у 1995–2006 роках” / [за ред. В. А. Головка]. – К.: Держ. ком. статистики України, 2007. – 106 с.
167. Статистичний збірник “Інвестиції зовнішньоекономічної діяльності” / [за ред. О. М. Овденко]. – К.: Держ. ком. статистики України, 2008. – 58 с.
168. Статистичний збірник “Наукова та інноваційна діяльність в Україні в 2002 році” / [за ред. Н. Г. Луценко]. – К.: Держ. ком. статистики України, 2003. – 340 с.

169. Статистичний збірник “Наукова та інноваційна діяльність в Україні в 2004 році”/[за ред. І. В. Калачова]. – К. : Держ. ком. статистики України, 2005. – 360 с.

170. Статистичний збірник “Наукова та інноваційна діяльність в Україні в 2006 році”/[за ред. І. В. Калачова]. – К. : Держ. ком. статистики України, 2007. – 350 с.

171. Статистичний збірник “Наукова та інноваційна діяльність в Україні в 2003 році”/[за ред. І. В. Калачова]. – К. : Держ. ком. статистики України, 2004. – 360 с.

172. Статистичний збірник “Наукова та інноваційна діяльність в Україні в 2007 році”/[за ред. І. В. Калачова]. – К. : Держ. ком. статистики України, 2008. – 362 с.

173. Статистичний збірник “Основні засоби України” / [за ред. Л. М. Овденко]. – К. : Держ. ком. статистики України, 2007. – 158 с.

174. Статистичний збірник “Промисловість України у 2001–2007 роках”/[за ред. Л. М. Овденко]. – К. : Держ. ком. статистики України, 2008. – 304 с.

175. Статистичний збірник “Регіони України” / [за ред. О. М. Овденко]. – К. : Держ. ком. статистики України, 2008. – 348 с.

176. Статистичний збірник “Сільське господарство України” / [за ред. Ю. М. Остапчука]. – К. : Держ. ком. статистики України, 2008. – 392 с.

177. Статистичний щорічник України за 2004 рік / [за ред. О. Г. Осауленка]; Держ. ком. статистики України. – К. : Консультант, 2005. – 591 с.

178. Статистичний щорічник України за 2005 рік / [за ред. О. Г. Осауленка]; Держ. ком. статистики України. – К. : Консультант, 2006. – 576 с.

179. Статистичний щорічник України за 2006 рік / [за ред. О. Г. Осауленка]; Держ. ком. статистики України. – К. : Консультант, 2007. – 551 с.

180. Сторонянська І. Міжрегіональна інтеграція в Україні / І. Сторонянська, С. Шульц. – Львів : НАН України, Ін-т рег. досл., 2007. – 292 с.

181. Стратегическое управление / под ред. И. Ансоффа; [пер. с англ. Л. И. Евенко]. – М. : Экономика, 1989. – 519 с.

182. Стратегії економічного розвитку в умовах глобалізації / [Лук'яненко Д. Г., Білорус О. Г., Губський Б. В. та ін.]; за ред. Д. Г. Лук'яненко. – К. : КНЕУ, 2001. – 538 с.

183. Стратегічні пріоритети та сучасні завдання розвитку реального сектора економіки України / [за ред. Б. М. Данилишина]; Рада по вивч.

продукт. сил України НАН України. – Черкаси : Брама-Україна, 2007. – 544 с.

184. Структурні зміни у промисловості України: стан та пріоритетні напрямки / [Амоша О. І., Макогон Ю. В., Збаразська Л. О. та ін.]; наук. ред. О. І. Амоша. – Донецьк: Ін-т екон. пром. НАН України, 2004. – 179 с.

185. Ступницький О. І. Транснаціоналізація науково-технічної політики в умовах посилення міжнародної економічної взаємозалежності: монографія. / Ступницький О. І. – К. : ВПЦ “Київський Університет”, 2001. – 243 с.

186. Стратегія економічного і соціального розвитку України (2004–2015 роки) “Шляхом європейської інтеграції” / [Гальчинський А. С., Гесць В. М., Бабенко С. Г. та ін.]; Нац. ін-т страт. досл.; Ін-т економ. прогноз. НАН України – К., 2004. – 416 с.

187. Схема-прогноз розвитку і розміщення продуктивних сил Закарпатської області на період до 2015 року: [наук. вид.]. – К. : Рада по вивч. прод. сил України НАН України, 2005. – С. 43–45.

188. Схема-прогноз розвитку і розміщення продуктивних сил Івано-Франківської області на період до 2015 року: [наук. вид.]. – К. : Рада по вивч. прод. сил України НАН України, 2005. – С. 50–53.

189. Схема-прогноз розвитку і розміщення продуктивних сил Полтавської області на період до 2015 року: [наук. вид.]. – К. : Рада по вивч. прод. сил України НАН України, 2005. – С. 41–44.

190. Тактичні пріоритети та стратегічні орієнтири економіки України: аналітична доповідь. – К. : Нац. ін-т. страт. досл., – 2008. – 28 с.

191. Топіха В. І. Ринок продовольства в аспектах СОТ / Топіха В. І. – Львів : УРД НАН України, 2005. – 460 с.

192. Топіха В.І. Ринок продовольства в аспекті вступу до СОТ / Топіха В. І. – Миколаїв : МДАУ, 2006. – 294 с.

193. Угода про застосування санітарних та фітосанітарних заходів / Верховна Рада України [Електронний ресурс] – К. : Верховна Рада України. – 1994. – Режим доступу :

http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?page=1&nreg=981_006.

194. Україна в 2007 році: внутрішнє і зовнішнє становище та перспективи розвитку: Експертна доповідь / за заг. ред. Ю. Г. Рубана. – К. : НІСД, 2007. – 256 с.

195. Україна і світове господарство: взаємодія на межі тисячоліть: [підруч. для студ. вищ. навч. закл.] / [Філіпенко А. С., Будкін В. С., Гальчинський А. С. та ін.]. – К. : Либідь, 2002. – 470 с.

196. Україна у цифрах у 2000 році / [за ред. О. Г. Осауленка]; Держ. ком. статистики України. – К. : Техніка, 2001. – 244 с.

197. Україна у цифрах у 2001 році / [за ред. О. Г. Осауленка]; Держ. ком. статистики України. – К. : Техніка, 2002. – 254 с.
198. Україна у цифрах у 2002 році / [за ред. О. Г. Осауленка]; Держ. ком. статистики України. – К. : Консультант, 2003. – 258 с.
199. Україна у цифрах у 2003 році / [за ред. О. Г. Осауленка]; Держ. ком. статистики України. – К. : Консультант, 2004. – 260 с.
200. Україна у цифрах у 2006 році / [за ред. О. Г. Осауленка]; Держ. ком. статистики України. – К. : Консультант, 2007. – 238 с.
201. Україна у цифрах у 2007 році / [за ред. О. Г. Осауленка]; Держ. ком. статистики України. – К. : Консультант, 2008. – 260 с.
202. Україна: стратегічні пріоритети. Аналітичні оцінки – 2006 / [наук. редкол.: О.С. Власюк та ін.].– К. : Нац. ін-т страт. досл., 2006. – 576 с.
203. Федун І. Л. Зарубіжний досвід інвестиційної підтримки інноваційної діяльності підприємств / І. Л. Федун // Економіка АПК. – 2006. – № 10. – С. 47–54.
204. Філіпенко А. С. Глобальні форми економічного розвитку: історія і сучасність / Філіпенко А. С. – К. : “Знання”, 2000. – 174 с.
205. Харчова промисловість України: стан та перспективи / за ред. І. Р. Юхновського. – К. : Знання, 2007. – 670 с.
206. Ходькина В. В. Некоторые аспекты формирования внешнеэкономической безопасности Украины на современном этапе / В. В. Ходькина // Проблемы управления безопасностью сложных систем: труды XIII-ой междуна. конф. – М. : РГГУ, 2005. – С. 112–116.
207. Ходькина В. В. Формирование системы международных интеграционных приоритетов государства в научно-технической сфере / В. В. Ходькина // Проблемы управления безопасностью сложных систем: труды XII-ой междуна. конф. – М. : РГГУ, 2004. – С. 45–48.
208. Ходькина В.В. Стратегические аспекты активизации и повышения эффективности международного научно-технического сотрудничества Украины / В. В. Ходькина // Вісник Донецького університету. – 2004. – № 1. – С. 133–140. – (Серія В: “Економіка і право”).
209. Циганкова М. О. Ідентифікація інвестиційного партнерства держави та бізнесу / М. О. Циганкова // Економіка і прогнозування. – 2006. – № 2. – С. 101–115.
210. Чеботарьов В. Національна інноваційна система України: проблеми та перспективи її формування в агропромисловому комплексі / В. Чеботарьов // Економіст. – 2005. – № 3. – С. 52–56.

211. Чугров С. Глобализация, модернизация или интернационализация? / С. Чугров // Мировая экономика и международные отношения. – 2002. – № 4. – С. 19–21.

212. Шебаніна О. В. Інвестиційне забезпечення розвитку продовольчого підкомплексу АПК / О. В. Шебаніна // Економіка АПК. – 2007. – № 2. – С. 56–61.

213. Шубравська О. В. Галузевий і регіональний аспекти іноземного інвестування АПК України / О. В. Шубравська // Економічні проблеми розвитку ресурсного потенціалу АПК: [зб. наук. праць]. – К.: НАН України, Ін-т економіки, 1999. – 87 с.

214. Юрик Я. Концепція формування економічного механізму розвитку галузі харчової промисловості / Я Юрик // Проблеми науки. – К., 2005. – № 2. – С. 33– 41.

215. Юсупов В. Визначеність зовнішньоекономічної політики держави – основний чинник її законодавчого забезпечення / В. Юсупов // Підприємництво, господарство і право. – 2005. – № 5. – С. 82–85.

216. Юшин С.О. Проблема узгодженості інноваційно–інвестиційних проектів підприємств АПК із чинною системою державних прогнозів і програм / С. О. Юшин, С. В. Повна // Економіка АПК. – 2007. – № 1. – С. 77–83.

217. Яковец Ю. В. Глобализация и взаимодействие цивилизаций / Яковец Ю. В. – М. : ЗАО “Изд-во “Экономика”, 2003. – 441 с.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЧНИХ ПРІОРИТЕТІВ РОЗВИТКУ ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ТА ЕКОНОМІЧНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ.....	5
1.1. Сутність інтеграційних процесів та їхній вплив на розвиток національного господарства й його окремих галузей.....	5
1.2. Місце і роль харчової промисловості в господарському комплексі України та її регіонів.....	20
1.3. Методологічні засади визначення і реалізації стратегічних пріоритетів розвитку галузі.....	32
РОЗДІЛ 2. СУЧАСНИЙ СТАН ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ УКРАЇНИ ТА ЇЇ РЕГІОНІВ.....	40
2.1. Сучасний стан харчової промисловості.....	40
2.2. Зовнішньоекономічна діяльність харчової промисловості.....	52
2.3. Регіональний розвиток харчової промисловості.....	62
РОЗДІЛ 3. ВИЗНАЧЕННЯ СТРАТЕГІЧНИХ ПРІОРИТЕТІВ РОЗВИТКУ ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ УКРАЇНИ.....	76
3.1. Вступ до СОТ: основні завдання розвитку галузі в умовах зовнішньоторговельної лібералізації.....	76
3.2. Реалізація інноваційної моделі розвитку харчової промисловості.....	89
3.3. Стратегічні пріоритети розвитку внутрішнього потенціалу та зовнішньоекономічної діяльності харчової промисловості.....	105
ВИСНОВКИ.....	113
ДОДАТКИ.....	115
Література.....	133
	151

Наукове видання

Купчак Павло Миронович

**ХАРЧОВА ПРОМИСЛОВІСТЬ УКРАЇНИ В УМОВАХ АКТИВІЗАЦІЇ
ІНТЕГРАЦІЙНИХ ТА ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ**

Монографія

За редакцією доктора економічних наук, професора,
Л. В. Дейнеко

Редактор Т. В. Котова

К92

Купчак П. М.

Харчова промисловість України в умовах активізації інтеграційних та глобалізаційних процесів: монографія / за ред. д-ра екон. наук, проф. Л. В. Дейнеко. – К. : Рада по вивч. прод. сил України НАН України, 2009. – 152 с.

ISBN 978-966-02-5486-2

У монографії поглиблюються теоретико-методологічні засади дослідження функціонування харчової промисловості в умовах активізації інтеграційних процесів, науково обґрунтовуються стратегічні пріоритети розвитку галузі та пропонуються практичні рекомендації щодо їх реалізації; висвітлюється вплив глобалізації на розвиток національного господарства, обґрунтовується, що саме економічна інтеграція, яка базується на взаємовигідній діяльності, є одним з шляхів подолання негативних проявів глобалізаційних процесів.

Розвиток харчової промисловості досліджується відповідно до її сутнісно-функціонального призначення – забезпечення потреб внутрішнього ринку в продовольчих товарах та формування потужного експортного потенціалу держави. Особлива увага приділяється визначенню ролі і завдань регіонів України в реалізації місії галузі та виявленню умов і факторів, які відкривають перед вітчизняною харчовою промисловістю можливість налагодження ефективної зовнішньоекономічної діяльності; розробці заходів, які обумовлюють реалізацію та розвиток виробничого потенціалу харчової промисловості, підвищення її конкурентних позицій на внутрішньому та зовнішньому ринках продовольчих товарів.

Монографія призначена для наукових працівників, фахівців державних органів управління економікою, викладачів і студентів вищих та середніх спеціальних навчальних закладів.

ББК 65.9(4УКР)32
УДК 338.439: 339.5

Підписаний до друку 29.05.2009 р.

Формат 60x84/16
Папір тип №1
Друк різнографічний
Умов. др. арк. 8,7

Обл.-вид. арк. 7,74
Тираж 300 прим.
Зам. № 92

Рада по вивченню продуктивних сил України НАН України
01032, Київ-32, бульвар Т. Шевченка, 60

Дільниця оперативного друку РВПС України НАН України
01032, Київ-32, бульвар Т. Шевченка, 60